

TARTALOM

TANULMÁNYOK

- Rezi Elek
A globalizáció előnyeinek és hátrányainak unitárius erkölcsi értékelése 363
- Simon József
A filozófia státusa az erdélyi antitrinitarizmus tradíciójában – 3.
Enyedi György 377
- Gidó Attila – Pál János
Kiapadó bűvópatak. Szombatosok az unitárius egyházban 1944 után 386
- Jakabházi Béla-Botond
Vallásosság, bűntudat és lelki egészség kapcsolata az empirikus
pszichológiai kutatások tükrében. 396
- Koppándi Botond
Temetési szolgálatunk homiletikuma – 1. 413

MŰHELY

- Lakatos Sándor
Unitárius anyakönyvek a Brassó és Hargita megyei állami levéltárakban . . . 435

SZÓSZÉK – ŪRASZTALA – SZERTARTÁSOK

- Pap Mária
A mustármagnyi hit (Mt 17,14–20) 452
- Katona Dénes
A hűség. Esketési beszéd (Préd 4,9–10; Péld 20,6) 458
- Jakabházi Béla-Botond
Az igazi tanítványság. Ūrvacsorai ágenda (Jn 13,34–35) 460

Orbán Erika	
Karácsony: az élet forrása és világossága! (Zsolt 36,10; Jn 1,1;4–5a)	464

KÖNYVSZEMLE

Gálffy Attila Szenior: <i>Non omnis moriar?</i> (Gaal György)	470
Gaal György, Gránitz Miklós: <i>Örök Házsongárd</i> (Kovács Sándor)	476
Kivonatok	481
A tanulmányok szerzői	484

TANULMÁNYOK

Rezi Elek

A globalizáció előnyeinek és hátrányainak unitárius erkölcsi értékelése

Közismert, hogy a keresztény teológiában a szociáletikai kérdések iránti érdeklődés a 21. század első évtizedében megélnékvült. Ez azzal magyarázható, hogy a társadalomban benne élő egyház nem maradhat néma a változó társadalomban jelentkező problémákkal szemben.

Napjaink egyik sokat vitatott problémája a globalizáció (egységesülés, egyetemesülés, világegyesítés) és annak következményei az egyén és a közösségek életében.¹ A globalizáció olyan világméretű jelenség, amely „egyszerre hordozza magában a reménységet és a rettegést, az esélyt és esélytelenséget, a lehetőséget és a kilátástalanságot, sokszínűséget és egyszínűséget, a könnyebbséget és a nehézséget.”² Ez az oka annak, hogy megítélésével kapcsolatosan rendkívül ellentmondásos vélemények ismeretesek, és a meghatározása sem egyértelmű. A globalizáció fogalma arra utal, hogy a világ gazdasága, információs és kommunikációs kapcsolatrendszere, infrastruktúrája, kultúrája integrálódik egy (valamilyen értelemben vett) egészé, egységé. A globalizáció azt érzékelteti, hogy

¹ A globalizáció kifejezés az Egyesült Államokban először a *New York Times* lapjain az 1980-as években merült fel, de terjedése akkor még lassú volt. A kifejezés Európában német nyelvterületen először csak 1993-ban bukkan fel a *Frankfurter Allgemeine Zeitung*-ban. A globalizáció első hivatalos szótári megjelenése 1991-re datálódik: ekkor szerepeltette az *Oxford Dictionary of New Words* mint közhasználatú kifejezést. Lásd Gács János: *A gazdasági globalizáció számokban. A nyitottság alakulása az Európai Unió országaiban.* (I. rész). Közgazdasági Szemle LIV. évf. 2007. október. 876. A globalizáció kifejezés francia eredetű szó, a *globe* (jelentése: gömb) származéka.

² Bloomquist, Karen L.: *Communion, Responsibility, Accountability. Responding as a Lutheran Communion to Neoliberal Globalization.* The Lutheran World Federation. Documentation 50. Geneva, 2004. 106.

olyan világban élünk, amelynek egyes részei ezer szállal és egyre közvetlenebbül kapcsolódnak egymáshoz, ezért a folyamatot a társadalmi tér-idő összesűrűsödése jellemzi.

A globalizáció egyik legfontosabb és legszembevetőbb elemét az országhatárokat figyelmen kívül hagyó „nemzetközi áramlások” jelentik, amelyeknek a társadalmi tevékenység minden szférájára kiható, jelentős következményei vannak. A szakemberek többféle áramlalkategóriát különböztetnek meg, köztük az emberek, az áruk és technikák, a tőke, az információ és az eszmék (ideológiák) áramlását. A jelenkor nemzetközi globális áramlása abban különbözik a korábban is létezett jelenségektől, hogy intenzitása és kiterjedése hatalmas méreteket öltött. A folyamat elidegeníthetetlen részét képezi a kölcsönös függőség kapcsolattrendszerének kibővülése, elmélyülése.

A folyamatot elindulásának „hurrá-optimizmus” korszakában úgy határozták meg, mint „a Földön élő emberek politikai, gazdasági, társadalmi és kulturális kapcsolatrendszere erősítésének egyre növekvő tendenciáját”.³ Napjainkban viszont már úgy tűnik, hogy van egy paradoxona is: amíg a kapcsolatok egymás felé közelednek, ezzel egy időben távolodnak is.⁴

Unitárius etikai szempontból a globalizáció jelensége azért mérlegelendő, mert áthatja a társadalom különböző területeit, és következményeiben átalakító hatást gyakorol az alapvető keresztény értékrendre is (egyenlőség, igazságosság, méltóság, család, egyén, közösség, nyelv, kultúra, hagyomány, identitás stb.). Függetlenül attól, miként definiáljuk a globalizáció elnevezés mögötti jelenséget, illetve annak meghatározó hajtóerejét, az általa kiváltott hatások előnyeivel vagy hátrányaival naponként szembesülünk.

A globalizáció megítélésével kapcsolatosan két ellentétes felfogás körvonalazódott.⁵

³ Tódor Csaba: *Szavak a hídon. Tanulmányok a kontextuális teológia köréből.* 129.

⁴ Megfigyelhető jelenség, hogy a globalizáció folyamatának egységesülési tendenciája ellenére továbbra is fennmaradnak az országok közötti konfliktusok, háborúk, sőt ebben az időszakban globalizálódott a nemzetközi terrorizmus is.

⁵ A gazdag forrásirodalomból ajánljuk: Giddens, Anthony: *Elszabadult világ. Hogyan alakítja át életünket a globalizáció?* Budapest, 2009. Perfekt Kiadó; Huntington, Samuel P.: *A civilizációk összezsugorodása és a világrénd kialakulása.* Budapest, 1998. Európa Kiadó. Kiss Endre – Varga Csaba: *A legutolsó utolsó esély.* Budapest, 2001. Stratégiakutató Intézet Kiadása; Schmidt, Helmut: *A globalizáció.* Budapest, 1999. Európa Könyvkiadó; Szentés Tamás: *A globalizációs folyamat kedvező és kedvezőtlen hatásai.* Magyar Tudomány. A Magyar Tudományos Akadémia folyóirata. 2002/6. 708–716; Rostoványi Zsolt: *A civilizáció(k) globalizálódása, avagy a globalizáció (de)civilizálódása.* Uo. 2002/6. 785–792; Rasor, Paul:

a) Az egyik felfogás szerint a globalizáció *hasznos és elkerülhetetlen*.

A világhálón zajló *kommunikáció, a multimédiás eszközök* (az egész világot behálózó rádió- és tévéadások, világháló, drótposta, videók, maroktelefonok stb.) olyan lehetőséget kínálnak, amelyek által személyes ismeretszerzésünk, tájékozódásunk, mozgásterünk kiszélesedik. Az információs és kommunikációs technikák fejlődése közelebb hozza egymáshoz a távoli földrészek lakóit, elősegíti az *egyetlen* emberi fajhoz tartozás közös tudatának és felelősségérzetének kifejlődését. A globalizálódó kommunikáció és nem utolsósorban a világméretű idegenforgalom révén ismertté válhatnak az azelőtt csak szűk körben, a helyi közösségekben ismert és gyakorolt életformák (szokások, hagyományok, kulturális és művészeti értékek stb.). A kiszélesedő kommunikáció tehát lehetőséget teremt a kis népek, illetve nemzetek, vallási és etnikai közösségek kultúrájának megismerésére, a másság tudatosítására és szélesebb körben való elfogadtatására.

Az információs mező kitérülésének jótékony következménye az, hogy elvileg korlátlan lehetőséget nyújt az információkhoz való hozzáférésre és a horizontális kapcsolatfelvételt a térben egymástól távol lévő partnerek között is. A centralizált, hierarchikus információs központok helyett megnőtt a decentralizált, szabadon hozzáférhető hálózatok jelentősége, amelyek szűkítik az információáramlás korlátozásának és ellenőrzésének korábbi lehetőségeit.

A *gazdaság globalizációja* elősegíti a világgazdaság egységes rendszerré formálódásának folyamatát. E folyamat lényege egyfelől a gazdasági kapcsolatoknak és viszonyoknak mind több országra és területre való kiterjedése, másfelől a közöttük kialakuló kölcsönös (bár nem feltétlenül szimmetrikus) függőség elmélyülése, intenzitásának fokozódása. A globalizáció mellett érvelők szerint a világgazdaság integrálódása az átmeneti nehézségek, megtorpanások ellenére, a nemzetgazdaságok formálódásával párhuzamosan, azokkal kölcsönhatásban megállíthatatlanul halad előre. Mindez azt jelenti, hogy lehetőség nyílik egy egységesebb világgazdaság megteremtésére, új piacok kialakítására, szélesebb a hozzáférés az olcsóbb fogyasztói javakhoz, és segíti a lemaradt régiók felzárkózását.

A gazdasági élet globalizálódásának lehetőségét (de kényszerét is) a technikai-technológiai fejlődés teremti meg, amely a globalizációs folyamat legfőbb hajtóereje. A gazdasági viszonyok globalizálódásában pedig meghatározó sze-

repe van a tőke nemzetközi áramlásának és transznacionalizálódásának. A folyamatot az országok döntéshozói (a kormányok) kedvezően befolyásolhatják, ezért a gazdaságpolitikai döntések különös jelentőséggel bírnak, elengedhetetlenül fontosak.

A teológusok közül vannak, akik a globalizáció egységesítő hatásában a vallások közötti párbeszéd megújulásának lehetőségét látják. Különösen a szociális problémákkal kapcsolatos közös cselekvés új lehetőségeit hangsúlyozzák.⁶

b) A másik felfogás szerint a globalizáció *veszélyes*.

Az elemzők úgy vélik, hogy a globalizáció *gazdasági szempontból* a gazdag országokat szolgálja, egyre vagyonosabbá teszi őket, miközben a fejlődő országok nem, vagy csak alig profitálnak belőle – ezért még inkább lemaradnak. A szegényebb országok és régiók népei a gazdasági és a technológiai fejlődés eredményeiből fokozatosan kiszorulnak. A globalizálódásból származó előnyök egyenlőtlen megoszlása azt eredményezi, hogy az országok között tovább mélyülnek a már meglévő súlyos egyenlőtlenségek. Az állampolgárok között mélyülnek a jövedelmi szakadékok, beláthatatlan szociális megrázkódtatások következhetnek be (pl. a korábbi szociális juttatások lefaragása, a póttjárandóságok megszüntetése stb.), ami a munkanélküliség terjedéséhez és fokozatos elszegényedéshez vezet. Az egyenlőtlenségek pusztán megléte, de különösen azok növekedése kétségtelenül társadalmi konfliktusokat szül.

A gazdasági globalizáció a szociális védőhálózat meggyengülését eredményezi: a fejlett országok a korábban kialakult jóléti intézmények fenntartásának növekvő nehézségével küszködnek, a volt „szocialista” országok a szociális jogsultságok nagy részének a lefaragására vagy piacosítására kényszerülnek, a fejlődő országok a szociális (egészségügyi és oktatási) programokat kénytelenek háttérbe szorítani.

A nemzeti államok felkészültsége – különösen a rendszerváltó országok esetében – arra, hogy a globalizáció előnyeit élvezhessék és hátrányos következményeit kivédhessék, lényeges eltéréseket mutat. Az eltérések onnan adódnak – vélik az elemzők –, hogy néhány országban hiányoznak a hatékony kormányzás

⁶ Morgan, Peggy-Braybrooke, Marcus: *Testing the Global Ethic. Voices from Religious Traditions on Moral Values*. Michigan, 1998. CoNexus Press; Küng, Hans – Schmidt, Helmut (edit.): *A Global Ethic and Global Responsibilities*. New York, 1998; Küng, Hans: *Global Responsibility: In Search of a New World Ethic*. New York, 1991. SCM Press and Continuum; Küng, Hans: *A Global Ethic for Global Politics and Economics*. New York, 1998. SCM Press; Braybrooke, Marcus: *Faith in a Global Age*. Oxford, 1998. Oneworld Press.

eléréséhez szükséges erőforrások és az elengedhetetlenül fontos politikai szándék. Továbbá „a legtöbb tekintélyelvű közel-keleti, ázsiai vagy afrikai országban nem képesek megteremteni a lehetőségek kihasználásához nélkülözhetetlen intézményi háttérrel és kulturális közeget. Ezen országok leggyengébbjeiben etnikai, bűnöző vagy terrorista csoportok igyekeznek megszerezni különböző kormányzati intézmények vagy egyes területi egységek ellenőrzését.”⁷

A gazdasági globalizáció következményeként a pénzügyi tranzakciók nagyságrendje és gyorsasága miatt a pénzügyi válságok nagyon gyorsan terjedhetnek a nemzetközi pénzügyi, gazdasági kapcsolatok rendszerében. A kölcsönök és kamatok visszafizetési szorításaiban küszködő államoknak csökken az önálló, szuverén, nemzeti szociálpolitika folytatására való képességük. Ezért a növekvő kölcsönös függőség aláássa a kormányzatok, mint önálló döntési fórumok függetlenségét. Ezzel párhuzamosan a nemzetközi rendszer klasszikus szereplői (az államok, civil szervezetek) mellett új „szereplők” jelennek meg a nemzetközi szintéren, amelyek maguknak igénylik az állami szuverenitás érvényesítésének egy bizonyos részét. Ezek a „szereplők” az államok feletti szintet képviselik, és mindinkább háttérbe szorítják az államok saját önrendelkezési lehetőségeit.⁸ Eközben tönkremegy a környezet, sérülnek az emberi jogok, helyi válságok robbanhatnak ki a transznacionális vállalatok harácsolásai miatt. Az ún. Big Business gátlástalanul mindent a maga érdekeiben és a maga javára használ fel és használ ki.

A globalizációt nem utolsósorban *a nemzeti kultúrákra* gyakorolt kedvezőtlen hatása miatt is kifogásolják. Amíg egyesek kulturális horizontjuk kiszélesedését látják benne, „kicsinyül a Föld, tágul a világ” jelszó alatt, addig mások kulturális identitásuk fokozatos leépülésétől tartanak.

A globalizációt ellenzők általában azt kifogásolják, hogy a globalizáció az egységesülő, globális, univerzális kultúra, illetve civilizáció kialakulását motiválja, s ezzel egyfajta „kulturális gyarmatosítást” mozdít elő, amelyben az uralkodó észak-amerikai, illetve angolszász kultúra és civilizáció elnyomja, sőt megsemmisítéssel fenyegeti (asszimilálja) a nemzeti és nemzetiségi kultúrákat, civilizációkat, nyelveket. Ez tükröződik a kommunikációs eszközök, illetve a kommunikációs csatornák egyenlőtlen megoszlásában és az információáramlásban.

⁷ Sassen, Saskia: *Elveszített kontroll? Szuverenitás a globalizáció korában*. Budapest, 2000. Helikon Kiadó. 57.

⁸ Például a nemzetközi pénzügy intézmények: a Világbank (The World Bank) és a Nemzetközi Újjáépítési és Fejlesztési Bank (IBRD – International Bank for Reconstruction and Development), a Nemzetközi Valutaalap (IMF – International Monetary Fund).

Az elemzők úgy vélik, a nyomtatott és főleg az elektronikus sajtóban kialakult angolszász dominancia, a rádió- és tévéadók műsorszórásának földrajzi kiterjedése, továbbá az elektronikus távközlés, az elektronikus levelezés (e-mail), az internet nemzetközileg elterjedt angol nyelve, valamint az amerikai életformának és fogyasztási szokásoknak a kommunikációs csatornákon érvényesülő hatásai veszélybe sodorják a nemzeti kultúrákat.

A „kulturális gyarmatosításnak” a megnyilvánulásai között különböző jellegű és hatású jelenségeket szoktak emlegetni. Így többek között az amerikai típusú gyorsétkezdéknek (pl. McDonald's) és ételféleségeknek (pl. fast-food, hamburger) a hagyományos, helyi éttermek és nemzeti konyhák, étkezési szokások kiszorításával fenyegető terjedését, valamint a helyi kiskereskedelem és szállodai par rovására terjeszkedő nagy bevásárlóközpontok és szállodahálózatok megjelenését. Sokan aggódnak a nemzeti nyelvű szépirodalomnak és a nemzeti kultúra hagyományaihoz igazodó kulturális értékeknek a háttérbe szorulásáért a nemzetközi populista tömegkultúra előretörése miatt (a sablonos „szappanoperák”, az erőszakot és pornográfiát propagáló, olcsó filmek és videók áradata).

A globalizáció kedvezőtlen hatásának tekintik az amerikai típusú üzleti gondolkodás és viselkedés terjedését, az oktatás amerikanizálódását, a „business schoolok” sokasodását. Sokan aggódnak a helyi társadalmak kohézióját és szolidaritását megbontó individualista, profitorientált fogyasztói szellemiség térhódítása miatt is.

Az elmondottak alapján kulturális szempontból a legnagyobb veszélyt az identitásvesztés jelenti. A jelenség különösen a fiatalokat érinti, akiknél a kulturális homogenizáció a legerőteljesebb: azonos szemléletmód, kulturális igény (öltözködés, zene, tánc stb.), szokásminta (étkezés), értékrend, viselkedés- és magatartásforma érvényesül. Az erre utaló kissé ironikus megjegyzést helyénvalónak tartom: „A nemzetköziség, amelynek megvalósítását hiába tűzte zászlajára a kommunizmus, most amerikanizálódás formájában egyesíti nem a világ proletárjait, hanem a világ fiataljait, akik értik egymást, mert közös nyelvet beszélnek, egyforma az életstílusuk.”⁹

Paradox módon a kulturális globalizáció veszélye összefügg a gazdasági globalizáció kínálta előnyökkel. A gazdasági globalizáció a szabad piac és a gazdasági tőke szabad áramlása mellett biztosítja a szabad munkaerő-áramlást is, amely kiváltotta az elkerülhetetlen és nagyon intenzív migrációs folyamatot (ér-

⁹ Pap Kincsés Emese: *Kulturális globalizáció, veszély vagy esély?* <http://www.csik.sapientia.ro/ghkar/files/Letoltes/Globalizacio%20eloadas.pdf>.

vényesülési lehetőségek, megfelelőbb életkörülmények, nagyobb javadalmazás, kevesebb adó stb.). A migráció folyamata a nemzeti és kulturális identitás lassú, de fokozatos leépüléséhez vezethet. „A globalizáció és a migráció a kettő összefügg egymással. Egyrészt úgy, hogy a tőke odamegy, ahol neki a legkedvezőbb a légkör. De ennél többről is van szó: kezében tartja ezt a folyamatot. S nemcsak a tőke vándorol, hanem az embereket is vándorútra indítja, mozgásba hozza. Emberek tömegei mennek oda, ahol jobb életlehetőséget vélnek, illúziókat kergetnek, de bizony sokszor realitásokat is követnek. Gondoljunk csak arra, hányan mennek ma keletről nyugat felé. Gondoljunk csak a fizetések közötti különbségre. És itt nem egyszerű elvándorlásról van szó, hanem lassú leszakadásról is attól, amit szülőhazának neveztünk eddig. Ilyen értelemben arról is szót kell ejteni, hogy a gazdasági globalizáció vagy egyáltalán a globalizáció és a nemzeti kultúrák, érzések, identitások szembe kerülnek egymással.”¹⁰

A migrációval kapcsolatosan csupán megjegyzem, hogy napjaink migrációs folyamata nagyon összetett, a kérdés tudományos vizsgálata iránt egyre nagyobb érdeklődés mutatkozik a szociológusok, pszichológusok, antropológusok, közgazdászok részéről. A kérdés teológiai vizsgálatának egyik iránymutató, sajátos magyarországi és romániai helyzetet elemző munkája 2009-ben jelent meg.¹¹ A szerző a kérdés teológiai szempontból történő vizsgálata érdekében az ún. trianguláció módszerét alkalmazza. A trianguláció az identitás két fontos összetevőjének, a nemzeti hovatartozásnak és a spiritualitásnak (jelen esetben a vallási, konkrétan a keresztény identitás) a migrációval történő összekapcsolását jelenti. A migrációnak a nemzeti és vallási identitással való összekapcsolása azt eredményezi, hogy maga a migráció is identitást alkotó komponenssé válik. Az összekapcsolás érdekessége abban áll, hogy a trianguláció mindig két csoportot teremt: azok csoportját, akik a migrációt migránsként élik meg, illetve azok csoportját, akik a migráció jelenségével a közöttük élő migránsok révén szembesülnek. A globalizációból következő migráció a mindkét csoporthoz tartozókat érinti, így téves, ha csak a migrációt migránsként megélik (vándorlók, nem helyiek) helyzetét vizsgáljuk. Egyetértek a szerzővel, aki annak a véleményének ad hangot, hogy a trianguláció lényege éppen abban rejlik, hogy a migráció egy-

¹⁰ Keveházi László: *Szembesítés a globalizációval*. Theologiai Szemle 2006/2. 118.

¹¹ Nagy Dorottya: *Migration and Theology: The Case of Chinese Christian Communities in Hungary and Romania in the Globalization Context*. Zoetermeer, 2009. Boekencentrum (Hollandia). A könyv az azonos címet viselő doktori disszertáció kiadása; a disszertáció megvédése 2008-ban az utrechti egyetemen történt.

szerre aktivizálja a nemzeti és a vallási identitást.¹² A triangulációs módszer alkalmazása a migráció kérdésében arra hívja fel a figyelmet, hogy a sokrétű folyamatot nemcsak globális, hanem helyi (lokális) szinten is vizsgálni kell. Ez a teológiai, vallásszociológiai vizsgálódásnak, értékeléseknek ösztönző erőt jelent.

Az ellentétes felfogásokat mérlegelve a globalizáció mibenlétéről, kibontakozásának sajátosságairól és elsősorban hatásairól arra a következtetésre jutunk, hogy a globalizálódás, az információáradat, a világnyelvek, a világhatalmi és világkereskedelmi stílusok, a homogenizálás erőltetése, az integrálódások aszimulációs hatásainak közegeiben él az egyház is – s a hatás elkerülhetetlen. A globalizációs folyamatnak nemcsak alanyai, hanem tárgyai is vagyunk, ez a jelenség mindennapi életünk elválaszthatatlan kísérőjévé vált, alakítja életformánkat, ellentmondásos hatásai mindennapjainkban akarva-akaratlanul tetten érhetők.

A globalizáció hatása nem lehet egyoldalú; az egyházakra, a vallási közösségekre az a feladat hárul, hogy előnyeiket felhasználják, hátrányainak kiiktatásáért ne csak szót emeljenek, hanem cselekedjenek is. Ebből az következik, hogy az erkölcsi mérlegelést és cselekvést csak a keresztény értékrendünk tudatos vállalásával és szempontjainak következetes érvényesítésével végezhetjük el. A keresztény értékrendhez való igazodás azt jelenti, hogy a jelenségre ne úgy tekintünk, mint hátrányra, fenyegetésre, veszélyre, amely köztudottan félelmet kelt, megbénít és homogenizál, hanem mint esélyre, lehetőségre, amely saját értékeink és cselekvési lehetőségeink mellett a közösség javára használható fel. A teljes elzárkózás zsákutcába vezet, viszont az egyetemes értékeinket nem szabad elpazarolnunk a hiábavalóságok vásárterein, és azoknak csak akkor lesz értékük, ha nemcsak az én, hanem a közösség mindennapjaiban is releváns tartalmat kapnak. Ennek a releváns tartalomnak az érvényesítéséért felelősek az egyházak¹³, a civil szervezetek, a lelkészek, a teológusok, a szakemberek.

¹² Az aktivizálódás pozitív és negatív irányulásokat mutathat. Pl. a nemzeti hovatartozás esetében a folyamat motiválhatja a hazaszeretetet, az anyanyelv iránti hűséget, a nemzeti elkötelezettséget, de kiválthatja a nacionalizmus, idegengyűlölet érzéseit is.

¹³ Az Egyházak Világtanácsa megbízására 2005-ben közgazdászokból és teológusokból álló nemzetközi szakértői csoport egy nagyon fontos, a globalizációval kapcsolatos dokumentumot készített el, amely alapul szolgál az egyházaknak a globalizációval kapcsolatos stratégiák kiépítésére. A dokumentum elnevezése: *Alternative Globalization Addressing People and Earth (AGAPE). A Background Document*. Geneva, 2005. Magyar fordítása 2008-ban jelent meg: *Alternatív globalizáció a népekért és a Földért. AGAPE Az Egyházak Világtanácsának dokumentuma és kísérő tanulmányok*. Luther Kiadó – Védegylet. Buda-

Unitárius keresztény erkölcsi szempontból tudomásul vesszük, hogy az emberiség egy új korszakba lépett, hogy a világ gazdasága, pénzügyi és kereskedelmi összetevői, információs és kommunikációs kapcsolatrendszere, infrastruktúrája, kulturális sajátosságai változóban vannak. Ebben az új korszakban kell meghatároznunk saját értékeinket és cselekvési lehetőségeinket.

A globalizációval kapcsolatos releváns cselekvésnek a következő fontosabb területeire hívom fel a figyelmet:

– Az egyenlőtlenség és a szegénység enyhítése, megszüntetése érdekében a szolidaritásra épülő, méltányosságon alapuló gazdasági és pénzügyi rendszer érvényesítése a társadalmakban. A társadalom szociális védőhálózatának a megfelelő kiépítése és működtetése (korrekt szociálpolitikai intézkedések az állam részéről). Az egyházak a társadalmi egyenlőtlenségek megszüntetése, a szegénység enyhítése érdekében nemcsak a szavukat kell hogy felemeljék, hanem a szeretet-szolgálat, a diakónia érvényesítésével kell hogy segítsenek a rászorultakon.¹⁴

– Az igazságosság, a becsületesség, a kiszámíthatóság érvényesítése a nemzetközi kereskedelemben.

– A transznacionális vállalatok gazdasági szorításában, esélyt kell teremteni a helyi, regionális önrendelkezések érvényesülésének.¹⁵

– Környezettudatos életszemlélet kialakítása a világméretű ökológiai-válság leküzdésére, a természeti erőforrások fenntartható és igazságos módon történő felhasználása, a pazarlás elkerülése érdekében a túlzott fogyasztói magatartás és mértéktelen profitorientált életszemlélet mérséklése.¹⁶

– A tisztességes munka és munkavállalás biztosításával a munkanélküliség, a megélhetési létbizonytalanság enyhítése. Méltányosan kidolgozott jogi szabályokkal kell ellensúlyozni a tisztességtelen, a kihasználáson és kizsákmányoláson alapuló munkaadást. A *Caritas in veritatis* szociális enciklikában XVI. Benedek

pest, 2005; A római katolikus egyház stratégiai alapelveit XVI. Benedek pápa 2009-ben megjelent szociális enciklikája rögzíti, amely *Caritas in veritatis* (Szeretet az igazságban) címmel jelent meg (*Az ember fejlődéséről a szeretetben és az igazságban*). Lásd http://www.vatican.va/holy_father/benedict_xvi/encyclicals/document.

¹⁴ Péter László: *Egyenlőtlenség és szegénység. A lehetséges megoldások és szociálpolitikai lépések*. In *TP 5.0 Elmélet és empiria öt globális társadalmi probléma vizsgálatában*. Kolozsvár, 2009. Kriterion Könyvkiadó. 253–254; Kozma Zsolt: *A szegénység Isten gondviselő hatalma alatt*. In *Másképpen van megírva. Tanulmányok, előadások*. Kolozsvár, 2007. Az Erdélyi Református Egyházkerület kiadása. 56–60.

¹⁵ Sassen: i. m.

¹⁶ Rezi Elek: *Ökológiai válság – unitárius válasz. A környezettudatos unitárius hit- és életfelfogás formálásának lehetőségei és feladatai*. KerMagv 115. évf. (2009). 355–380; Péter László: *A globális ökológiai problémák és a társadalom*. In i. m. 121–164.

szintén utalt a munkanélküliség következményeire: „A múlt ipari társadalmának történéseivel összevetve ma a munkanélküliség a gazdasági peremhelyzetbe kerülés új aspektusait gerjeszti, és a jelenlegi gazdasági válság ezen csak ronthat. A munkából való kikerülés, az állami vagy magán személytől való tartós függés fenyegeti a személy szabadságát és kreativitását, valamint családi és társadalmi kapcsolatait, továbbá nagy lelki és spirituális szenvedésekkel jár együtt. Szeretnék emlékeztetni mindenkit, de különösen azokat a kormányzati tényezőket, akik a világ gazdasági és társadalmi rendjének új arculatát törekszenek megrajzolni, hogy a legfontosabb tőke, amelyet elsősorban kell védeni, maga az ember, a személy a maga teljességében: Az ember az egész gazdasági és társadalmi élet forrása és végcélja.”¹⁷

– A családi élet védelme, a gazdasági válság, a migráció bomlasztó hatásaival szemben. „Amikor a család intézményének léte felől aggodalmaskodunk, akkor a nemzet, a társadalom és tágabb értelemben az embervilág léte, fennmaradása és jövője felől aggodalmaskodunk, és amikor tenni és cselekedni szeretnénk mindezekért immár nemcsak szavakban aggodalmaskodva, akkor a nemzet, a társadalom létéért, fennmaradásáért és jövőjéért kívánunk tenni.”¹⁸

– A kommunikációs média szabályozása az egészséges egyéni, közösségi és társadalmi szemlélet kialakítása és gyarapítása érdekében, korlátok közé szorítva az olcsó, populista, profitorientált tömegkultúra, pornográfia, korrupció és az erőszak propagálását.

– A nemzeti és helyi kulturális értékek tudatos védelme a kulturális homogenizáló, uniformizáló törekvésekkel szemben. Nemzeti értékünk minden, ami önazonosság-tudatunkat kifejezi, megtartja és erősíti. Ezek az értékek az anyanyelv, szokásaink és hagyományaink, vallásunk. Tennünk kell azért, hogy azok az értékek, amelyeket az előttünk járó nemzedékek megteremtettek, ha formájukban változnak is, lényegükben, tartalmukban megmaradjanak, mert a közös

¹⁷ *Caritas in veritatis*. 10.

¹⁸ Szászfalvi László: *Magyar ünnep. A Száraz-értől a Duna-partig*. Kereszténység és Közélet sorozat. Budapest, 2008. Kiadja a Kereszténydemokrata Néppárt. 45; A témával kapcsolatos unitárius tanulmányok: Benczédi Ferenc: *Családvédelem*. Kermagv 93. évf. (1987). 87–95; Fazakas Miklós: *A házasság védelmében*. Uo. 89. évf. (1983). 55–58; Zsakó Erzsébet: *Mária vagy Márta? A nő szerepe ma az egyház és a nemzet életében*. Uo. 101. évf. (1995). 22–29; Rezi Elek: *Egyházunk lélekszám-apadásának megoldásra váró feladatai. A családtervezés fontossága egyházunk és népünk életében*. Uo. 108. évf. (2002). 380–388; Rezi Elek: *Keresztény erkölcsi válaszok a változó társadalom szociális kérdéseire. A családi erőszak és leküzdési lehetőségei*. Uo. 115. évf. (2009). 20–37; Rezi Elek: *Unitárius erkölcsstan*. Kolozsvár, 2008. Kiadja az Erdélyi Unitárius Egyház. 158–172.

tudás, érzés, akarat, a lelket megnyugtató vallásos hit, életünket meggazdagító hagyományaink tarthatnak meg. Az anyanyelvünkbe gyökerező identitásunk megőrzésére Kozma Zsolt református teológus így figyelmeztet: „Hogy szükség van egy közös kommunikációs eszközre (miért ne lehetne az éppen az angol?), azt senki sem vonhatja kétségbe, a bilingvis emberekre is szükségünk van. A baj ott kezdődik, amikor a gondolkozásunk, a szívünk is kettős, mert akkor közel vagyunk ahhoz, hogy egynyelvűek legyünk, s ez nem az anyanyelvünk.”¹⁹

– A globalizáció káros hatásai érvényesülésének mértéke, intenzitása és végső kimenetele nagymértékben függ a nemzetek kormányzati politikájától is. Megfelelő nemzeti politikával kezelni és ellensúlyozni lehet ezeket a hatásokat.

– Az egyre terjedő kozmopolita szemlélet a személyes lelkiség, a spiritualitás elszegényedéséhez vagy éppen elvesztéséhez vezet. Ennek megakadályozása érdekében szükséges a keresztény lelkiség értékeinek tudatosítása és a megélésükre való készítés. A világhálós, virtuális, multimédiás civilizáció kínálati és szorításai közepette ne hagyjuk veszni a „gutenbergi civilizációt”, amely évszázadokon keresztül nemcsak a tudás, hanem a lelkiség mélyítésének a lehetőségét is felkínálta.

– A globalizáció a vallások, ideológiák, eszmék szabad áramlásának a lehetőségét is megteremtette. A nyugati vallási kultúra „fellazulásának” és a globalizáció következményének egyik jele a keleti eredetű, buddhista, hindu vagy kelet-ázsiai hagyományokból táplálkozó mozgalmak és missziók felbukkanása. A személyiség elbizonytalanodása idején (rendszer váltás, gazdasági, szociális nehézségek stb.) ezek a mozgalmak és irányzatok a keleti meditáció és önépítés alternatíváját kínálják követőik számára, fő vonzerejük azonban a „nyugati mentalitás” elutasítása, egy sajátosan keleti életmodell jeles „guruk” általi átültetése a keresztény értékekben bizonytalanokodó társadalmak világába. Ezzel párhuzamosan a szinkretikus vallásos mozgalmak is komoly veszélyt jelentenek napjaink tétovázó, kiutat kereső vallásos embere számára.²⁰ Az új vallási mozgalmak sorában

¹⁹ Kozma Zsolt: *Másképpen van megírva. Tanulmányok, előadások.* Kolozsvár, 2007. Az Erdélyi Református Egyházkerület kiadása. 145.

²⁰ Gassmann, Lothar: *New Age. Jön az egységes világvallás?* Budapest, 1991. Primo Kiadó; Ouweneel, W. J.: *Okkultizmus és keleti misztika.* Budapest, 1991. Primo Kiadó; Schwab, Claude: *Evangélium és New Age.* In Stankóczy Zoltán: *Szemelvények unitárius és szabadelvű keresztény írásokból.* Budapest, 1995. Magyarországi Unitárius Egyház kiadása; Török Péter: *És (a)mikor destruktívak? Az új vallási mozgalmak szociológiája és hazai helyzete.* Budapest, 2007. Semmelweis Egyetem Mentálhigiéné Intézet – Párbeszéd (Diálógus) Alapítvány; Török Péter: *Az új vallásos mozgalmak és a családi kapcsolatok kérdései.* CREDO. Evangélikus Műhely. 2007/3–4. 250–267.

fontos hely illeti meg azokat az új karizmatikus törekvéseket, amelyek önmagukat döntően a kereszténység hagyományos formáitól való távolságtartás által határozzák meg, miközben fundamentalista szellemben az ősegyház hitének helyreállításáról beszélnek. Missziójukat a modern tömeglélektanra, a tömegkommunikációra, a „manager-stratégiára” alapozzák.²¹

Megállapított tény, hogy az új vallásos mozgalmak – bár egyenként nem képesek túl nagy tömegek megmozgatására – agresszív missziós tevékenységük, a tömegtájékoztató eszközök által biztosított népszerűségük folytán a globalizálódó világ egyik jellegzetességévé, a történelmi vallások komoly ellenlábasáivá váltak. Az új vallásos mozgalmak főleg fiataljainkat célozzák meg, ezért fontos az egyház média-munkája, hatásosabb kommunikáció-érvényesítése, a személyközi kapcsolatok erősítése.²²

– Az egyházak kötelessége szorgalmazni a jézusi tanítás alapelvét, azt, ami az egész globalizáció folyamatából hiányzik: a szeretetet. A szeretet etikai elvét semmilyen vonatkozásban nem lehet mellőzni, megkerülni, mert az teszi áldottabbá az életet és ad értelmet a teremtmények munkájának. Ebből következik a gyakorlati életben kiteljesedő szeretetszolgálat kiszélesítése. Reménykedésre jogosít az, hogy a világméretű, súlyos társadalmi problémák kezelésére és enyhítésére világvallások közötti párbeszédből a konkrét cselekvési lehetőségek is körvonalazódtak.²³

Végül megjegyzem, hogy vannak olyan szemléletek, amelyeknek szószólói az *európaizálódásban* is a globalizáció veszélyeit vélik felfedezni. Ez a szemlélet

²¹ Harink, C: *A karizmatikus mozgalom*. Houten, 1996; Alföldy-Boruss Dezső: *A pünkösdista és a karizmatikus mozgalom rövid történelmi áttekintése és bibliai vizsgálata*. Gyuró (év nélkül); Harrison, Shirley: *Cults. The Battle for God*. London, 1990. Cristopher Helm Publishers.

²² Németh Dávid: *Szektásság és okkultizmus pasztorálpszichológiai megközelítésben*. Theologiai Szemle 2009/3. 138–155.

²³ „As a result of much meeting and talking, many members of all religions recognize that despite important differences of beliefs and practices there are basic agreement on moral and ethical principles. They also believe that is a vital for this agreement to be better known so as to inspire people of all faiths together to tackle the great problems of war and violence, of poverty and hunger and of threats to the environment. The basic ethical principle is that every human being must be treated humanely. This means that every human being without distinction of age, sex, race, skin, colour, physical or mental ability, language, religion, political view, or national or social origin possesses an inalienable and untouchable dignity.” Lásd Morgan, Peggy – Braybrooke, Marcus: *Testing the Global Ethic. Voices from Religious Traditions on Moral Values*. Michigan, 1998. CoNexus Press. 3.

helyesbítésre szorul. Az Európai Unió nem tud (és nem is akar) olyan „olvasztótégely” lenni, mint amilyen az Amerikai Egyesült Államok. „Egy olyan Európa, amelynek lakosai közös nyelvet beszélnek, azonos az életformájuk, amelynek népei elvesztették történelmi és nemzeti öntudatukat, identitásukat és kozmopolita világpolgárokká válnak, »akik mindenütt otthon vannak, de sehol sincsenek itthon«, megszűnne Európa lenni.”²⁴

Az Európai Unió a demokratikus egyenjogúságot szavatolja, ami többek között azt jelenti, hogy bár a diplomácia és a gazdaság nyelve angol, a tagországok nemzeti nyelvüket korlátlanul használhatják (az európai parlamentben a küldöttek saját nyelvükön szólalnak fel).²⁵ Az Európai Unió Alapjogi Chartája az európai népek kultúrája és hagyományai sokféleségének tiszteletben tartását szorgalmazza. „Az Unió hozzájárul e közös értékek megőrzéséhez és továbbfejlesztéséhez, miközben tiszteletben tartja az európai népek kultúrájának és hagyományainak sokféleségét, a tagállamok nemzeti identitását és központi, regionális és helyi közhatalmi szervezetét; a kiegyensúlyozott és fenntartható fejlődés előmozdítására törekszik és biztosítja a személyek, a szolgáltatások, az áruk és a tőke szabad mozgását, valamint a letelepedés szabadságát.”²⁶ Ha tehát társadalmilag, gazdaságilag, jogrendszerileg be akarunk épülni Európába, sőt a világfolyamat áramkörébe, ez nem jelentheti keresztényi és nemzeti identitástudatunk feladását. Egy helytálló megállapítás szerint „a magyarságnak létérdeke, hogy otthon érezze magát Európában. De azt csak akkor érheti el, ha – nagyfokú világnitottság mellett – úgy ragaszkodik önazonosságához, szellemi-erkölcsi értékeihez, anyanyelvéhez, kultúrájához, hogy időnként az új idő követelményei szerint meg is újítja azokat.”²⁷ Feladatunk a jelen kihívásai közepette egy olyan nemzeti azonosságtudat kifermálása, amelyben a magyarság és európaiság „egymást erősítő egysége és különbözősége” ösztönző értéként nyilatkozik meg. A magyarság és európaiság tehát összekapcsolódó létmódot jelent számunkra. „Európában senkinek sem szabad kisebbséginek lennie, mert az nem statisztikai kérdés, hanem méltóság vagy a megalázottság alternatívája.”²⁸

²⁴ Papp Kincses Emese: i. m. 2.

²⁵ „Az Unió tiszteletben tartja a kulturális, vallási és nyelvi sokféleséget.” Lásd az *Európai Unió Alapjogi Chartája* 22. Cikk. <http://eur-lex.europa.eu/hu/treaties/http://eur-lex.europa.eu/hu/treaties/>.

²⁶ *Az Európai Unió Alapjogi Chartája*. Preambulum. <http://eur-lex.europa.eu/hu/treaties/http://eur-lex.europa.eu/hu/treaties/>.

²⁷ Görömbei András: *Anyanyelv, irodalom, tudomány, nemzettudat*. KerMagy 113. évf. (2007). 396.

²⁸ Péntek János: *Nyelv és identitás a Kárpát-medencében*. Hitel, 2007/7. 98.

Meggyőződésem, hogy a 21. századi vallási, egyházi közösségünk, Istennel és embertársainkkal való kapcsolatunk nagymértékben attól függ, miként válaszolunk a globalizáció kihívásaira. A tét nem kevés, de Istenben bízó lélekkel, felelősséggel felvállalt identitástudattal értékesen tudunk élni a felkínált eséllyel.

Simon József

A filozófia státusa az erdélyi antitrinitarizmus tradíciójában – 3.

Enyedi György: *Explicationes*¹ (1598) – az Előszó és a platonizmus problémája

Ha az előző tanulmányok alapján azt gondoljuk, hogy a filozófia megítélése első látásra is pozitív Enyedi műveiben, akkor csalódnunk kell. Az *Explicationes* előszavát azzal zárja Enyedi, hogy „te, tehát legjobb olvasó, magad mögött hagyva a filozófusok előítéletét, befejezván a mi kárhoztatásunkat ítélj józanul a keresztény vallásról!”²

A filozófia státusa cseppet sem kecsegtető e mondat szerint, úgy tűnik, hogy a vallási kérdésekről való józan ítélet ellentétben áll a filozófiai vizsgálódással, különösképp, mivel a filozófia praejudiciumok foglya. A filozófia általában vett negatív beállítását figyelhetjük meg a János-evangélium prológusára vonatkozó explikációk zárásában is: „Ezek elegendőek János Bevezetésének explikációjához, melyekhez szívesen befogadunk bármit, amit valaki szilárdabban és mind ezen evangélista, mind az Újszövetség más szerzőinek írásaival, továbbá Isten igéjével inkább összhangban lévőként elővezet, kivéve, ha idegen és filozófiai kontemplációkat vezet elő az apostolok egyszerű beszédeinek explikációja céljából.”³

A szakasz a teológiai szempontból oly jelentős János-prológust illető értelmezési lehetőségekkel kapcsolatban fogalmazza meg Enyedi készségét más interpretációk elfogadására. A mondat a tolerancia gondolatának irányába cseng

¹ Enyedi posztumusz megjelent főművének teljes címe: *Explicationes Locorum Veteris et Novi Testamenti, ex quibus trinitatis dogma stabiliri solet* [Kolozsvár 1598]. – A műből vett idézeteket saját fordításomban közlöm, ugyanis a Toroczka-féle 1619-ben megjelent magyar verzió idézése súlyos filológiai előmunkákat igényelne, amelyekről helyszűke miatt ezúttal eltekintünk.

² *Explicationes Praefatio* [a4^r]: Tu ergo lector optime, praeiudicio philosophorum posthabito, & nos execrari definito, & de Christiana religione sobrius iudicato.

³ *Explicationes* 178: Haec de explicatione Prooemij Iohannis sufficient, quibus, si quis solidiora, & scriptis tum Euangelistae, tum caeterorum Noui Testamenti auctorum, atque adeo verbo Dei, magis consentanea adduxerit: libenter amplectemur: modo non alienas, & philosophicas contemplationes, ad simplicem Apostolorum sermonem, & doctrinam explicandam, afferat.

ki: csak a filozófiai megközelítést zárja ki a releváns értelemzési alternatívák sorából. A filozófiai interpretáció nem állhat összhangban „az apostolok egyszerű beszédeinek explikációjá”-val. Úgy tűnik, hogy a szakasz a teológia és a filozófia szöges ellentétét hangoztatja. A *filozófia* vagy a *filozófus* kifejezések pejoratív értelmű használata nem hiányzik a Szilvásival folytatott vita kézírataiból sem.⁴ A *Defensió*ban Enyedi Szilvásit azzal bélyegzi meg, hogy a *Jehovah* kifejezésről *filozofál*.⁵ Az *Examen concionis*ban az „ide hallgasson az a *filozófus!*”⁶ fordulattal szólítja meg hajdani tanítványát, majd irónikusan „élesemjű *filozófusnak*”⁷ nevezi.

E filozófia-ellenes megnyilvánulások alaposabb vizsgálata finomabb képet mutat. Az Előszóval kapcsolatban előre kell bocsátanunk, hogy értelmezése igen nehéz, amennyiben több téma egymásba fonódó kifejtését olvashatjuk itt. A gondolatmenet természetesen elsősorban a vallási felekezetek közötti különbségek értelmezése köré szerveződik, de ezt nemcsak a filozófia és a teológia viszonyának tárgyalása egészíti ki, hanem egészen hangsúlyos szerepet játszik a nyilvánosság kérdése is. Enyedi tisztában van azzal a későbbiekben valóban beigazolódnó ténnyel, hogy munkája heves viták tárgyát fogja képezni: „Jól tudom, kedves olvasó, hogy mikor ezen könyv elsőként megjelenik a nyilvánosság előtt, mennyi és milyen legkegyetlenebb ellenségekkel kell majd szembenéznie. Úgy tűnik, e dolognak nem más az oka, minthogy e világ a *tudatlanság sötétségéhez* szokva az *igazság fényétől* olyannyira menekül, hogy annak sugarait elviselni nem képes. Ezen nem is tudok csodálkozni.”⁸

A nyilvánosság a tudatlanság sötétségének metaforája által kerül leírásra, Enyedi nyelve itt egyfelől a platóni barlang-hasonlat klasszikus toposzaival él: a nyilvánosság a *tudatlanság sötétségéhez* szokva menekül az *igazság fényétől*.

⁴ A Szilvási Jánossal folytatott vita – amelynek részletesebb elemzésétől ezúttal eltekintünk – kézíratai Enyedi autográf lejegyzésében a kolozsvári Akadémiai Könyvtárban hozzáférhetőek, Biblioteca Filialei Cluj a Academiei Republicii Române, Anexa III. Sign.: Nr. 474. A kéziratköteg alegységeire a *Defensio* és az *Examen* címekkel utalunk. Filológiai részletekhez lásd Balázs, M. – Káldos, J.: *György Enyedi*. Bibliotheca Dissidentium Tome XV, Ungarländische Antitrinitarier II. Baden-Baden & Bouxviller 1993, 105–111.

⁵ *Defensio* 57: Sicut infra, ubi de hoc vocabulo iste philosophatur, fortasse ostendemus.

⁶ *Examen* 82: Sed audiat iste Philosophus.

⁷ Uo.: Sed pergit, ut est acutus Philosophus.

⁸ *Explicationes, Praefatio* [a3^v]: Quidem scio candide lectore, ut primum libellus iste in publicum prodierit, quantos, quamque infestissimos sit expecturus hostes. Cuius rei causa mihi nulla videtur alia, quam quod hic mundus ignorantiae tenebris assuetus, veritatis lucem adeo refugiat, ut eius radios ferre nequeat. Quod ego admirari non possum.

Ez másfelől ismét a 16. századi filozófiai-értelmiségi önreflexió fény-metaforája, amelynek hátterét itt is a filozófia és a teológia viszonyát megfogalmazó V. lateráni zsinat formulája képezi: a filozófiai igazság nem mondhat ellent a teológiai igazságnak, hanem ez utóbbi úgy viszonyul az előbbihez, mint ahogy „a nagy fény a kisebb fényhez”. A Szilvási-polémia kéziratában Enyedi a kortárs páduai filozófus, Andrea Cesalpino idézésével utal X. Leó 1513-as bullájára.⁹ A kézirat hivatkozásának elemzése helyett arra hívjuk fel a figyelmet, hogy az eredendő arisztotelizmus- és Pomponazzi-ellenes megfogalmazás a század végére éppen az arisztotelianus filozófiai öndefiníció fő motívumává válik: ezek az öndefiníciók éppen kifordított nyelvhasználatuk által jelentik be igazságérvényre vonatkozó igényüket a teológia területén. Ha mindezeket a motívumokat összegezzük, Enyedi itt pontosan az ellenkezőjét állítja mint az Előszó zárómondatában. Az „igazság fénye” nem valamely kizárólagosan szupranaturális ismeretforrás és a „tudatlanság sötéteje” sem egy eleve elkárhozott tömeg ismeretelméleti pozíciója. Az Előszó elején megfogalmazott fény-sötétség metaforikát kifejezetten abból az arisztotelianus pozícióból olvashatjuk, melynek kifejtését nem az *Explicationes* elemzései, hanem az *Examen concionis* kéziratának 102–107. lapjai tartalmazzák.

Az *Explicationes* előszavának felütése így a nyilvánosság és a filozófia közötti határvonalra mutat rá. Van esély a filozófiai nyelvhasználatra, de az elviselhetetlennek tűnik a világ számára. Enyedi ezt a különbséget minden fenntartás nélkül játssza át a vallási megosztottság tapasztalati tényére: „Ugyanis ily nagy tévelygés nem található mentséget, hacsak nem azt, hogy majd minden nagy és jelentéktelen, valamint tanult és tanulatlan forgatja a szent kódexeket.”¹⁰

E kijelentésben a tanult és tanulatlan látszólag jelentéktelen megkülönböztetése a hangsúlyos. Enyedi arra hívja fel olvasója figyelmét, hogy az egzegetika problémája bonyolult, nem lehet tanulatlanul művelni. Az *Examen* idevágó gondolatmenetével összhangban vallja azt, hogy nincs primitív kinyilatkoztatás, a Szentírás szövegének értelmezése igenis az értelem elé állított feladat. Mindez nem új fejlemény, mindig is így volt, Enyedi számára azonban a modernitás va-

⁹ Examen 104: „Certe non ultimus nostrae aetatis Philosophus Andreas Caesalpinus haec quodam in loco scribit: *Semper duxi veritatem in sacra Theologia patefactam, nequaquam repugnari veritati, quae ex principijs habetur in scientiis.*” Vagyis: „Andrea Cesalpino, korunk bizonyára nem utolsó filozófusa ezt írja egy helyütt: *Mindig úgy vezettem a szent teológiában a kinyilatkoztatott igazságot, hogy az soha sem került ellentmondásba azzal az igazsággal, amelyet a tudományok princípiumaiból nyerünk.*”

¹⁰ Uo.: *Nisi enim sacri codices passim ab omnibus, magnis, paruis, doctis indoctisque tererentur, excusationem tanti erroris haberent.*

lami újat is teljesített a nyilvánosság és a filozófia viszonyában: „Azonban ezek ezt úgy teszik, ahogy soha egyetlen időben egyetlen nemzet vagy szekta esetében sem figyelhető meg: oly módon ugyanis, hogy az ebből vett tanítás követésére tüzzel, vassal és kegyetlenkedésekkel kényszerítenek.”¹¹

Az értelem nélkül vezetett Szentírás-értelmezés a nyilvánosság szférájában a vallási üldözés alakját veszi magára. A vallási üldözés az igazság fényétől való menekülés és a tudatlanság sötétjéhez való ragaszkodás eredménye. Enyedi meggyőződése szerint a vallási üldözés lényegét tekintve önmaga ellen fordul: „Amikor tanításunkat az ellenkezők oly hamis hitűnek ítélik és bennünket emiatt a pokol legmesszebb szegletébe száműznek, akkor kardjukat vajon nem éppen saját magukba döfik?”¹²

Az öngyilkos vallásüldöző képének hátterében ismét a vallási kérdések racionális vizsgálatának eszménye húzódik meg: az értelem csak egyféle vallás-értelmezést enged meg, és ez a vallási üldözött oldalán áll. Enyedi itt megfogalmazott tolerancia-konceptiója kétarcú, és nagyobb távlatból talán úgy ítéltető meg, hogy félúton helyezkedik el a kései középkorban – paradigmatikusan Cusanus *De pace fidei*-ében (1453) – megfogalmazott elképzelés és John Locke *Tolerancia-levele* (1689) között; ha egyáltalán helytálló egy ilyen teleologikus fejlődés-szemlélet. Erdélyi gondolkodónk ugyanis – az adiaphoron-problémával kapcsolatban vallott összes gondolata¹³ ellenére – még mindig nem hajlandó lemondani arról, hogy ha racionális eszközöket használunk a vallási kérdéseket illetően, akkor *kizárólag egyetlen* vallás bizonyosságigénye és az ennek megfelelő *egyetlen* igaz vallás létezhetne. Világos, hogy az igaz vallás már nem a cusanusi formát ölti, ahol a kereszténységen kívüli vallások létjogosultságát egy platonista dialektikával tételezhető egységes isten és annak vallása biztosítja. Enyedinél az újkori vallási üldöző már nem vezethető le egy platonista metafizikai séma alapján.¹⁴ Az egyetlen igazi vallás a vallási üldözötté: a gondolatban a középkori elemet az

¹¹ Uo. Sed his tale quid accidit, quod nullis unquam aetatibus cuiquam vel Nationi, vel sectae contigisse videri potest: ut nimirum doctrinam, quam quis profitetur igni & ferro dirisque insequeretur.

¹² Cum enim nostram doctrinam tam male deuouendam censeant, Nosque ob eam ad extrema tartara profligent aduersarij, An non in seipsos contorquent sua?

¹³ Vö. Mester Béla: *Politikai közösség és vallásszabadság. Párhuzamok John Locke-nak és Enyedi György erdélyi unitárius teológusnak a vallási türelemről alkotott nézeteiben*, Magyar Tudomány, 46 (2001). 2. 184–192.

¹⁴ Ellentétben Bodinnel: Bodinnél a zenei harmóniák mintájára feloldódó vallási különbségek víziója sokkal közelebb áll a cusanusi, és sokkal távolabb a locke-i felfogástól, mint Enyedi. Enyedi e szempontból is sokat örököl Palaeologustól, aki e kérdésben is radikálisabb nézeteket vall századvégi szellemi örökösénél.

képezi, hogy az üldözött saját vallási bizonyosságát kizárólagosnak tartja, míg az újkori motívum abban nyilvánul meg, hogy a nyilvánosság szférájától elszigetelt igazságérvényről, a vallási üldözésnek kitéttéről van szó. Bármennyire nyitott is a vallási üldözött más bizonyosságigények felé, azok elfogadása csak úgy történhet meg nála, ha azok saját bizonyosságigényével összhangba hozhatóak és integrálhatóak ezen kizárólagos vallási bizonyosság keretei közé. A vallási üldöző nem azért önpusztító, mert vallási *üldöző*, hanem azért, mert vallási bizonyossága nem állja ki az üldözött által felállított bizonyosság-kritériumokat.

Amikor Enyedi mindezzel látszólag ellentétben optimizmusának annak ad hangot, amikor azt állítja, hogy „semmi olyat nem hiszünk, amit ők *nyilvánosan* tagadni merészelnének”¹⁵, akkor nem arról van szó, hogy a Szentírás helyes értelmezése végigvezethető volna az erre vonatkozó elmélyült tudás nélkül. Ez sokkal inkább a kései reneszánsz – korai újkor felfogását tükrözi a nyilvánosság egy olyan új szférájára vonatkozóan, amely még az olyan radikális tézisek tagadását is képes elviselni, minthogy Krisztus halála által „mind a zsidók mind a görögök megtértek az atyához.”¹⁶ Az értelem vezetését nélkülöző Szentírás-interpretáció és a vallásüldözés elméleti szempontból ellentmondásos, gyakorlati szempontból pedig öngyilkos: „a mi tanításunkat kárhóztató minden pápista és kálvinista saját keresztény felekezetét átkozza.”¹⁷

Jól megfigyelhető, hogy bizonyos szempontból közös nevezőre hozható mindaz, amivel Palaeologus és Francken, majd őket követve Enyedi próbálkozik. Kísérleteik összefoglalhatóak abban a gondolatban, hogy a kinyilatkoztatástól független emberi megismerőképesség különböző területeinek rehabilitációjára törekszenek a vallási ismeret és az ehhez kapcsolódó kérdések területén. Palaeologusnak a vallási üldözés tapasztalati tényével igazolt *képes beszéde* vagy Francken megingathatatlanul eszményített *racionalista evidenciája* ugyanúgy a vallási bizonyosság kinyilatkoztatás-független megalapozására tesz kísérletet, mint ahogy Enyedi is ezt tűzi ki célul a *nyilvánosság* azon jellemzőjére történő rámutatással, miszerint a benne megjelenő vallásüldöző bizonyossága nemcsak elméleti szempontból helytelen, hanem nyilvánosan is abszurd. Képes beszéd, racionalista evidencia és nyilvánosság: mind ugyanazon érme más és más oldalai.

¹⁵ Uo.: Nihil a nobis creditur, quod ipsi palam negare ausint.

¹⁶ Uo.: [...] cuius morte nobis parta salus est & per quem utrique Iudaei & Graeci aditum ad Patrem habemus [...]

¹⁷ Uo.: Omnes itaque & Pontificij & Caluiniani nostram vituperando doctrinam suam execrantur confessionem Christianam.

A lehetséges ellenvetés az üdvözülés szempontjából szükségszerű tanításokra apellálhat: „De valaki itt ezt az ellenvetést tehetné. Mindaz általában véve igaz, azonban van más nem kevés, az üdvözülés szempontjából nem kevésbé szükségszerű dolog – úgymint a személyek hármassága, hogy a fiú egylényegű az atyával stb. –, amelyek tagadása miatt joggal vagytok kiűzve a keresztény világból.”¹⁸

Enyedi nézete szerint a *necessaria* e tanításai emberi találmányok. E felfogás nála azonban nem pusztán a jól ismert protestáns tézis ismétlése. A *necessaria* e tételei az emberi tradíció eredményei, melyeket az őket képviselők „saját agyukból varrnak hozzá”¹⁹ Isten egyszerű igéjéhez, és amelyek az emberi értelem azon sajátosságát tükrözik, miszerint mindent elfogad, ami valamilyen mértékben valószínű és összhangban tűnik lenni a kinyilatkoztatás szövegével. Mit javasol Enyedi ez ellen?

„Az ily jelentős dolgokat illetően nem az emberi okoskodásokkal, hanem elsősorban a kifejezett szóval kell élni, a következők szerint: a törvényhez és az orákulumhoz: Mi van írva a törvényben? Milyen módon olvasod azt?”²⁰

Az „emberi okoskodás” és a „kifejezett szó” ellentétében az értelemről vallott két nézet, és egyben két filozófia-koncepció ütközik egymással. Az „emberi okoskodás” a tapasztalatot, a Szentírás közvetlen tapasztalatát diszkreditáló értelem álláspontja, amely a tapasztalattól a tradíció vagy a nem-tapasztalati megismerés elsődlegességét valló filozófiai nézet miatt tekint el. A „kifejezett szó” – ahogy azt Enyedi az *Examen* kéziratában kifejti²¹ – a Szentírás közvetlen tapasztalatának álláspontja. Az ezen álláspont kérdésére – „Milyen módon olvasod azt?” – adott válasz nem triviális, hanem filozófiai probléma. Az Előszó filozófia-ellenes zárómondata így az első értelem-felfogás és filozófia-koncepcióra vonatkozik.

A János-evangélium prologusának fent idézett részlete az Előszó „emberi okoskodás” *versus* „kifejezett szó” megkülönböztetését az „idegen és filozófiai kontemplációk” *versus* „az apostolok egyszerű beszédeinek explikációja” különbségeként adja vissza. A „filozófiai kontemplációk” fogalmát követve

¹⁸ Explicationes [a4^r]: Sed hic obstrepet quis quispiam. Ista quidem in genere esse vera omnia, verum alia esse non pauca, ad salutem non minus necessaria, ut pote personarum Trinitatem, Filium eisdem esse cum Patre essentiae &c. quae quoniam vos negatis, merito ab orbe Christiano profligandi estis.

¹⁹ Uo.: [...] aliqua de suo cerebro diuinis oraculis assuere [...]

²⁰ Uo.: In re itaque tam ardua, non humanis ratiocinationibus, sed in primis expresso opus est verbo: Iuxta illud: Ad legem & oraculum: In lege quid scriptum est? quomodo legis?

²¹ Vö. Examen 132.

pontosíthatjuk, hogy mely filozófiai irányzatot tartja szem előtt szerzőnk filozófia-ellenes megnyilvánulásai közben. „Ha tehát valaki ezen az alapon vadászna az evangélista tanítására, számomra az úgy tűnne, hogy sokkal helyesebben teszi ezt, mint az, aki a platóni akadémiára jellemző filozófiai szörszálhasogatásokat és hiábavaló kontemplációkat vezet be máshonnan, amelyek az apostoli egyszerűséghez és szellemiséghez a legkisebb mértékben sem értenek.”²²

Az elmarasztalt filozófiai irányzat tehát a platonizmussal azonosítható. Mindez más helyek alapján is világos. A János-Prológus „vita erat” kifejezésével kapcsolatos nézetek felsorolásakor Enyedi Szent Ágoston véleményére utal: „Mások, mint Ágoston, az »élet« alatt a teremtett dolgok ideáit értik, amelyek az »igében« voltak, mielőtt a dolgok megteremtettek volna. Azt állítja ugyanis, hogy minden dolog a Teremtő örök elméjében élt már akkor is, mielőtt meg lettek volna teremtve. Ez a tanítás – ahogy azt mások is megjegyezték – a platonikus dogmának adósa.”²³

Ez természetesen a klasszikus antitrinitárius tézis a trinitás gondolatának pogány filozófiai, azaz platonista eredetéről. A Jn 5,38 explikációjakor a „quia Pater est in me, & ego in Patre” kifejezésének a platonikus teológusok által vallott értelmezését bélyegzi fikciónak Enyedi.

Mindehhez hozzáfűzhetjük azt is, hogy az arisztotelizmus filozófiai tradíciója sem problémamentes. Enyedi egy helyen arra figyelmeztet, hogy „a μὲν [forma] jelentését itt nem a filozófusoktól és Arisztotelészétől kell átvenni.”²⁴ Ez az arisztotelizmus Francisco Valles (1524–1592) fizikalista teremtés-interpretációjának hosszas parafrázisát azzal az óvatosságra intő megjegyzéssel vezeti be, hogy ez csak egy a lehetséges értelmezések közül²⁵; ez az arisztotelizmus az ember Krisztus születésével kapcsolatban nem járul hozzá a természetfilozófiai

²² Explicationes 168: Si quis igitur hoc pacto venetur sententiam Euangelistae: multo mihi videbitur rectius facere, quam qui Academiam Platonis redolentes, subtilitates Philosophicas, & inutiles contemplationes aliunde huc accersat, quae simplicitatem & Spiritum Apostolicum, ne minima quidem in parte sapiant.

²³ Explicationes 144: Alij, ut Augustinus, per 'vitam' intelligunt, Ideas rerum creatarum, quae in 'Verbo' fuerint, antequam res crearentur. Ait enim omnia in Conditoris aeterna mente viure, etiam antequam condita fuerint. Quae sententia, ut alij quoque annotarunt Platonicum dogma redolet.

²⁴ Explicationes 310 = Examen 90.

²⁵ Vö. Explicationes 11–13. A teremtéstan itt olvasható természetfilozófiai értelmezés-lehetőségének forrása Valles: *De sacra Philosophia*, Lyon 1592, 30–39.

elvek korlátlan alkalmazásához.²⁶ Ezzel szemben elismeri a metafizika létjogosultságát,²⁷ és nyíltan vallja azt is, hogy az emberi elmének vannak intelligibilis objektumai.²⁸

Az a tény, hogy Enyedi egyszerre tagadja a platonikus ideák létezését, és vallja az arisztotelianus intelligibilis objektumok fennállásának téziséét, nem jelenti azt, hogy filozófiája ellentmondásosnak bizonyul, ha az egyes gondolatmenetektől egy nagyobb perspektívájú távolabbi nézőpontból tekintünk rá. E látszólagos ellentmondás pontosan az ellenkezőjéről tanúskodik: Enyedi nyíltan vállalt peripatetikus filozófiai attitűdje²⁹ kortárs arisztotelizmus, mely bár a Pomponazzi-affér örököse, mégsem a teológiai kérdések pusztán természetfilozófiai-fizikalista megközelítésének programját tűzi ki zászlajára. Enyedi hallatlan eredetisége abban áll, hogy az érzéki megismerés számára hozzáférhetetlen természeti viszonylatok (hasonlóság, egyenlőség stb.) értelmezéséhez nem a korai újkor paradigmatis démonológia-téziséét vagy sympathia-elvét használja, hanem egyfelől a nominalista reprezentáció-elmélettel³⁰, másfelől az arisztotelészi *Kategóriák* dialektikus megközelítésével dolgozik.³¹ A korai újkor ismeretelméleti kiindulópontú „új metafizikája”³² nála – hangozzék ez bármilyen paradox módon – erős nominalista hatás alatt bomlik ki. Enyedi filozófiai csúcsteljesítménye abban áll, hogy a *Kategóriák* hasonlóság-, egyenlőség- és viszony-elemzésében foglalt dialektikus mozzanatot képes nominalista módon végigvinni: az arisztotelészi kategória-tan ontológiai aspektusa nagymértékben a syncategorematis terminusok szemantikájának³³ függvénye. Ezzel egyfelől megfelel a kor intellektuális elvárásainak, mely a pusztán fizikalista arisztotelizmust avítottnak tekinti, de közben távol tartja magát az ’új metafizika’ platonikus elemeket visszacsempésző filozófiájától (pl. Campanella) is, mely antiarisztotelizmusa miatt Enyedi számára ideológiailag sem vállalható.

²⁶ Vö. *Explicationes* 261: *Credamus ergo Christo, causam suae filiationis veram reddenti, neque ultra philosophemur, sed simus contenti simplicitate verbi Dei, & discamus ex eo, non ex Physicorum regulis, diuinae generationis modum.*

²⁷ Leghangsúlyosabban az *Explicationes* 107. oldalán.

²⁸ Vö. *Examen* 82–84.

²⁹ Leghangsúlyosabban az *Explicationes* 319. oldalán.

³⁰ *Explicationes* 102–103, 115, 202, 211, 238; *Examen* 108–109.

³¹ Az egyenlőség, hasonlóság, szimultaneitás, prioritás stb. fogalmainak teológiai kontextusba helyezett problémaköre az *Explicationes* fő témája.

³² A kifejezést Michaela Boenkétől veszem át, Uó: *Körper, Spiritus, Geist. Psychologie vor Descartes*. München 2005.

³³ Vö. William Ockham: *Summa Logicae*, I. 4; I. 8; II. 2; II. 11.

Úgy tűnik, hogy ezzel Enyedi kimeríti a korában rendelkezésére álló filozófiai és ideológiai lehetőségeket. Az „új metafizika” antiarisztotelizmusának ideológiai kompromittáltsága ugyanis először akkor szűnik meg, amikor Descartes a harmadik meditációban³⁴ az objektív realitású ideák tanával megteremti egy önálló és ideológiai szempontból kikezdhetsen metafizika lehetőségét. Ez természetesen már egy egészen más történet. Azonban az V. lateráni zsinat kényszerubbonya alatt Enyedi a legőszintébb filozófiai öndefiníciót választja azon lehetőségek közül, amelyeket a kortárs arisztotelizmus képes volt felkínálni.

³⁴ René Descartes: *Elmélkedések az első filozófiáról*, ford. Boros Gábor. Budapest, 1994. 45–66.

Kiapadó búvópatak

Szombatosok az unitárius egyházban 1944 után

Történelme során az unitárius egyház anyagi kiadásait különböző bevételi forrásokból fedezték: alapítványokból, állami támogatásból, az egyházközségek évi egyetemes egyházi adójából. A legjelentősebb tételt ezekből az egyházközségekre kiszabott éves egyetemes egyházi adó képezte. Ennek az adónemnek vagy hozzájárulásnak a mértékét az egyes egyházközségek lélekszámahoz arányosították, a központi költségvetésbe befizetendő összeg nagysága tehát az adózó egyházközség lélekszámának függvénye volt.

1944 után a szombatos kérdés újbóli felbukkanása az egyházban – a korábbiaktól eltérően – ebben a gazdasági összefüggésben jelentkezett. Tanulmányunkban az unitárius egyházból a második világháborút követően kiterő bőzödújfalusi szombatosokkal és néhány rájuk vonatkozó egyházi dokumentummal foglalkozunk.

A 16. század végén megjelenő szombatosság a következő század első évtizedeiben élte virágkorát. Ettől kezdődően viszont fokozatosan visszaszorult követőinek száma, és az 1860-as évekre már csak Bözödújfaluban maradt fenn számottevő közösségük.¹ Ekkor a falu lakosságának egynegyedét képviselték, ez megközelítőleg 170–180 főt jelentett.² Rajtuk kívül még Nagyernyén és egy-két környező településen élt néhány szombatos.

A magyarországi zsidóság 1867 decemberi egyenjogúsításáig a szombatos tanokat követő személyek csak rejtve gyakorolhatták hitüket. Mindez azt jelentette, hogy hivatalosan valamelyik bevett keresztény egyháznak voltak a tagjai (római katolikusok, reformátusok, unitáriusok). Az izraeliták polgári egyenjo-

¹ Az erdélyi szombatosság 19. század előtti történetére és vallási nézeteire lásd: Dán Róbert: *Az erdélyi szombatosok és Péchi Simon*. Budapest, 1987; Uő: *Humanizmus, reformáció, antitrinitarizmus és a héber nyelv Magyarországon*. Budapest, 1973; Kohn Sámuel: *A szombatosok. Történetük, dogmatikájuk és irodalmuk. Különös tekintettel Péchi Simon fő-kancellár életére és munkáira*. Budapest, 1889, Kovács András: *Vallomás a székely szombatosok perében*. Bukarest, 1981, Uő: *Az erdélyi szombatosság nyomában*. Csíkszereda, 1999, Szávai Géza: *Székely Jeruzsálem*. Budapest, 2000.

² Kohn: i. m. 327.

gúsítását viszont a szombatosok úgy értelmezték, mint ami feljogosítja őket a zsidó hitre történő áttérésre. Ez a téves meggyőződésük vezetett ahhoz, hogy 1868 folyamán 111-en léptek ki keresztény egyházukból. Közülük 44 eredetileg római katolikus volt, 43 református és 24 unitárius.³

Az áttéréseket sem az egyházak, sem az udvarhelyszéki világi hatóságok nem nézték jó szemmel, és törvényességüket sem ismerték el. Több esetben erőszakkal próbálták rávenni a szombatosokat, hogy változtassák meg elhatározásukat. 1869 szeptemberében viszont Eötvös József vallás- és közoktatásügyi miniszter rendeletben tiltotta meg Péchy Manó udvarhelyszéki főkormánybiztosnak a szombatosok erőszakos visszatérítését a keresztény hitre.⁴ A szombatosok előtt így lényegében nyitva állt az út önálló intézményi kereteik megteremtésére.

Első lépésként *Bözödújfalvi Izraelita–Prozelita Hitközség* néven önálló vallási közösséget szerveztek maguknak, amely a későbbiekben ortodox zsidó jelleget vett fel. Érdemes megjegyezni, hogy a 19. századi Európában ez volt az egyetlen, intézményesült formában működő prozelita közösség.⁵

1869-től tehát a bözödújfalvi szombatosok túlnyomó része az izraelita felekezethez tartozott, és a közösség zsinagógát épített, illetve saktert is alkalmazott. A második világháborúig lényegében zavartalanul folyt hitéletük, és állampolgári jogaikat sem korlátozták. A prozelita közösséget, mint egyfajta kulturális–vallási színterrel vagy kuriózumot több közéleti személyiség is felkereste ez alatt az időszak alatt, és tudósított róluk.⁶ Ennek köszönhető az, hogy a magyarországi zsidóság is felfigyelt rájuk, sőt az 1880-as évek második felében kisebb pénzadományokkal, könyvekkel segítette őket. Eltekintve viszont a budapesti zsidó értelmiségi köröktől, a helyi zsidóság és a régió zsidósága is idegenkedve fogadta a szombatos betérőket. Ennek eredményeként meglehetősen csekély volt a keveredés közöttük, és csak lassan oldódott fel a távolságtartás irányukban.

A bözödújfalvi szombatosok zsidó hitre való áttérése a periférikus léthelyzetből történő kitörési próbálkozásnak is tekinthető. Hiszen a falu keresztény

³ Uo. 367.

⁴ Uo. 368.

⁵ Patai, Raphael: *The Jews of Hungary. History, Culture, Psychology*. Detroit, 1996, 160.

⁶ Lásd: Arányi Lajos: *Az erdélyi szombatosok közt*. Magyarország és a Nagyvilág. XII (1875). 454–455. és 467; Beck Móricz: *Kirándulás a bözödújfalvi szombatosokhoz*. Magyar-Zsidó Szemle II (1885). 658; Uő: *Újabb kirándulásom a bözödújfalvi szombatosokhoz*. Magyar-Zsidó Szemle IV (1887). 89; Szabó Imre: *Péchi Simon zsidói között Bözödújfaluban*, I–II. Új Kelet XIV (1931. július 21–23.) 161–163. sz.; Bözödi György: *Székely emberek, zsidó istenek*. Kolozsvár, 1935.; Uő: *A szombatosok közt*. Kelet Népe XII (1941. július 1.) 1–5.

társadalmától fokozatosan elidegenült közösség a zsidóság kebelében keresett befogadást. Azzal, hogy a szombatosok izraelita csoporttagságot nyertek, zsidó szempontból is különleges helyzet teremtődött. Hiszen a szombatosok elvi befogadása révén a magyarsághoz történő azonosulásnak egy újabb csatornája nyílt meg az asszimiláns zsidóság előtt. Ezt támasztja alá az 1896-os millenniumi kiállítás egy részlegének – a magyarországi zsidóság történetét bemutató részlegének – a koncepciója is, ahol a magyar–zsidó szimbiózis szemléltetésére kiemelt helyet kaptak a szombatos irodalmi emlékek.⁷

A szombatosok jogállásában a magyarországi zsidótörvények hoztak változást. Amikor 1940-ben Észak-Erdély és vele együtt Bözödújfalú is visszakerült Magyarországhoz, már érvényben volt az első két zsidótörvény. Mivel a keresztény származású szombatosok jogainak zsidótörvények általi korlátozása ellenkezett volna a fajvédő törvények szellemiségével, 1941-ben magyar kormánybiztosok próbálták rávenni a szombatosokat arra, hogy térjenek ki az izraelita felekezetből. Minderről Móricz Zsigmond is beszámolt 1941-es riportjában, ahol azt is megemlítette, hogy a magyar hatóságok fenyegetésekkel próbáltak nyomást gyakorolni a szombatosokra. Ennek eredményeként a szombatosok jelentős része keresztény hitfelekezetre tért át.⁸ Ezek az áttérések viszont korántsem jelentették a szombatos-probléma lezárását. A második világháború alatt folyamatosan napirenden maradt a szombatos-kérdés, illetve az, hogy ki minősül keresztény származásúnak, és közülük ki mentesülhet a zsidótörvények alól.⁹ A gettósítások alkalmával pedig nagyon sok esetben nem vették figyelembe a mentesítő iratokat. Csupán a bözödújfalvi plébános, Ráduly István segítségével sikerült a marosvásárhelyi gettóból kimenekíteni a székely zsidókat.¹⁰ A zsidónak minősülő hozzátartozóikat elhagyni nem akaró prozeliták viszont a halálba küldött deportáltak sorsában osztoztak.

A második világháború után a szombatos közösség gyors ütemben számolódott fel, ami több okra is visszavezethető. Több túlélő is katolikusnak vagy unitáriusnak tért be. Ezenkívül viszont egyre többen választották a kivándorlást (főleg

⁷ Lásd bővebben: Gidó Attila: *Öt forrás az erdélyi szombatosság XIX. és XX. századi történetéhez*. In *Areopolisz. Történelmi és társadalomtudományi tanulmányok VI.*, Székelyudvarhely, 2006, 162–181.

⁸ Németh László: *Degré Alajos miniszteri biztosi tevékenysége a székely szombatosok ügyében, 1941–1944*. Történelmi Szemle XLVII (2005), 69–88. http://www.adatbank.ro/inchtm.php?kod=235#_ftnref16

⁹ Bővebben: Uo.

¹⁰ Kovács: *Az erdélyi szombatosság nyomában*. 140–143.

Izraelbe), ugyanakkor azonban a beinduló erőteljes iparosítás is számos szombatos arra készítetett, hogy a közelben levő nagyobb településekre költözzön.

Amikor 1956-ban a szombatos-kérdés újból előkerült az unitárius egyházon belül, már egy megfogyatkozott közösség szétzilálódása zajlott. Az is látható, hogy az időközönként felmerülő ki- és betérések az adott korszak politikai helyzetének függvényében történtek. A 19. század közepén a zsidóság polgári egyenjogúsítása kínált alkalmat arra, hogy a szombatosok – hitbeli meggyőződésüknek megfelelően – zsidó hitre térjenek. A holokauszt alatt viszont az életük megmentése volt a tét, aminek következtében újból az unitárius¹¹, katolikus vagy a református egyház kebelében kerestek oltalmat. A háború után pedig sok esetben épp szombatos származásuk, illetve a zsidó hitre történő visszatérésük könnyítette meg az emigrálásukat.¹² A holokauszt időszakához hozzátartozik az unitárius egyház szombatosokhoz való viszonyulásának a kérdése is. Ekkor – elmentétben a későbbiekkel – a szombatos vagy zsidó származásúak unitárius egyháztagsága és az egyházon belül birtokolt jogaik elsősorban faji alapon dőltek el.¹³

1956 márciusában az Unitárius Egyházi Képviselő Tanács (EKT) 150 lejes lelkészi fizetéspótlás kiutalásáról értesítette Péter Ödön bözödújfalvi lelkészt. Mivel az egyházközség tartozása a kolozsvári unitárius püspökség felé 164 lej volt, Péter Ödön azzal a kéréssel fordult az EKT-hoz, hogy a számára előírányzott segílyt az egyházközség tartozásának törlesztésére használják fel. Ugyanakkor a bözödújfalvi egyházközség központi hozzájárulása összegének csökkentését is kérvényezte, arra hivatkozva, hogy januárban és februárban összesen 38 szombatos „származású” személy tért ki az egyházközségből.¹⁴

A március 16-án beérkezett lelkészi feliratot az EKT még aznap véleményezés végett az Egyházi Számvevőséghez irányította.¹⁵ Négy nappal később, már-

¹¹ 1940 és 1942 között közel 100 személy tért át unitárius vallásra elsősorban menekülés-stratégiából és nem meggyőződésből. Közülük 74-en bözödújfalviak voltak, a többiek pedig az ország különböző részeiből származtak. *Erdőszentgyörgy–Bözödújfalusi Unitárius Egyházközség Levéltára*, 155/1956. szám, *Erdélyi Unitárius Egyház Gyűjtőlevéltára* (EUEGyLt), Központ. 68/215/1968. Vö.: *Bözödújfalusi Unitárius Egyházközség Levéltára*. Konfirmáltak anyakönyve 1943. jún. 3-tól. I. rész. Vallásváltozások jegyzéke 1903-tól. II. Rész. 1. sz. iratcsomó.

¹² 1956-ban például 38 szombatos lépett ki a bözödújfalvi unitárius egyházközségből. Közülük 22 Izraelbe vándorolt ki, 16 pedig izraelita hitre tért. EUEGyLt, sz. 215/1956

¹³ Lásd: Pál János: *Zsidókérdés a Magyarországi Unitárius Egyház nemzet- és egyházépítő stratégiájának tükrében (1940–1944)*. KerMagv CXV (2009), 399–400.

¹⁴ EUEGyLt, Központ. 68/215/1956.

¹⁵ Uo.

cius 20-án a Jogügyi és a Gazdasági Bizottság együttes ülésben tárgyalta a kérdést, és két pontban összegezte javaslatát. Az első pontban kérték, hogy az EKT fogadja el a bözdújfalvi egyházközség lélekszámcsökkenését, és ennek megfelelően szabja ki a központi hozzájárulás mértékét. A második pontban a „szombatosok” jelenlegi állapotáról és a kitérés, valamint az áttelepedés okairól kértek részletes jelentést a lelkésztől.

1956. március 22-én az EKT – figyelembe véve a bizottságok és az esperesi hivatal javaslatát – elfogadta a kijelentkezettek „leírását” az egyházközség névjegyzékéből, és részletes jelentés felterjesztésére szólította fel a lelkészt a kitérés okait illetően.¹⁶

A leiratra született lelkészi jelentést – az esperesi előterjesztő irattal és vonatkozó elő-iratokkal együtt – április 30-án az EKT a Missziós Bizottsághoz helyezte át, amely június 13-án tűzte napirendre a kérdést.¹⁷ A lelkészi jelentés ismertetése és megtárgyalása után ez arra a következtetésre jutott, hogy „[...] az ügygel kapcsolatosan további lépések megtételére szükség nincs”, és javasolta, hogy az EKT vegye tudomásul a lelkész jelentését az áttérésekkel kapcsolatban.¹⁸

Az augusztus 30-i ülésén az EKT „sajnálattal” vette tudomásul a lelkész jelentését és a Missziós Bizottság véleményezését-javaslatát, de arra utasította az elnökséget, „[...] hogy a jövő nyáron Bözdújfaluba küldjön ki egy teológust, hogy a szombatosság kérdését tanulmányozza, s tanulmányai eredménye alapján írjon egy dolgozatot, s ezt a dolgozatot helyezték el lelkész a[tyánk]fia mostani jelentéséhez.”¹⁹

Az Egyetemi Fokú Protestáns Teológiai Intézet Unitárius Karához kooperációs szándékkal áthelyezett határozatot ez szeptember 14-én tárgyalta, és arra a végkövetkeztetésre jutott, hogy a kérdés nem teológiai, hanem egyházi ügy, így csupán tanácsadói minőségben vehet részt annak feldolgozásában. Utóbbi fórumát a marosi egyházkör lelkészi karában jelölte meg.²⁰

Az EKT augusztusi határozata, úgy tűnik, torzóban maradt, a lelkészi jelentés mellett nem találtuk azt a teológus által írt (?) dolgozatot, amelynek elkészítéséről és elhelyezéséről rendelkezett.

¹⁶ EUEGyLt. Központ. 68/215/1956.

¹⁷ Uo.

¹⁸ Uo.

¹⁹ Uo.

²⁰ Uo.

Mindezekből az derül ki, hogy a kérdést tanulmányozó különböző egyházi fórumok egyöntetűen belátták az áttérések visszafordíthatatlanságát, és nem maradt más alternatíva számukra, mint a tudomásulvétel.

Az alábbiakban a második világháborút követő szombatosokra és a kitérésükre vonatkozó néhány iratot teszünk közzé. Az iratok alapján nem csupán az Unitárius Egyháznak a szombatosszággal kapcsolatos álláspontját ismerhetjük meg, hanem magáról a szombatos közösségről is képet nyerhetünk. Mindeztidáig ugyanis vajmi keveset tudtunk arról, mi történt a holokausztot túlélő szombatosokkal a háború utáni egy-két évtizedben.

155/1956 szám

Főtisztelendő Egyházi Képviselő Tanács!²¹

215-1956 sz. leiratára tisztelettel jelentem a következőket:

Lélekszám apadásunk megvilágítására az áttérés mikéntjére kell visszatekin-
tenünk.

1940–1942 években a származás igazolása végett hozott „Szombatos törvény” alapján, a személyi igazoló okmány birtokosai Bözödújfaluból 74-en, az ország más helyeiből 8-an jelentették be áttérési szándékukat és kérték megkeresztelésüket (E nagy érdekességű eseményt házról házra menvén végezték Ütő Lajos esperes, min[t] keresztelő lelkész és néhai dr. Péterfy Albert ny. táblabíró, mint keresztapa 1940-ben Bözödújfalun lakó áttérők nagy részén, a később (1941–1942) jelentkező B.újfalvi és más helyről jövőket keresztel[tem] én, alulírott. Összesen 81 személy tért át.), ak[ik] mindannyian *ortodox vallású zsidók, szombatos származású* egyének.

Áttérésük oka nem lelki sugalmazás[ból] történt, *hanem a hitleri elhurcoltatás Magyarországra is kiterjesztett veszély elől való menekülés kényszerhelyzetből*. Egyház[unk]ba pedig azért, mert a mi egy Isten hitünk volt a nekik megfelelőbb zsidó hitükhöz hasonlítva.

Unitáriussá lételük azonban nem védte meg őket az elhurcoltatástól, mert Marosvásárhelyre vitettek, ahonnan egy felülvizsgálás által sikerült visszatérniök 2 heti távollét ut[án] és csak a 100 %-os zsidók vitettek el véglegesen, mert nem volt szombatos igazolványuk, és n[em is] voltak átkeresztelve.

²¹ Erdőszentgyörgy–Bözödújfalusi Unitárius Egyházközség Levéltára.

Hazatérésük után pár éven át 9 személy rendszeresen konfirmált és azóta is unitárius módon él, a többi a régi zsidó vallást gyakorolja és zsidó szokásait tartja. Zsidó szombatot és ünnepeket ünnepel, unitáriussá nem lett, nem is akar, sőt a népi rendszer óta néhányan se zsidónak, se unitáriusnak sem ismerik, mondják magukat. Az ország különböző helyeiről unitáriussá keresztelkedtek 2 család (6 személy) kivételével semmi hírt sem adtak magukról. E két család jelenleg Ausztriában él. Eltávozásuk előtt 100 leit adományoztak.

A bözödújfalviak közül 22 személy Izraelbe telepedett át, mert az irányított gazdálkodás nem tet[sz]ett, mivel Izraelben birtokot és teljes felszere[lés]t kaptak. Más bözödújfalviak házasság által, [á]llami, gyári, vagy egyéb alkalmazás folytán 1951-től [kez]dve eltávoztak és újra zsidó vallásra tértek.

Általában jellemző a szombatos zsidó unitá[riu]sokra, hogy újszülött fiú gyermekeiket az uni[tári]us keresztelés után zsidó rítus szerint is körül[me]teltették. (Ezek már Izraelben vannak.) [H]alottaikat családi körben zsidó szokás szerint [el]parentálták rabbi nélkül, az unitárius teme[té]si szertartás előtt. Négy unitáriussá lett ha[l]ottat harangozás és pap nélkül temettek el, a rabbit is mellőzték.

Bővebben is lehetne még magatartásukról beszélni, ami mind arra mutatna, hogy a nagyszámú áttérés nem gyarapított, mert az áttérőkben nem volt meg az akarat, hogy unitáriussá legyenek. Így a lélekszám apadás veszteségnek nem minősíthető, csak számszerű változás, lélekben azonban nyereség.

Fentiekben írt jelentésem tudomásvételét kérem.

B. u. 1956. ápr. 15.

Mély tisztelettel

id. Péter Ödön lelkész

9-1956

Főtiszt. Egyházi Képviselő Tanács!²²

215-1956 sz. leiratára tisztelettel jelentem a következőket.

Lélekszám apadásunk megvilágítására az áttérés mikéntjére kell visszatekintsünk.

²² EUEGyLt. Központ. 68/215/1968.

A negyvenes évek elején – a származás igazolása végett hozott „Szombatos törvény” szerint –, Bözödújfaluban 74, az ország más helyéről 8 személy tért át és keresztelkedett meg, összesen 84 egyén. Ezek mindannyian *orthodox* zsidó vallásúak.

Áttérésük nem lelki sugalmazásból történt, hanem a hitleri elhurcoltatás Magyarországra is kiterjesztett veszély elől való menekülésből, tehát kényszerűségből. A szombatos című áttérések 98 %-a unitárius egyházunk lélekszámát növelte.

Az unitáriussá levés azonban nem védte meg az elhurcolástól, mert Marosvásárhelyre vitték és 2 heti ottani újbóli felülvizsgálás után térhettek vissza.

Hazajövetelük után pár éven át 9 személy rendesen konfirmált és azóta is unitárius életet él, a többiek a régi zsidó vallást gyakorolják, a zsidó szokások szerint él, unitárius kapcsolatról nem tudnak, nem akarnak tudni! Ezek közül távoztak el Izraelbe 22-en, és házasság által, vagy állami, gyári, vállalati alkalmazás útján mentek el végleg és lettek ismét zsidó vallásúak 16-on.

Általában jellemző rájuk, hogy újszülött fiú gyermekeiket az unitárius keresztelés után zsidó rítus szerint körülmetéltették (ezek már Izraelbe készültek akkor), mások halottaikat zsidó szokás szerint temették, harangozás és papi szolgálat nélkül. A 9 halott közül csak ötöt temettünk unitárius szertartással. Volt olyan temetés is, amelynél mellőzték a papi szolgálatot, még zsidó papot sem hoztak.

Ezek a zsidó unitáriusok zsidó ünnepeken az Erdőszentgyörgyi zsinagógába járnak istentiszteletre, itthon a szombatot ünneplik.

A nagy számú áttéréssel unitárius egyházunk számban növekedett, de lélekben nem erősödött. Most az apadással számban csökkent, de lélekben nyert, mert nincsenek velünk akik nem tudtak összeszokni velünk.

Fentiekben írtam le az itteni helyzetet, mely lélekszámunk apadására vezetett. Nem mi vagyunk okai, hogy egyházunkból eltávoztak.

Tisztelettel kérem ismertető jelentésem tudomásvételét.

Bözödújfalú, 1956. április 15-én

Mély tisztelettel

Id. Péter Ödön lelkész

Sz. 215/1956

E.K.T. Határozat²³

E. K. Tanács Bözödújfalú egyházközség 8/1956 sz. kérése alapján, figyelembe véve Köri Esperesi Hivatal ad 51/1956 sz. igazolását és véleményét, egyházi számvevőség 111/1956 sz. jelentését és a Jogügyi és Gazdasági Bizottságok 1956. március 20-án tartott együttes ülésében 12. jkvi pont sz. a. hozott véleményes javaslatot, az alábbiak szerint határoz.

Hozzájárul ahhoz, hogy az 1955. évben megtartott vizsgálószerk által megállapított 299 /kettőszázkilencvenkilenc/ lélekszámból levonassék azon 38 volt szombatos, akik közül 22 eltávozott Izraelbe, 16 pedig bejelentette áttérését az izraelita vallásra. Következésképpen E.K. Tanács Bözödújfalú egyházközség lélekszámát a központi hozzájárulás megállapítása szempontjából 1956 évi január 1-től kezdődőleg 261-ben állapítja meg s egyházi számvevőséget utasítja, hogy a könyveken vezesse keresztül.

E.K. Tanács ugyanakkor azt is elhatározza, hogy részletes jelentést kér a volt szombatosokról, az elmúlt években egyházunkba áttértek helyzetéről és azon okokról, amelyek miatt nevezettek közül egyesek most térnek ki az egyházunkból és távoznak el az országból. Erre felhívja lelkész afiát és köri esperes afiát.

E.K. Tanács a határozatot közli egyházi számvevőséggel, gazdasági bizottsággal, Marosköri esperesi hivattal és Bözödújfalú egyházközséggel.

Az Unitárius Egyház Képvisező Tanácsának, Kolozsvárt 1956. március 22-én tartott rendes üléséből.

püspök-elnök
előadó

Egyházi számvevőségnek,
Gazdasági Bizottságnak,
Helyt.
Nagyt. Esperesi Hivatalnak, Szentháromság
Tiszt. Egyházközségnek, Bözödújfalú

²³ EUEGyLt. Központ. 68/215/1956.

Sz. ad. 215/1956.

E.K.T. Határozat²⁴

Egyházi Képviselő Tanács a bözödújfalvi lelkész afia jelentését az áttérésekkel kapcsolatosan, Missziói Bizottság véleményes javaslata alapján sajnálattal tudomásul veszi. Elnökség figyelmét felhívja E.K. Tanács, hogy a jövő nyáron Bözödújfaluba küldjön ki egy teológust, hogy a szombatosság kérdését tanulmányozza s tanulmányai eredménye alapján írjon egy dolgozatot s ezt a dolgozatot helyezték el lelkész afia mostani jelentéséhez.

E.K. Tanács a határozatot marosköri esperes afiával, bözödújfalvi lelkésszel és Elnökséggel közli.

Az Unitárius Egyház Képviselő Tanácsának Kolozsvárt, 1956. augusztus 30-án tartott üléséből.

püspök-elnök
előadó

Nagytisztelétű Esperes Úrnak Szentháromság
Tisztelendő Lelkész Úrnak Bözödújfalun
Elnökségnek Helyt.

²⁴ EUEGyLt. Központ. 68/215/1956.

Vallásosság, büntudat és lelki egészség kapcsolata az empirikus pszichológiai kutatások tükrében

A vallásosság és a lelki egészség kapcsolatát csak az utóbbi évtizedekben kezdték el behatóan vizsgálni. A vizsgálatok tekintélyes része kiemeli a vallásosság és az életminőséggel való elégedettség, vallásos elkötelezettség és pszichológiai jóllét közötti pozitív viszonyt, valamint a depresszió és vallásos elkötelezettség közötti negatív korrelációt.¹

Számos vizsgálatban a következő változókkal dolgoztak: öngyilkosság, depresszió, elhalálozás, fizikai egészség, kábítószer-fogyasztás, jóllét, házassággal való elégedettség és válás, alkoholfogyasztás, deviancia. Vannak viszont olyan tanulmányok is, amelyek a vallásosság és lelki egészség között jelentős negatív összefüggést tártak fel. Ez utóbbiak lágyabb változókkal dolgoztak – mint amilyen a szuggesztibilitás, függőség, dogmatizmus, tekintélyelvűség, önmegvalósítás stb. (ezek mind önbeszámoló kérdőívek segítségével mérhetőek fel, ezért szubjektívek).²

Az empirikus kutatások adatai azt bizonyítják, hogy a hagyományos kritikus véleményektől eltérően – amelyek szerint a vallásosság a pszichológiai problémákhoz, patológiás tünetekhez vezet – a gyakorlat azt bizonyítja, hogy a vallásosság pozitív hatással van a mentális egészségre (a vallásosság jelzői: templomlátogatás, személyes kegyesség, vallásos életcélok, vallásos identitás, biztonságérzet stb.).³

Azok a belső lelki mechanizmusok, amelyek a vallásos személyek esetében hozzájárulnak az egészség és jóllét, lelki egészség fenntartásához, a következők: az egyéni életstílus és egészséges viselkedésformák kialakítása, a szociális támasz, a pozitív ön-észlelés szorgalmazása (önbecsülés), a sajátos megküzdési stratégiákhoz való hozzáférés (a stresszre adott sajátos kognitív és viselkedési válaszok), a pozitív érzelmek megélésének szorgalmazása (szeretet, megbocsátás, stb.), az

¹ Albertsen. 5. (Lásd a hivatkozott és forrásként használt irodalom jegyzékében.)

² Uo. 7.

³ Faiver–O`Brian–Ingersoll. 157.

egészséges meggyőződések előtérbe állítása, más hipotetikusan létező mechanizmusokban való hit (pl. a bio-energia vagy az ima gyógyító hatása stb.).⁴

A vallásosság és lelki egészség kapcsolatának legújabb és átfogó, monumentálisnak is nevezhető áttekintése Moreira-Almeida és munkatársai nevéhez fűződik, akik arra a következtetésre jutnak, hogy az empirikus kutatások tükrében a vallásosság – függetlenül a felekezeti hovatartozástól – pozitív hatással van a lelki egészségre, és hogy a vallásos értékek beépítése pl. a viselkedésterápiákba sokat segít a kliensek depresszív és szorongásos zavarainak a kezelésében, még akkor is, ha maga a terapeuta nem vallásos.⁵

A vallásosság, a büntudat és a lelki egészség közötti kapcsolat

A különböző vallások általában feltételeznek egyféle erkölcsi standardot, elvárás-rendszert, megkülönböztetve a helyest (jót) és helytelent (rosszat). Albert Ellis feltételezte, hogy a vallásosság oly módon erősíti a büntudatot az egyénben, ami önhátráltató és nem megfelelő (maladaptív) viselkedéshez vezet. És valóban: sok vallásos vezető, lelkészek és papok beismerik, hogy híveik között vannak olyanok, akik hajlanak arra, hogy szigorúan büntessék magukat vélt hibáikért vagy bűneik miatt, vagy mint a skrupulisták és azok, akik állandóan félnek a büntetéstől, szélsőségesen szoronganak.⁶

A modern pszichológia eredetileg szigorúan elhatárolta magát a vallástól. Ez azért volt nagyon fontos, mert a modern pszichológia megszületése előtt a lelki egészség kérdései a vallás és filozófia tárgyköréhez tartoztak. A pszichológia tudományos megalapozása éppen abban nyilvánult meg, hogy tudott tudományos magyarázatokkal és válaszokkal szolgálni a vallás világába tartozó jelenségekre.

A valláspszichológia kimondottan a vallásos megnyilvánulások sokrétű vizsgálatát tűzi ki célul, viszont a klinikai pszichológiában is fontos szerepet játszik, hogy a terapeuta felismerje a kliensben azokat a megnyilvánulásokat – érzelmi, kognitív (gondolati) és viselkedési szinten –, amelyek a kliens lelkiségével, spiritualitásával, szűkebb értelemben pedig vallásosságával függnek össze, amelyek elősegítik vagy éppen gátolják a gyógyulást vagy a tünetek enyhítését. Ez a lelki egészség megőrzése szempontjából is elsőrendű fontosságú. Bár sok terapeuta úgy gondolja, hogy a vallásos kérdések nem tartoznak a világi terápi-

⁴ Ellison, C. G. – Levin, J. S.: *The religion-health connection: evidence, theory, and future directions*. Health Education & Behavior, 1998/25, 709. (In Albertsen 45.)

⁵ Moreira-Almeida–Lofuto–Koenig, 246.

⁶ Albertsen. 46.

ák fókuszpontjába – és ez a felfogás jellemző még a vallásos háttérrel rendelkező pszichoterapeuták zömére is –, nehéz elképzelni, hogy egy olyan dimenzió, mint a vallásosság és annak megnyilvánulásai mellékesek vagy elhanyagolhatóak lennének, nemcsak a klinikai, hanem a nem-klinikai népesség esetében is.⁷

Amikor a korai pszichológusok figyelmüket a vallásra és a vallásos hitre fordították, arra a közös álláspontra helyezkedtek, hogy a vallás beteges, regresszív és patológiás jelenség. Freudtól kezdve Skinneren át Ellisig a vallásossághoz a szakkörökben ellenségesen viszonyultak, és úgy tekintettek rá, mint beteges (patológiás) megnyilvánulásra. Freud a vallást az emberiség egyetemes neurotikus rögeszméjének tekintette, és az ilyen és hasonló jellegű nézetek erősen tartották magukat a pszichológusok körében. Ellis például, aki sokat merített többek között a vallásos hagyományból, hangsúlyozta a vallásosság beteges megnyilvánulásait, úgy ítélve (a korszellemnek megfelelően szembeállítva a vallásosságot a humanista értékrenddel), hogy a humanista eszmék követése ugyanazt a szerepet tölti be, mint a vallásosság, de betegség nélkül, neurózis-mentesen. Ellis szerint a vallásosság nem más, mint irracionális gondolkodásmód, amely érzelmi zavarokhoz vezet. Ennek értelmében a megfelelő terápiás megoldás az, ha az egyén nem lesz vallásos, mivel minél kisebb mértékben vallásos, annál nagyobb az esélye arra, hogy érzelmileg egészséges legyen.⁸ Az ilyen és a hasonló elméleti jellegű aggodalmakat azonban az empirikus kutatások nem támasztják alá, a vallásosság és pszichopatológia közötti nem találtak oksági összefüggést. Az egészségtelen gondolkodásmód viszont, azok a gondolkodási sémák, amelyek a gyermekkorban kialakulnak és gyakran egy egész életre meghatározzák az egyén életét, vallásos témák köré is kialakulhatnak – főként a bűntudattal kapcsolatosan.⁹

A fentiekből érthető, miért vált ki számos vitát a bűntudat, a vallásosság és a lelki egészség bonyolult kapcsolatának kérdésköre. Fontos ezért a vallásosság fogalmát is röviden, *pszichológiai szempontból* tisztázni. Geertz meghatározása tűnik a legátfogóbbnak, amelynek értelmében a vallásosság az a sajátos jelrendszer, amelynek erős, átütő hatása, meggyőzőképessége van az egyén hangulatára és motivációjára azáltal, hogy körülír és meghatároz egy általános létrendet, amelyet valósnak és objektíve létezőnek tart úgy, hogy az általa meghatározott

⁷ Faiver–O`Brian–Ingersoll. 159–160.

⁸ Ellis, A.: *Psychotherapy and atheistic values: A response to A. E. Bergin's "Psychotherapy and Religious Values."* Journal of Consulting and Clinical Psychology, 48, 635-639. (in Albertsen. 38–39.).

⁹ Lewis. 419–438.

hangulat és motivációk sajátosan valóságosaknak, realiztikusaknak tűnnek. Lehet ezoterikus (mint személyes spirituális élmény) vagy exoterikus (mint külső, társadalmi megnyilvánulás), továbbmenően külső értékű (lényege a társadalmi elkötelezettség, utilitarikus, a külsőségek a fontosak, a felekezetiesség) vagy belső értékű (egyéni élet iránt elkötelezett, őszinte belső értékkereső és értékmegvalósító).¹⁰

A lelki egészség kifejezés egy egyensúlyi állapotra vonatkozik, amely biztosítja az egyén növekedését, miközben kapcsolatban van a konszenzuális realitással – azzal tehát, amivel mindenki egyetért. A büntudat ennek a realitással való kapcsolatnak a szabályozását hivatott biztosítani. Amennyiben ez a növekedést szolgálja, akkor a büntudat helyénvaló, amikor viszont maladaptív válik, neurotikus vagy patológiás tünetek forrásává válhat. A büntudat megélése minden esetben valamilyen erkölcsi értékrendet vagy morális standardot feltételez, és lehet valódi büntudat vagy hamis büntudat. A büntudat forrása lehet az egyéni lehetőségek kibontakozásának elmulasztása, az emberi megismerés töredékes volta (ami a többi emberre vonatkozik), a természettől való elszakíttóságunk. Ennek a büntudatnak akár az elutasítása, tagadása, akár a túlértékelése vezet az egészségtelen, maladaptív büntudathoz. A vallásossággal ez úgy függ össze, hogy a vallásos nevelés egy olyan dimenziót teremt az egyén számára, amely hosszú távon vallásos jellegű morális információkat közvetít. Ezek az információk különböző üzenetek, vallási parancsok és elvárások formájában bizonyos érzelmi töltettel bírnak – az adott vallásfelekezet hittanának vagy dogmatikájának megfelelően. Ezek az üzenetek lehetnek érzelmileg pozitív vagy negatív töltetűek, de intenzitásban is különbözhetnek. Ami a büntudatot illeti: amennyiben egy bizonyos típusú üzenet, amely hosszú távon következetesen eléri az egyént és fokozza benne a büntudatot, maladaptív gondolkodási sémák kialakulásához vezethet, és ahhoz, amit *surfait pathology*-nak neveznek (magyarul ezt túlterheltségi patológiának vagy „csömörpatológiának” fordíthatjuk).¹¹

A vallásosság, a büntudat és a lelki egészség közötti kapcsolatot vizsgálva már itt megállapítható, hogy a sajátos, egyéni vallásosság moderáló szerepet játszik a büntudat megélésében, erősítve vagy mérsékelve azt, ugyanakkor támogatva a lelki egészséget – vagy ellenkezőleg: felerősítve a patológiás maladaptív sémákat, sőt esetenként éppen ezek forrását képezi. Itt a megfelelő kérdés tehát nem az, hogy valaki vallásos-e vagy sem, hanem az, hogy *milyen* a vallásossága.

¹⁰ Faiver–O`Brian–Ingersoll. 158.

¹¹ Uo. 155–156.

A saját kutatás eredményeinek ismertetése és értelmezése

A kutatás tárgyát a büntudatnak, a vonás-szorongságnak és a diszfunkcionális attitűdöknek a vallásosság mértékével és az emberi természetről vallott felfogással való kapcsolatának a vizsgálata képezi. Mindeddig szűkebb térségünkben nem történt átfogó kutatásra kísérlet, amely a büntudatot, szorongást és diszfunkcionális attitűdöket vizsgálta volna vallásos felfogások – és ennek következtében a különböző világfelfogások – szempontjából.

A vizsgálat célja az, hogy három erdélyi magyar történelmi egyház szellemiségének hatása következtében kialakult különböző felfogásoknak a szerepét tisztázza a büntudat érzésének váltoásaiban. Megpróbálunk választ találni arra a kérdésre, van-e összefüggés a szorongás-szint és az eredendő bűn vallásos képzetet magukénak vallók és az azt elutasítók csoportjai között. Ugyanakkor célja tisztázni azt is, hogy létezik-e – és ha igen, milyen irányba mutat – az eredendő bűn keltette büntudat.

A vizsgálatot 92 személyen végeztem el, Kolozsváron tanuló egyetemista hallgatók körében. A vizsgálatban pszichológia, gyógypedagógia, teológia, kémia, színművészet, szociológia szakos hallgatók vettek részt. A kérdőíveket különböző felekezetű diákok töltötték ki, nagyrészt – a vizsgálat célkitűzéseinek megfelelően – református, római katolikus és unitárius diákok.

Eredetileg 145 kérdőívet osztottam ki, ebből összesen 118 érkezett vissza. Ebből a 118 vizsgálati személyből azonban 26-ot nem vontunk be a vizsgálatba, mivel az általuk kitöltött kérdőívek hiányosak voltak.

A vizsgálatot 2007 tavaszán végeztem el, a márciustól májusig terjedő időszakban.

Az elvégzett vizsgálat hipotézisei

1. A vallásosság mértéke hatással van a fiatal egyetemisták büntudatának, szintjének és diszfunkcionális attitűdjeinek mértékére, a következőképpen:

1.A. A vallásosság mértékének magas szintjét mutató fiatal egyetemisták magasabb pontszámot érnek el az IGQ-67 skálán.

1.B. A vallásosság mértékének magas szintjét mutató fiatal egyetemisták alacsonyabb pontszámot érnek el a STAY-T skálán, mint a vallásosság mértékének alacsony szintjét mutatók: a vallásosság magas szintje alacsony általános szorongásszinttel jár együtt.

1.C. A vallásosság mértékének magas szintjét mutató fiatal egyetemisták magasabb pontszámot érnek el a DAS alskáláin: a vallásosság magas szintje általában több diszfunkcionális attitűddel jár együtt

2. A felekezeti hovatartozás által meghatározott felfogás az emberi természetről hatással van a fiatal egyetemisták büntudatának, vonás-szorongásszintjének és diszfunkcionális attitűdszintjének a mértékére, a következőképpen:

2.A. A felekezeti hovatartozás által meghatározott felfogás az emberi természetről összefüggésben áll a fiatal egyetemisták büntudatának szintjével a következőképpen: az eredendő bűnösséget vallók magasabb pontszámot érnek el az IGQ-67 büntudat-skálán, míg azok, akik szerint az emberi természet eredendően nem bűnös, alacsonyabb pontszámot érnek el az IGQ-67 büntudat-skálán.

2.B. A felekezeti hovatartozás által meghatározott felfogás az emberi természetről összefüggésben áll a fiatal egyetemisták általános szorongásszintjével a következőképpen: az eredendő bűnösséget vallók magasabb pontszámot érnek el a STAY-T skálán, míg azok, akik szerint az emberi természet eredendően nem bűnös, alacsonyabb pontszámot érnek el a STAY-T skálán.

2.C. A felekezeti hovatartozás által meghatározott felfogás az emberi természetről összefüggésben áll a fiatal egyetemisták diszfunkcionális attitűd-szintjével, a következőképpen: az eredendő bűnösséget vallók magasabb pontszámot érnek el a DAS alskáláin, míg azok, akik szerint az emberi természet eredendően nem bűnös, alacsonyabb pontszámot érnek el a DAS alskáláin.

3. A nemi különbségek mentén a fiatal egyetemisták körében eltérések vannak a büntudat, vonás-szorongásszint és diszfunkcionális attitűdök mértékét illetően, a következőképpen:

3.A. A nemi különbségek mentén a fiatal egyetemisták körében eltérések vannak a büntudat mértékét illetően a következőképpen: a nők magasabb pontszámot érnek el az IGQ-67 alskáláin, mint a férfiak

3.B. A nemi különbségek mentén a fiatal egyetemisták körében eltérések vannak a vonás-szorongásszint mértékét illetően, a következőképpen: a nők magasabb pontszámot érnek el a STAY-T skálán, mint a férfiak.

3.C. A nemi különbségek mentén a fiatal egyetemisták diszfunkcionális attitűd-szintjét illetően eltérések vannak, a következőképpen: a nők magasabb pontszámot érnek el a DAS alskáláin, mint a férfiak.

A vizsgálati személyek bemutatása

1. táblázat: *A minta nemek szerinti megoszlása*

Nem	Gyakoriság	Százalék
Férfi	18	19,6%
Nő	74	80,4%
Összesen	92	100,0%

2. táblázat: *A minta életkor szerinti eloszlása*

Kor	Gyakoriság	Százalék	Szórás
20	23	25,0%	2,283
21	14	15,2%	
22	28	30,4%	
23	10	10,9%	
24	5	5,4%	
25	4	4,3%	
26	4	4,3%	
28	2	2,2%	
29	1	1,1%	
33	1	1,1%	

A vizsgálati személyek átlagéletkora 22,2 év.

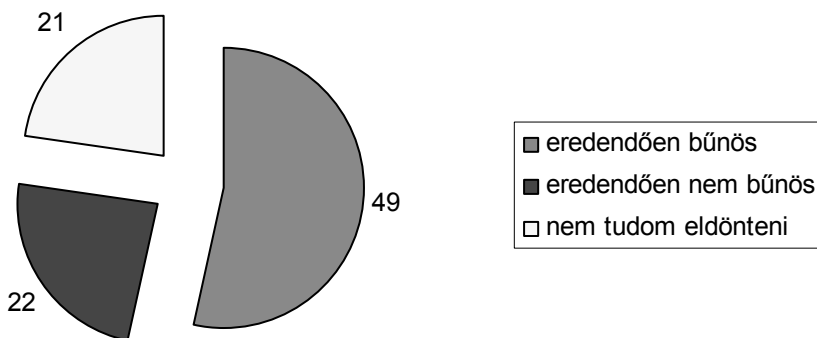
3. táblázat: *A minta vallás (felekezet) szerinti eloszlása*

Felekezet	Gyakoriság	Százalék
Református	52	56,5%
Római katolikus	26	28,3%
Unitárius	12	13,0%
Más	2	2,2%
Összesen	92	100 %

4. táblázat: *A minta vallásosság mértéke szerinti eloszlása*

Vallásosság mértéke	Gyakoriság	Százalék
Nagyon vallásos	29	31,5%
Valamennyire vallásos	48	52,2%
Nem nagyon vallásos	10	10,9%
Egyáltalán nem vallásos	5	5,4%
Összesen	92	100 %

1. ábra: A mintának az emberi természetről vallott felfogás szerinti eloszlása

A vizsgálati eszközök

a) Vonás-Szorongás Kérdőív (Stait-Trait Anxiety Inventory, STAI-T)

A Spielberg, Gorsuch és Lushene (1989) által kidolgozott, széles körben elterjedt 40 tételből álló önkítöltős kérdőívet Sípos és Sípos adaptálta (1978). A vonás-szorongás kérdőív (STAI-T) 20 itemet tartalmaz.

Az egyes megállapításokat (pl. „Jól érzem magam”) az egyén aszerint értékeli, hogy mennyire ért egyet a megállapítással (ezek mennyire érvényesek arra, hogy általában hogyan érzi magát): egyáltalán nem (1), valamennyire (2), eléggé (3), nagyon/teljesen (4). A teszt-értékelés során az egyes sorokban szereplő pontszámokat összegezni kell.

b) Diszfunkcionális Attitűd Skála (Dysfunctional Attitude Scale, DAS)

A Weismann és Beck (1979) által kidolgozott, Burns (1980) által rövidített kérdőívet, a Diszfunkcionális Attitűd Skálát Kopp (1985) fordította magyarra. A skála a kognitív stílus vizsgálatára szolgál, a kognitív torzításokat hivatott azonosítani, azokra a torz sémákra fektetve a hangsúlyt, amelyek depressziógének. A kérdőív hét értékrendszer, attitűdöt vizsgál, ezek csoportosítva jelennek meg: 1. jóváhagyás, külső elismerés igénye (1–5. tétel), 2. szeretettség igénye (6–10. tétel), 3. siker- és teljesítményigény (11–15. tétel), 4. tökéletességre törekvés (16–20. tétel), 5. igényesség és jogos elvárások (21–25. tétel), 6. omnipotencia (26–30. tétel), 7. külső kontroll, szemben az autonómia és a belső kontroll igényével (31–35. tétel).

Az egyes attitűdökhöz tartozó 5-5 megállapításra adott válaszok pontszámát összegezni kell (a skálát kitöltő személy a következő pontszámokat adhatja a megállapításoknak: 2-t, ha teljesen egyetért, 1-et, ha kissé egyetért, 0-t, ha bi-

zonytalan, -1-et, ha kissé nem ért egyet, -2-t, ha egyáltalán nem ért egyet). Így a pontérték -10 és +10 között váltakozhat. A skálánként elért pontszámok pozitív értéke arra utal, hogy a vizsgált attitűd jellemző a személyre. Az utolsó alskála esetében a pozitív érték külső kontrollra utal. Több alskála esetén regisztrált pozitív érték depresszióra hajlamosító tényezőre utalhat, tekintetbe véve, hogy a túl sok igénynek a személy nem képes megfelelni.

c) Interperszonális Büntudat Kérdőív (Interpersonal Guilt Questionnaire-67, IGQ-67)

Az IGQ-67 (O'Connor és munkatársai, 1997) egy önkitöltős papír-ceruza kérdőív a maladaptív büntudat felmérésére, amely az egyén azon aggodalmait hivatott azonosítani, amelyek a mások bántására vonatkoznak. Az IGQ-67 az interperszonális büntudat mérésének elfogadott eszköze, ugyanakkor a büntudat mértékét a diszfunkcionális attitűdök szempontjából is méri. Az IGQ-67 szerzői a büntudatot négy eltérő konstruktum mentén operacionalizálták, amelyet a kérdőív négy alskálája mér:

1. túlélői büntudat (survivor guilt)
2. szeparációs büntudat (separation guilt)
3. onnipotencia büntudat (omnipotence guilt)
4. öngyűlölet-büntudat (self-hate guilt)

A túlélői büntudat (22 item) származhat abból a helyzetből, hogy az egyén jobban teljesít vagy sikeresebb, mint családjának tagjai. Ebben az esetben az egyén úgy gondolja: elárulja a családját azzal, hogy a javak tekintetében többhöz jut hozzá, mint szülei vagy testvérei, és ezzel kárt okoz azoknak.

A szeparációs büntudat (15 item) az egyénnek abból a meggyőződéséből származik, hogy abban az esetben, ha eltávolodik valakitől, vagy egyszerűen csak más, mint valaki más (pl. egy referenciaszemély), akkor bántja a másik egyént.

Az onnipotencia-büntudat (14 item) a mások jóllétével kapcsolatos túlzott aggodalmakra vonatkozik.

Az öngyűlölet-büntudat (16 item) akkor léphet fel, amikor az egyént a szülei bántják, elhanyagolják vagy elutasítják (vagy a múltban sokáig így bántak vele). Azok, akik hajlanak az öngyűlölet-büntudat megélésére, hajlanak arra is, hogy önmagukat azoknak a személyeknek a szemszögéből lássák, akik – meggyőződésük szerint – gyűlölik őket.

Az IGQ összesen 67 itemet tartalmaz, a résztvevők egy 1-től 5-ig terjedő, Likert-típusú skálán jelölik be, hogy bizonyos állításokkal (pl. „Úgy érzem, hogy van bennem valami alapvető és mélyen gyökerező rossz”) milyen mértékben értenek vagy nem értenek egyet, a következőképpen: 1 – Nagyon nem igaz rám

nézve (Nagyon nagy mértékben nem értek egyet), 2 – Nem igaz rám nézve (Nem értek egyet), 3 – Időnként igaz rám nézve, máskor nem igaz rám nézve [semleges] (Nem tudom eldönteni), 4 – Igaz rám nézve (Egyetértek), 5 – Nagyon igaz rám nézve (Nagyon nagy mértékben egyetértek).¹²

Eredmények, következtetések

A hipotézisek megfogalmazásakor az egyik alapelv az óvatosság volt. Az eredmények függvényében nehéz oksági összefüggésekről beszélni, és igazi kihívás a kauzalitást meghatározni – ezeket alapvető statisztikai módszerekkel csak nehezen vagy nem lehet eldönteni. Viszont tekintettel az erdélyi társadalmi és kulturális közegre, levonhatunk néhány fontos következtetést. A vizsgálatban a három változó közül kettő a vallásossággal kapcsolatos: vallásosság mértéke és az emberi természetről vallott felfogás. Egy erdélyi vizsgálatban azért tartottunk elégségesnek ezt a két változót, mert a vallásosság – nem a mértéke, hanem az emberi természetről vallott felfogás – erősen kötődik a hagyományokhoz. Még mindig széles körben elterjedt hagyomány marad a felekezeti hovatartozás öröklése családon belül, azaz sokan öröklik a vallásukat, és – például az észak-amerikai társadalomtól eltérően – nem választják azt. Ilyen körülmények között nem találtam értelmét egy személyiségteszt bevonásának is a vizsgálatba, sem a különböző típusú vallásosságot vizsgáló kérdőívek használatát, csupán az önbeszámoló módszerre alapoztam. Az alapfeltevés az volt, hogy a vallásos nevelés egy olyan dimenziót teremt az egyén számára, amely hosszú távon közvetít olyan vallásos jellegű morális információkat, amelyek meghatározzák egyéni gondolkodásmódját, ennek következtében érzelmi életét és viselkedését. Erdélyben a három magyar történelmi egyház: a református, a római katolikus és az unitárius – sajátos intézményeiknek is köszönhetően – sajátos tanításával jól körülírható hatást gyakorol a hívekre. Itt most nem célom kitérni a különböző vallásos felekezetek tételeire a bűnnel, emberi természettel stb. kapcsolatosan, ezt korábbi tanulmányokban megtettem.

Kérdés volt az, hogy a sajátos, a felekezeti hovatartozás által meghatározott vallásosság hogyan befolyásolja és milyen szerepet játszik a bűntudat megélésében, erősítve vagy mérsékelve azt, ugyanakkor támogatva a lelki egészséget, vagy ellenkezőleg: felerősítve a szorongást.

¹² Jones–Schratte–Kugler. 1039–1042.

Az első hipotézis az volt, hogy a vallásosság mértéke hatással van a fiatal egyetemisták büntudatának, vonás-szorongásszintjének és diszfunkcionális attitűdjeinek mértékére.

A *hipotézis első alpontja* (amely szerint a vallásosság mértékének magas szintjét mutató fiatal egyetemisták magasabb pontszámot érnek el az interperszonális büntudat-skálán) beigazolódott, és a következtetésünk az, hogy a vallásos emberek a személyközi kapcsolatokban erősebben tapasztalják meg a büntudat érzését, mint a kevésbé vallásos vagy egyáltalán nem vallásos egyének. Ezek szerint a vallásosak inkább meg vannak arról győződve, hogy abban az esetben, ha eltávolodnak vagy egyszerűen csak mások, mint valaki más (pl. egy referenciaszemély), akkor bántják vagy ártanak a másik egyénnek (szeparációs büntudat). Továbbmenően fokozottabban aggodalmaskodnak a mások jóléte miatt (omnipotencia-büntudat), mint a kevésbé vallásos egyének.

A túlélői büntudat szempontjából is a vallásosabb egyének érzik inkább úgy, hogy ha jobban teljesítenek vagy sikeresebbek, mint családjuk tagjai, ezzel kárt okoznak azoknak vagy bántják őket – mint a kevésbé vallásos egyének.

Ami az öngyűlölet-büntudatot illeti (amely úgy jöhet létre, hogy az egyént a szülei bántják, elhanyagolják vagy elutasítják – vagy a múltban sokáig így bántak vele –, ezért is aztán hajlanak az öngyűlölet büntudat megélésére, hajlanak arra, hogy önmagukat azoknak a személyeknek a szemszögéből lássák, akik, meggyőződésük szerint, gyűlölik őket), a vallásosabb és a kevésbé vagy egyáltalán nem vallásos egyének között nincs jelentős különbség.

A fenti eredmények arra is következtetni engednek, hogy a vallásosság – ebben az esetben a keresztény vallásosság büntudat-erősítő szellemisége – a felelősségtudatnak az erőteljes hangsúlyozásával erősíti az interperszonális kapcsolatokban a büntudatot. Továbbá ez azt is jelenti, hogy a vallásosság mértékével növekvő büntudatszint a diszfunkcionális attitűdök növekedésével is jár, ami azt jelenti, hogy a vallásos emberek jobban ki vannak téve az irracionális és kényszerítő, súlyosabb esetekben patológiás tünetekhez vezető büntudat-megélés kockázatainak, mint a kevésbé vallásos egyének.

A *hipotézis második alpontja* (amely szerint a vallásosság magas szintje alacsony általános szorongásszinttel jár együtt) is beigazolódott, az elméleti részben bemutatott ilyen jellegű kutatási eredményekkel összhangban, a mi esetünkben is az az eredmény született, hogy a vallásosság mértékével csökken a szorongás, ebben az esetben az itt mért vonás-szorongás szintje. Az eredmény azonban nem szignifikáns, ami arra enged következtetni, hogy a vallásosság mértéke nincs jelentős hatással a szorongásszintre, a kevésbé vallásosak nem szoronganak jobban, mint vallásosabb társaik – legalábbis a fiatal egyetemista populáció eseté-

ben –, és hogy a különbségek a véletlennek is köszönhetőek lehetnek. Kérdés lehet itt: miért nincs szignifikáns különbség a csoportok között. Ez talán azzal magyarázható, hogy a kor (az átlagéletkor esetünkben 22 év körül) és az iskolázottság (egyetemisták) meghatározó ebben az esetben a vonás-szorongás mértékére nézve, kiegyenlítve azokat a különbségeket, amelyek a vallásosság mértékétől függenének. De erről csak abban az esetben mondhatnánk többet, amikor a vizsgálatot más korcsoportokkal és más iskolázottsági szintű egyének csoportja között is elvégezzük.

Szignifikáns az eredmény – minél vallásosabb az egyén, annál több diszfunkcionális attitűddel küzd –, ami az omnipotencia (mindenhatóság) érzését illeti, tehát a vallásosabbak inkább hajlanak arra, hogy úgy gondolják: képesek megtenni vagy megakadályozni olyan eseményeket, amelyeket valójában nincs lehetőségük befolyásolni; míg a kevésbé vallásosak esetében ez nem áll fenn. Ez magyarázható azzal, hogy az istenségbe vetett hit és az imádkozás – amelyek a vallásos emberekre jellemzőek – hajlamosíthatják az egyént arra, hogy úgy gondolja: részben képes hatni a külső eseményekre. Mindez adaptív lehet mindaddig, amíg a remény fenntartását, kitartást erősíti (nehéz helyzetekben, mint pl. betegség), viszont maladaptív és diszfunkcionális, ha az omnipotencia érzését és meggyőződését erősíti meg, szélsőséges esetben azt, hogy a hit *a szó szoros értelmében* „mozgat meg hegyeket”.

Ami a tökéletességre törekvést és az igényesség-jogos elvárásokat illeti, az eredmények alapján a vallásosság mértéke ezt nem befolyásolja.

A jóváhagyás és külső elismerés igénye, a szeretettség igénye, a siker- és teljesítményigény, illetve a külső kontrollra vonatkozó diszfunkcionális attitűdök esetében az eredmények azt mutatják, hogy minél vallásosabb valaki, annál kevesebb ilyen diszfunkcionális attitűddel küzd. Ezek közül egyedül a siker- és teljesítményigény esetében a leghangsúlyosabb és szignifikáns a különbség. Magyarázható ez azzal, hogy a vallásosság moderáló szerepet játszik, ami az egyén saját elképzelt sikereire és teljesítményeire vonatkozik. A vallásosságban általában fontos szerepet játszó szerénység, alázat, egyéni hiányosságok tudatosítása játszatja ezt a moderáló szerepet.

A vegyes eredmények jól mutathatják azt, hogy a vallásosság magasabb mértéke specifikusan néhány típusú diszfunkcionális attitűddel jár együtt, míg más típusú diszfunkcionális attitűdök éppen a kevésbé vallásosak esetében gyakoribbak. Nem jelenthető ki, hogy a vallásossággal növekszik a diszfunkcionális attitűdök mértéke, mint ahogy az sem, hogy a vallásosság hiánya vezetne több diszfunkcionális attitűdhez.

A második hipotézis az volt, hogy a felekezeti hovatartozás által meghatározott felfogás az emberi természetről hatással van a fiatal egyetemisták büntudatának, vonás-szorongás-szintjének és diszfunkcionális attitűdszintjének a mértékére.

A hipotézis első alpontja (amely szerint a felekezeti hovatartozás által meghatározott felfogás az emberi természetről összefüggésben áll a fiatal egyetemisták büntudatának szintjével úgy, hogy az eredendő bűnösséget vallóknak magasabb a büntudat-szintjük, mint azoknak, akik szerint az emberi természet eredendően nem bűnös) nem igazolódott be, mert az eredmények nem mutatnak szignifikáns különbségeket a csoportok között. Viszont a trend az, hogy akik szerint az emberi természet eredendően nem bűnös, alacsonyabb pontszámokat értek el azoknál, akik szerint az emberi természet rosszra hajló, ami összhangban van a hipotézisben megfogalmazottakkal. Meglepő, hogy azok, akik nem tudtak állás foglalni a kérdésben (nem tudták eldönteni), hasonlóan magas eredményt értek el, mint azok, akik szerint az emberi természet eredendően bűnös. Összefoglalva megállapítható, hogy a trend megfelel az elvártnak, de marad a kérdés: miért nincs szignifikáns különbség a két (eredendő bűnösséget vallók és tagadók) kategória között, hiszen ezek a különbségek képezik a vallásos felfogások közti legfontosabb eltéréseket. Nehéz lenne elképzelni, hogy egy ilyen fontos és a vallásosság-életfilozófiát meghatározó felfogásbeli különbség ne tükröződjék a büntudat mértékének megélésében. Mindenesetre az egyetemisták körében a különbségek nem számottevőek, ami arra enged következtetni, hogy a felekezetek radikálisan különböző tanítása a bűnről és emberi természetről nem tükröződik a büntudat mértékében.

A hipotézis második alpontja (amely szerint a felekezeti hovatartozás által meghatározott felfogás az emberi természetről összefüggésben áll a fiatal egyetemisták általános szorongásszintjével úgy, hogy az eredendő bűnösséget vallók vonás-szorongás szintje magasabb, mint azoké, akik szerint az emberi természet eredendően nem bűnös) nem igazolódott be. Bár az eredmények nem szignifikánsak, a trend a hipotézissel ellentétes. Egészen meglepő látni azt, hogy a bizonytalan válaszolók magasabb pontszámot értek el, mint az eredendő bűnösséget vallók, akik átlagosan szintén magasabb pontszámot értek el, mint azok, akik meggyőződése szerint az emberi természet eredendően nem bűnös.

A hipotézis megfogalmazásakor abból indultam ki, hogy az eredendő bűnösség tana egy olyan tétel, amely oldja a szorongást azáltal, hogy magyarázatot szolgáltat sok olyan kellemetlen életeseményre, amelyek amúgy szorongással járnak, míg akik szerint az emberi természet eredendően nem bűnös, nem rendelkeznek ilyen magyarázattal. Megtörténhet, hogy ez a feltételezés egy olyan

mítosz, amelyet a további kutatások cáfolni fognak. Az eredmények alapján nem kizárt, hogy az emberi természetről vallott felfogás nem befolyásolja vonás-szorongás-szintet. Ugyanakkor az eredmények azt is mutatják, hogy a bizonytalanok, akik nem tudtak/nem akartak a kérdésben állást foglalni, magasabb szorongásszintet mutattak, mint a másik két csoport.

A *hipotézis harmadik alpontja* (amely szerint a felekezeti hovatartozás által meghatározott felfogás az emberi természetről összefüggésben áll a fiatal egyetemisták diszfunkcionális attitűd-szintjével úgy, hogy az eredendő bűnösséget vallók magasabb diszfunkcionális attitűdszintet mutatnak, mint azok, akik szerint az emberi természet eredendően nem bűnös) ugyancsak nem igazolódott be. A szignifikáns különbség az eredendő bünt vallók és az azt nem vallók között van. A kérdést eldönteni nem tudók csoportja nem különbözik szignifikánsan a többiekétől.

A hipotézissel ellentétes a trend: az eredendő bünt nem vallók átlagos pontszáma magasabb az *első alskála kivételével*, mint az eredendő bünt vallók átlaga. Ezen a ponton az eredmények alapján úgy tűnik, hogy akik szerint az emberi természet eredendően bűnös, kisebb diszfunkcionális attitűdszinttel rendelkeznek, mint azok, akik szerint az emberi természet nem bűnös. Szignifikáns különbség a harmadik – siker- és teljesítményigény – alskála esetében van: az emberi természet eredendő bűnösségét vallók kevesebb diszfunkcionális attitűddel rendelkeznek a sikert és teljesítményt illetően, mint az eredendő bűnösséget nem vallók.

A harmadik hipotézis az volt, hogy a nemi különbségek mentén a fiatal egyetemisták körében eltérések mutatkoznak a büntudat, a vonás-szorongásszint és a diszfunkcionális attitűdök mértékét illetően.

A *hipotézis első alpontja* (amely szerint a nemi különbségek mentén a fiatal egyetemisták körében eltérések vannak a büntudat mértékét illetően úgy, hogy a nőknek magasabb a büntudat-szintjük, mint a férfiaknak) nem igazolódott be, mivel nem volt szignifikáns különbség a két nem között, viszont a trend a hipotézis által feltételezett irányba mutat: a női vizsgálati személyek magasabb büntudatszintet mutatnak, mint férfi társaik. Ennek egyik oka az lehet, hogy a nők az interperszonális kapcsolatokban érzékenyebbek, mint a férfiak, és mivel érzékenyebbek mások érzelmi jelzéseinek az értelmezésében is, valószínűleg ezért is hangsúlyozottabban és gyakrabban élnek át büntudatot.

A *hipotézis második alpontja* (amely szerint a nemi különbségek mentén a fiatal egyetemisták körében eltérések vannak a vonás-szorongásszint mértékét illetően úgy, hogy a nők magasabb vonás-szorongás szintet mutatnak, mint a

férfiak) beigazolódott, a nők és férfiak között szignifikáns a különbség: a nők vonás-szorongásszintje magasabb, mint a férfiaké.

A *hipotézis harmadik alpontja* (amely szerint a nemi különbségek mentén a fiatal egyetemisták diszfunkcionális attitűd-szintjét illetően eltérések vannak úgy, hogy a nők magasabb diszfunkcionális attitűd-szintet mutatnak, mint a férfiak) igazolást nyert. Az eredmények a következőket mutatják:

- szignifikáns a különbség a jóváhagyás, külső elismerés igénye alskálán
- szignifikáns a különbség a szeretettség igénye alskálán
- szignifikáns a különbség a siker- és teljesítményigény alskálán
- szignifikáns a különbség a külső kontroll alskálán.

A férfiak alacsonyabb diszfunkcionális attitűd-szintet mutatnak öt alskála esetében, de van két kivétel: a tökéletességre törekvés és az omnipotencia alskála esetében – ezek viszont nem szignifikánsak. Ezek szerint a nők inkább hajlanak arra, hogy szorongáskeltő, kényszerítő és torz elképzeléseik legyenek, ami a szeretettség igényét, a jóváhagyást, külső elismerést, a sikert és teljesítményt, valamint a külső kontrollt illeti, míg a férfiaknak, még ha nem is szignifikáns az eredmény, téves elképzeléseik lehetnek a perfekcionizmus és mindenhatóság irányában.

Végül választ kell adnunk azokra a kérdésekre, amelyeket a vizsgálatunk célkitűzéseivel kapcsolatosan tettünk fel: van-e összefüggés a szorongás-szint és az eredendő bűn vallásos képzetét magukénak vallókból álló csoport egyénei esetében, továbbá: létezik-e az eredendő bűn miatti büntudat. Az eredmények ismeretében kijelenthető, hogy a kutatásunk alapján összefüggés van a szorongás-szint és az eredendő bűn vallásos képzetét magukénak vallókból álló csoport egyénei esetében, de ez nem szignifikáns, és az eredendő bűn miatti fokozottabb büntudat (a személyközi kapcsolatokban megélt büntudat) olyan nézet, amelyet a kutatási eredmények nem támasztanak alá.

A kutatás által kapott eredmények azt mutatják, hogy a vallásosság fontos szerepet játszik és hatással van a fiatal egyetemisták büntudatának mértékére, ugyanakkor a szorongásra és a diszfunkcionális attitűdök mértékére is. A vegyes eredmények jól mutatják, milyen bonyolult és átütő hatással van a vallásosság mértéke az emberi természetéről vallott felfogás és a nem a vizsgálatban részt vevők büntudatszintjére, amely – az általunk használt kérdőív (IGQ-67) esetében – jellegzetes diszfunkcionális attitűdökre való fogékonyságot is jelez. Felhívást jelenthet ez az egyetemi oktatásban részt vevő szakemberek számára, főleg azok esetében, akik az egyetemisták mentális egészsége iránt mutatnak érdeklődést, hogy a jövőben fokozottan figyeljenek a hallgatók vallásos hátterére, vallásos meggyőződésükre azokban az esetekben, amikor nyilvánvalóvá kezd válni

az, hogy a lelki egészség megőrzéséhez tanácsadói segítségre van szükség. Az önismereti csoportok vezetésében is érdemes odafigyelni a vallásosság kérdéseire, mert ez fontos szerepet játszhat az egyes személyek megértése szempontjából – ahogyan már említettem, nehéz lenne elképzelni, hogy az egyének világnézete (akár vallásosnak tartják magukat, akár nem) ne lenne fontos megértésük szempontjából.

Az általam vizsgált minta esetében egy bizonyos vallásos meggyőződésnek (van áteredő bűn / nincs áteredő bűn) nincs nagymértékű hatása a mindennapi életben. Elgondolkodtató az, hogy a felekezetek radikálisan különböző tanítása a bűnről és emberi természetéről nem tükröződik a büntudat mértékében vagy a szorongás szintjében. Ez jelentheti azt, hogy az általunk alapvető fontosságúnak tartott teológiai különbségeknek (ami jellegzetesen unitárius és más, mint ami jellegzetesen református vagy római katolikus) nincs jelentős hatásuk a mindennapi életben megélt szorongásokra, büntudat-megélésre, egészséges (értsd: nem diszfunkcionális) viszonyulásokra, attitűdökre. Ennek a kutatásnak az eredményei legalábbis ebbe az irányba mutatnak. Mindezekből azonban nem vonható le egy átfogó, nagyobb népességre vonatkozó következtetés, mint ahogy az sem, hogy a mindennapi „megélések” szintjén, ami az érzelmeket, gondolatokat, viselkedésmintázatokat illeti, csupán a vallásosság mértéke számítana, a sajátos (felekezeti) teológiai felfogás pedig irreleváns lenne.

Hivatkozott és forrásként használt irodalom

- Albertsen, E. J.: *Interpersonal Guilt, Spirituality and Religiosity – An empirical investigation of relationships*. Berkeley, 2002, Wright Institute.
- Baumeister, R. F. – Stillwell, A. M. – Heatherton, T. F.: *Guilt: An interpersonal approach*, 1994, *Psychological Bulletin*, 115. 243–267.
- Baumeister, R. F. – Tice, D. M.: *Anxiety and social exclusion*. 1990, *Journal of social and Clinical Psychology*, 9. 165–195.
- Buda Béla: *Pszichoterápia*, Budapest, 2004, Akadémiai Kiadó.
- Faiver, M. C. – O’Brian, E. – Ingersoll, R. E.: *Religion, Guilt and Mental Health*. 2000, *Journal of Counseling and Development: JCD*; Spring 2000; 78/2.
- Jones, W. H. – Schratte, A. K. – Kugler, K.: *Guilt inventory*. 2000, *Psychological Reports*, 86. 1039–1042.
- Kugler, K. – Jones, W. H.: *On conceptualizing and assessing guilt*. 1992, *Journal of Personality and Social Psychology*, 62(2). 318–327.
- Lazarus, R. S.: *Emotion and adaptation*. New York, 1991, Oxford University Press.

- Lewis, H. B.: *Shame and guilt in neurosis*. New York, 1971, International Universities.
- Moreira-Almeida, A. – Lofuto F. – Koenig, G. H.: *Religiousness and mental health: a review*. 2006, Revista Brasileira de Psiquiatria <http://www.scielo.br/pdf/rbp/v28n3/2277.pdf>.
- O'Connor, L.: *Pathogenic Beliefs and Guilt in Human Evolution – Implications for Psychotherapy*. 2002, <http://www.controlmastery.org/docs/OConnor2002.pdf>.
- O'Connor, L. – Berry, J. W. – Weiss, J.: *Interpersonal guilt, shame, and psychological problems*. 1999, <http://www.eparg.org/publications/interpersonalproblems.pdf>.
- Perczel Forintos Dóra – Kiss Zsófia – Ajtay Gyöngyi (szerk.): *Kérdőívek, becslőskálák a klinikai pszichológiában*. Budapest, 2005, Országos Pszichiátriai és Neurológiai Intézet.
- Tangney, J. P. – Miller, R. S. – Flicker, L. – Barlow, D. H.: *Are shame, guilt and embarrassment distinct emotions?* 1996. *Journal of Personality and Social Psychology*, 70(6). 1256–1269.

Koppándi Botond

Temetési szolgálatunk homiletikuma – 1.

Az erdélyi és magyarországi testvérfelekezetek lelkészeinek és/vagy teológusainak tollából már születtek olyan dolgozatok, amelyeknek az a célja, hogy a lelkészeket segítsék megfelelőképpen fölkészülni a temetési szertartásokra. Ezekben az írásokban ugyanis megtalálhatók azok a homiletikai tanácsok, amelyeknek birtokában elfogadható prédikációkat lehet írni; bennük összefoglaltatnak azok a hittani ismeretek, amelyek tisztázzák az egyháznak a „végső dolgokról” alkotott felfogását, és a tanulmányok érintenek olyan lelkigondozói szempontokat is, amelyeket a szolgálatvégző gyakorlatba ültethet a temetésre való felkészülése rendjén.

Az unitárius egyház nincs ilyen szerencsés helyzetben. A *Keresztény Magvetőben* fellelhető ugyan néhány, a temetési szertartással érintőlegesen foglalkozó írás, de ezek többsége a 20. század elején íródott.¹ Ott van Gellérd Imre *Négyszáz év unitárius prédikációirodalma* című könyve, amelyben a 16–19. századi temetési beszédek elemzése kapcsán találhatunk néhány bekezdést a temetés homiletikai vonatkozásairól², de ezenkívül csak Szász Ferenc lelkészképesítő dolgozatában³ és a *Keresztény Magvetőben* megjelent tanulmánya⁴ foglalkozik a temetés kérdéseivel. A közelmúlt írásai közül megemlítendő Kovács István teológiai tanár kézirat *Liturgikája*⁵, amely röviden tárgyalja a temetés szertartását, és egészen friss munka Tódor Csaba homoródszentpáli lelkész könyve, amely-

¹ Vö. Vári Albert: *Ünnepünk és szertartásaink*. KerMagv 1904. 13.; Boros György: *Szertartások és vallási szokások az unitárius egyházban*. KerMagv 1932. 30., 81., 99., 184., 245.; 1933. 30., 72., 185.

² Vö. Gellérd Imre: *Négyszáz év unitárius prédikációirodalma*. Kolozsvár, 2002, Kiadja az Unitárius Egyház.

³ Vö. Szász Ferenc: *A halál és az örökélet kérdése a XIX. és XX. században megjelent temetési beszédekben*. Lelkészképesítő dolgozat, 1983, kézirat.

⁴ Vö. Szász Ferenc: *Szempontok a halál értelmezéséhez a 19. és 20. század unitárius prédikáció-irodalmunk tükrében*. KerMagv 1984/3. 144–154.

⁵ Vö. Kovács István: *Liturgika. Unitárius Egyházszeretéstán*. Kolozsvár, 1993, kézirat.

ben a szerző a brit unitáriusok temetési szertartásait elemezve a hazai temetések-re nézve is megszívlelendő megállapításokat tesz.⁶

A temetési szolgálattal foglalkozó unitárius munkák száma tehát elenyészően csekély. Ilyen összefüggésben talán érthető e dolgozat témaválasztásának motivációja, amelynek mentén megpróbáljuk – a református és unitárius teológiai szakirodalom alapján – ismertetni azokat a tudnivalókat, amelyeket egy temetési szertartást végző lelkésznek érdemes elsajátítani.

Mi a temetés?

Ahhoz, hogy a lelkész számára világos legyen, hogy temetés alkalmával mi a feladata, hogyan és miről kell beszélnie, előbb pontosan körül kell határolnia, mit jelent önmaga és egyházi közössége számára a temetés.

Boros György egykori püspök az 1932-ben megjelent munkájában a temetést a szertartások közé sorolja.⁷ Gellérd Imre a 16–18. századi unitárius prédikációirodalom elemzése kapcsán azt írja, hogy „a temetés hosszú időn át nem annyira szertartás, mint inkább gyászünnepély volt. A tulajdonképpeni szertartások (keresztelés, úrvacsora) a szertartási aktus természetének a magyarázatából és biblíamagyarázatból állott. Ezzel szemben a temetés eszmei és módszerei köre sokkal szélesebb volt [...]. A temetés megrendezett reprezentatív aktus volt, s mint ilyenre, a prédikátorok nagy gondot fordítottak”⁸

Szintén Gellérd Imre a 20. századi temetés meghatározása rendjén leszögezi, hogy a temetés nem azért van, hogy a halott síron túli állapotát befolyásolja. A temetés az élőknak szól, a halál fogalmát helyesen kell értelmezni, a gyászolókat vigasztalni kell, a halott életét ki kell értékelni, Isten hatalmát érzékeltetni kell, és az örökélet hitét el kell mélyíteni.⁹

Lelkészképesítő dolgozatában Szász Ferenc a 19. századi és a 20. század eleji temetési beszédek elemzésekor azt a megállapítást teszi, hogy a legtöbb prédikáció írója a temetés célját „a mulandóságra való emlékeztetésben” látja, és úgy jellemzi őket, hogy „számukra a temetési szertartás fórum, ahol az élet, az ember, az egyház szolgálatában szólhatnak.”¹⁰

⁶ Vö. Tódor Csaba: *Szavak a hídon. Tanulmányok a kontextuális teológia köréből*. Kolozsvár, 2009, Protestáns Teológiai Intézet.

⁷ Boros: *Szertartások...* KerMagv 1932. 30.

⁸ Gellérd: i. m. 151.

⁹ Gellérd Imre: *Esszék a gyakorlati teológia tárgyköréből*. Chico, CA, 1991, Center for free Religion. 11–12.

¹⁰ Szász Ferenc: *A halál és az örökélet...* 53.

A *Négyszáz év: 1568–1968* a temetést szintén a szertartások közé sorolja, és az unitárius hitfelfogásra hivatkozva kijelenti, hogy „nem arra való, hogy a halott síron túli állapotát befolyásolja.” Leszögezi, hogy a temetés ugyan a halott koporsója mellett történik, de semmiképpen nem a halottnak szól, hanem a koporsót körülálló élőknek. Célját a következőkben látja: a halál fogalmát helyesen kell értelmezni; a halott életét ki kell értékelni, mégpedig pozitív módon úgy, hogy nevelő értékű vonásai a gyászolók számára tanulsággul szolgáljanak; a gyászolókat Isten hatalmának érzékeltetésével vigasztalni kell; az örökéletbe vetett hitet el kell mélyíteni, a gyászolóknak tudatosítani kell a halál utáni ítéletet; a végbúcsú megrendítő hangulatát pozitív mederbe kell terelni!¹¹

Egyházszerartástani jegyzetében Kovács István a temetéssel kapcsolatosan azt vallja, hogy „a temetés igényli a legösszetettebb képességeket a lelkész részéről, és nagy felelősséggel jár.” Véleménye szerint, az egyházon belül a forma lehet különböző, de az alapelveknek azonosnak kell lenniük!¹² Azt írja, hogy a temetési szertartás olyan alkalom, ahol a koporsó mellől a lelkésznek az élőkhez kell szólani úgy, hogy fölmérjük az elmúlt élet egészét, „s ez a látásmód megrendít ugyan, de tanít és vigasztal is.” Meggyőződése szerint a temetési szertartás alapját három fő gondolat kell hogy képezze: a fájdalom, a tanulság és a megvigasztalódás.¹³

A temetésben Tódor Csaba a szertartási jelleget tartja fontosnak, mert – mint mondja – a szertartásban látja kifejezhetőnek mindazt, amit sokszor szavakban vagy teológiai tételekben nem tudunk kifejezni. Meggyőződése, hogy az ember nemcsak társas, de egyben rítusos lény is, akinek szüksége van a rítusra, hogy a halál általi veszteség fájdalmát feldolgozza. Szerinte „[...] a temetésnek kettős szerepe van: az átmenet biztosítása (elbúcsúzás, a veszteség tudatosítása, további cselekvésre való támogatás, az élet tisztelete a halál fölött), a »kör helyreállítása«. Ez a kör az egyének és a közösségek szellemi és fizikai tere. A halál ebben zavart kelt, a nyugalmat megtöri. A temetéskor ezt a kört kell helyreállítani.”¹⁴

Az *Unitárius Istentiszteleti és Szerartási Rend* a temetést nem sorolja az istentiszteletek sorába, hanem külön fejezetben, a Szerartások címszó alatt tárgyalja. Pusztán a szerartás menetére koncentrál, a temetéssel kapcsolatos szem-

¹¹ *Négyszáz év: 1568–1968*. Kolozsvár, 1968, Unitárius Egyház. 104.

¹² A jegyzet 1993-as kiadása óta a helyzet változott! Az 1998-ban tartott vargyasi zsinat elfogadta az Unitárius Istentiszteleti és Szerartási Rendet, amely szabályozza az istentiszteletek és szerartások liturgiáját, és minden unitárius lelkészre nézve kötelező jellegű. Elérhetősége: <http://www.unitarius.com/pdf/szerartasirend.pdf>. [2010. október 18.]

¹³ Kovács: *Liturgika*. 41–42.

¹⁴ Tódor: i. m., 72. 112.

pontok közül inkább az olyan külsőségekkel foglalkozik, mint a virrasztás, a torozás, az anyagi ügyek és a harangozás.

A fentiek véleménye alapján, unitárius felfogás szerint a temetés az egyház által az emberért rendelt szertartás, amelynek azonban isteni vonatkozásait nem szabad elhanyagolni! Nem gyászünnepély, nem a halott körül kialakult kultusz, hanem liturgikus cselekmény, amely elsősorban az élőkhöz szól. A századok folyamán a hitelvek fejlődésével változásokon esett át,¹⁵ egyre inkább szertartási jelleget öltött. Feladata a gyászolók vigasztalása, ahol Isten mindenható hatalmát és szeretetét hirdelve szükséges megszólaltatni az örökéletbe vetett hitet, amely vigaszt jelenthet a megpróbáltatások között. A fájdalom és a veszteség megszólaltatásán túl tudatosítani kell, hogy az elhunyt élete Isten ajándéka, amelyből tanulni kell és lehet, vigyázva arra, hogy az élőknek nem tiszte az ítéletmondás, mert ez egyedül a gondviselő Istenre tartozik.

Érdemes röviden megvizsgálni a református teológia felfogását a temetéssel kapcsolatosan: Elsőként Kozma Zsolt megnyilatkozását említjük, aki *Liturgikájában* arra figyelmeztet, hogy elvileg a temetés polgári cselekmény, amely elsősorban a család ügye, és az egyháznak a temetésen való részvétele elsősorban a hozzátartozók felkérése nyomán történik. Az egyház jelenlétét természetesen indokoltnak és ajánlatosnak tartja, mégpedig három szempontból: Elsősorban, az egyháznak ki kell mutatnia Isten iránti háláját, amiért az elmúlt étellel megajándékozta a családot és a gyülekezetet. Másodsorban tanítani kell a gyülekezet tagjait, hogy Isten tetszése szerinti életet éljenek. Harmadsorban, a feltámadás reménységének hirdetésével, vigasztalni kell a hátramaradottakat. A temetés olyan istentisztelet, amelyen fontos szerepet kell hogy kapjon az igehirdetés, és amely lelkipásztor nélkül nem végezhető.¹⁶

Temetési szolgálatunk kérdései című tanulmányában Nagy István, abból kiindulva, hogy a szolgálat létrejöttét egy ember halála idézi elő, a temetést gyászistentiszteletként határozza meg. A temetés valójában a gyász alkalma, de mindennek istentisztelet formájában kell történnie! Ez számára azt jelenti, hogy

¹⁵ A változások közé sorolandó például az, hogy a 16–18. századi beszédek némelyikében tetten érhető a katolicizmustól átvett halottkultusz, de ez már a 20. századra eltűnt. Hasonlóképpen, a 18. században a lelkészek mondanak olyan beszédeket, amelyek inkább az orációk műfajába tartoztak, hiszen sokszor nemhogy textust, de még Bibliát sem használtak elmondásukkor. Ez ma már elképzelhetetlen, hiszen a temetési szertartás fontos része a bibliai textus alapján elmondott beszéd. A kérdésről bővebben lásd Gellérd: *Négy-száz év... 151–157.*

¹⁶ Kozma Zsolt: *Liturgika. A református gyülekezeti istentisztelet elmélete.* Kolozsvár, 2000. 72–73.

a temetésen egy ember életéről kell megemlékezni az evangélium fényében. Óv attól a két végétől, amelyeket ő úgy nevez, hogy „az alkalom túlbecsülése” és a „steril evangéliumhirdetés”. Szerinte az első esetben a temetésen legfennebb hallotti beszéd vagy nekrológ hangzik el, a második esetben a két szó összeférhetetlen, mert egy beszéd *vagy* evangélium, és akkor nem lehet sterilnek nevezni, *vagy* steril ugyan, de ebben az esetben nem evangélium! A kettő között azt a bibliai keskeny utat ajánlja, amely úgy tekint a temetésre, mint ahol a „casust”, az esetet komolyan veszik, és ott az evangéliumot hirdetik.¹⁷

A református *Ágendáskönyv* meghatározása szerint a temetés szimbolikus istentisztelet, amely „az V. parancsolat összefüggésében” a református hitvallás szellemében történik.¹⁸ A „szimbolikus” azt jelenti, hogy az istentisztelet „eseményhez kapcsolt”, ami ez esetben nem más, mint a haláleset.¹⁹

Összefoglalásként elmondható, hogy református felfogás szerint a temetés istentisztelet, hiszen minden alkalommal Isten Igéjét kell hirdetni. A temetés vigasztaló cselekedetté kell hogy váljék, elsősorban az élőkre néz, akik Istenre tekintve az igéből várnak vigasztalást. Célja a gyászolók Isten felé való elindítása. Fekete Károly költői megfogalmazásában: „Ezen a konkrét alkalmon úgy szólal meg az örökkévaló evangélium, hogy azt az üzenetet szinte sehol máshol és soha máskor meg nem lehet szólaltatni ugyanúgy.”²⁰

Összehasonlítva az unitárius felfogást a református felfogással, rögtön szembeűnő, hogy az unitárius meghatározás szerint háttérbe szorult a temetés istentiszteleti jellege. A temetés sokkal inkább szertartás jelleget öltött, már (ön)meghatározásában sincs meg az istentiszteleti jelleg. Ez azért furcsa, mert az erdélyi unitárius falvakban sok helyütt a temetés ma is templomban történik, a vasárnapi istentisztelettel megegyező szertartásrend szerint, amelyet kiegészít a ma is gyakorlatban levő búcsúztató. Az unitárius temetésen is fontos szerepe van az egyházi beszédnek, és bár ezt „temetési beszédként” jelöli meg az *Istentiszteleti és Szertartási Rend*, az végső soron bibliai textusra épülő prédikáció. Az unitárius hitelvekkel összhangban ez nem „igehirdetés”, hanem az *evangélium* hirdetése, annak a „jó hírnek” a hirdetése, amely különösen a gyász és a fájdalom idején bír fontos szereppel.

¹⁷ Nagy István: *Temetési szolgálatunk kérdései*. Studia Caroliensia 2001/3. 76.

¹⁸ Vö. *A Magyar Református Egyház Istentiszteleti Rendtartása*, 1998, A Magyar Református Egyházak Tanácskozó Zsinatának kiadása. 17.

¹⁹ Kozma Zsolt: i. m. 64.

²⁰ Fekete Károly: *Temetési szolgálatunk kérdései*. In *A gyülekezetépítés szolgálatában*, Budapest, 2000, 115.

Az unitárius egyházban is talán ki kellene mondani, hogy a temetés olyan *istentisztelet*, amelynek sajátossága az, hogy gyász alkalmával történik, és szertartás jellege van. A lelkész feladatát így tudnánk meghatározni: megemlékezni az elhunyt életéről, az evangélium hirdetése által! Az unitárius temetésen is meg kell találni az evangélium üzenete és az elhunyt élete közötti egyensúlyt, és vigyázni kell arra, hogy az örökélet hite hirdettessék! Ha kimondjuk, hogy a temetés valójában istentisztelet, akkor ez még inkább megszabná a temetési beszéd üzenetét és felépítését is, mégpedig annak tudatosítása által, hogy arra a prédikáció szabályai érvényesek, és végső soron célja az isteni vigasztalás hirdetése.

A temetés előkészítése

A temetési szertartást végző lelkész számára elengedhetetlenül fontos, hogy a temetésre való előkészületben a gyászoló családtagok közül valakivel személyesen is találkozzék. Abban a szerencsés helyzetben vagyunk, hogy ez benne van a kultúránkban: a temetést általában „bejelentik” a lelkészi hivatalokban. Bár nagyvárosokban nehéz megoldani, mindenütt törekedni kell arra, hogy a „formaságok miatt” betérő hozzátartozóval a lelkész személyesen is találkozzék, és világossá tegye, hogy a temetést megelőző beszélgetés szükséges ahhoz, hogy megfelelőképpen fel tudjunk készülni a szolgálatra. Ennek a találkozásnak van egy pasztorálszichológiai vonatkozása is, hiszen a beszélgetés alkalmával a lelkész még nem prédikáló papként van jelen, hanem együttérző lelkigondozóként. Nagyszerűen írja Fekete Károly: „[A gyászolók] érzékké meg, hogy egy bizonyos vonatkozásban a lelkésznek is megállt az idő.”²¹ Valóban, a lelkész számára is megáll az idő, és megfelelő „lelki bemosakodással” kezd el készülni a szolgálatra.

A beszélgetésnek kettős értelme van: egyrészt pasztorális jelenlétünkkel megkezdjük a gyászolók lelkigondozását, lehetőséget adva a fájdalom „kibeszélésére”, másrészt ez alkalom a lelkész számára a hasznos információk gyűjtésére. Fekete Károly azt javasolja, hogy a beszélgetést a családhoz/hivatáshoz/gyülekezethez való tartozás vonalán folytassuk, és megjegyzi, hogy a jó lelkész már a beszélgetés közben támpontokat keres a majdani prédikációhoz. Szerinte már a beszélgetésben keresni kell a kapcsolódási pontokat a lelkész előtt kibontakozó élet és a temetésen kötelezően hirdetendő keresztény üzenet között. Ehhez kell

²¹ Fekete Károly: *A temetési igehirdetés kérdései*. A Debreceni Református Theológiai Akadémia Gyakorlati Theológiai Tanszékének Tanulmányi Füzetei. 5. szám, Debrecen, 1993. 7.

kötni azt az esetenként változó textust, amely majd ezt az egyetemes üzenetet különböző oldalairól világítja meg. A beszélgetésnek ez az egyik értelme, hogy tudniillik a keresztyén mondanivalónak egyéni, személyes ízt lehet adni – éppen a megfelelően feltett kérdésekre kapott válaszok alapján! Elképzelhető, hogy néhány jól feltett kérdés után a lelkészben már körvonalazódik is a textus, de ezt nem kell rögtön nyilvánosságra hozni. Fontosabb az a homiletikai feladat, amely által a lelkész tapintatosan elmondja a temetés liturgiáját, tisztázza a homályos kérdéseket, összefoglalja egyháza álláspontját az olyan kényes kérdésekről, mint a búcsúztató vagy éppen a tor, és arra törekszik, hogy a felmerülő kérdésekre megnyugtató választ adjon.²²

Szenes László az előkészület fontosságát egy mondatban így összegezi: „[...] a gyászolók szempontjából minden temetés »egyszeri« alkalom.” Éppen ezért fontos, hogy az elhunytól kapott értesítéseinket megfelelőképpen „megrostáljuk”, tudatosítva, hogy nem minden tartozik a temetési beszédhez abból, ami a beszélgetésen elhangzik. A mérlegelés közben a lelkésznek óvakodnia kell attól, hogy „mindentudónak” mutassa magát, óvakodnia kell ítéletet mondania az elhunyt hibái felett, de mégis tudnia kell, hogy „különbség van az igaz és bűnös között, az Istent tisztelők és az őt nem tisztelők között” (Mal 3,18).²³

Hézszer Gábor a téma kiváló ismerőjeként a rendszerszemlélet²⁴ alapján közelíti meg a kérdést. Szerinte a temetésnek és az azt előkészítő beszélgetésnek figyelembe kell vennie a következőket: Elsősorban tudatosítani kell, hogy senki sem gyászol egyedül! Még ha bizonyos „szabályok” korlátozzák is a gyászt – „nálunk így illik/nem illik gyászolni” stb. –, fontos hangsúlyozni, hogy a gyász elhordozásában segít a család, illetve a gyülekezet! Ez mutatja, hogy a család lelkigondozása a „rész” és az „egész” közötti szétválaszthatatlan összefüggésből indul ki, tehát a „pásztor” az egyént és a közösséget összességében kell hogy lássa és kezelje! Hézszer Gábor kategorikusan fogalmaz: „A család-központúság a lelkész esetében teológiai feltétel!” Másodsorban, a család-központú lelkigondozás a teljes családi közösségre koncentrál, arra, hogy milyen lelki és pszichikai erő-

²² Uo.

²³ Szenes László: *Temetés, hamvak elhelyezése, sírköavatás*. In „Hirdesd az Igét”. Az Igehirdetők Kézikönyve, Budapest, 1980, Magyar Református Egyház Zsinati Irodájának Sajtóosztálya. 263., 265.

²⁴ A rendszerszemléletről lásd bővebben: Friedman, Edwin H.: *Nemzedékről nemzedékre. Családi folyamatok egyházi és zsinagógai közösségekben*. Ford. Beke Boróka. Kolozsvár, 2008.; Mc. Goldrick, Monica: *You can go home again. Reconnecting with Your Family*, New York – London, 1995, W.W. Norton & Company.; Hézszer Gábor: *Miért? Rendszer-szemlélet és lelkigondozói gyakorlat*, Budapest, 1996, Kálvin Kiadó.

forrásokkal rendelkeznek a gyász által előidézett válság elviseléséhez. Ebből értelemszerűen az következik, hogy a lelkésznek azt kell kutatnia, miként segítheti a családi közösséget és annak egyes tagjait abban, hogy minél hatékonyabb támaszt nyújthassanak egymásnak! Harmadsorban, a lelkésznek oda kell figyelnie arra, hogy a haláleset mellett mi minden történik még a családban, és fenyeget-e az úgynevezett krízishalmozás veszélye? Negyedsorban, a lelkésznek tudatosítani kell, hogy az egyén és a családközösség gyászfolyamata különböző. Ebből az következik, hogy a család általában gyorsabban megtalálja a mindennapi életvitelt biztosító új szervezeti formát, mint az egyén. Néha a közvetlen gyászoló megbántja, hogy milyen hamar boldogul a család az elhunyt nélkül is! Ő még a veszteség feldolgozásánál tart, amikor a család már praktikusán átalakul. Ilyenkor a gyászoló nagyobb odafigyelést igényel!²⁵

A temetést előkészítő beszélgetés már a gyász feldolgozásának egy mozzanata. Fontos, hogy pasztorális lélekkel, együttérzően, segítőkészen fogadjuk a még sokállapotban vagy a sokállapot határán lévő hozzátartozót! Jó előtte „bemcsakodni”: imádsággal, lelki készüléssel, „külső” és „belső” feltételekkel. A beszélgetésben oda kell figyelni arra, mi az, ami a gyászoló családjában megváltozik, kik azok, akik a veszteséget a legjobban vagy a legnehezebben viselik el, milyen forrásokból merítenek egyénileg vagy családirag erőt ahhoz, hogy átvészeljék életük eme nehéz szakaszát.²⁶ Hagyni kell beszélni a hozzátartozókat, segít a későbbi készüléssel, ha diszkréten jegyzetelünk! Minden információ fontos, még ha csak keveset fogunk is felhasználni a beszéd megírásában! Fontos rögzíteni az életút fontosabb állomásait: gyermekkor, iskolák, ifjúkor, házasság, munka, hobbi, egészség/betegség stb. Konkrét kérdéseket is tehetünk fel a családtagoknak, amelyekből kibontakozik az elhunyt jelleme.²⁷ Fontos az elhunyt vallásossága, az egyházához való viszonya, érdemes megtudni, hogy volt-e kedvenc textusa, volt-e az életben bibliai vezérelve? Tisztázzuk a halál beálltának körülményeit, az esetleges betegség időszakát: hogyan viselte, volt-e ki ápolja, mi adott neki erőt a szenvedésben? Rákérdezhetünk arra, hogy volt-e valamilyen meghagyása a családtagok számára, és ha az nem sért semmilyen teológiai felfogást, akkor be is építhetjük a beszédbe. Persze az az ideális, ha az elhunytat személyesen ismertük, és a rokonoktól hallott tudnivalókat személyes tapasztalatunkhoz is mérhetjük!

²⁵ Hézszer Gábor: *Pasztorálpszichológiai szempontok az istentisztelet útkereséséhez*. Budapest, 2005, Kálvin Kiadó. 191–205.

²⁶ Uo., 204.

²⁷ Az ilyenkor hasznos kérdésekről lásd bővebben Hézszer: i. m., 204–205.

A beszélgetés fontosságának hangsúlyozásakor egyetérthetünk David Moser amerikai lelkész véleményével. Szerinte ezek az alkalmak azért eredményesek, mert lehetőséget teremtenek egy „katarziszra”. Ezt a gyászoló család számára az hozza létre, hogy elhunyt szerettükről hangosan beszélhetnek egy odahallgató, fájdalmutatást feltétel nélkül elfogadó lelkésznek – „elvégre az odahallgatás mindig is a lelkigondozás sarkalatos erénye volt.”²⁸

Kik vagyunk temetéskor? – A temető lelkész (ön)meghatározása

Úgy vélem, ahhoz, hogy a temetési szolgálatot megfelelően tudjuk végezni, szükséges tisztáznunk, hogy valójában kik is vagyunk, és mit képviselünk a temetések alkalmával? Eszembe jut egykori gyülekezetem presbitere, aki gyakran mondogatta anekdotikusan: „Tiszteletes úr, a temetés magának nem nehéz, mert temetni a gödörösók temetnek, maga csak elprédikálja a halottat!” A *csak*-kal természetesen gyakran vitatkoztam, de a kérdésfelvetést érdekesnek találtam: kicsoda a temetési szolgálatot végző lelkész?

Az nem vitás, hogy a lelkész nehéz helyzetben van: az elvárások sokrétűek, és lehetőleg nem szabad kiszolgáltatni azokat! De: mivel általában a temetésben a menet élén halad, fontos szerepe van, és ehhez föl kell nőnie!

Hézszer Gábor szerint a lelkész „a gyászolók predestinált kísérője”, éppen ezért komolyan kell venni azt a lelkészre vetített „elvárást”, amely őt a „túlvilági dolgok tudója” címmel ruházza fel. Ezt egyrészt azért, mert ez a tudatalattiból származó, archaikus jelenség, másrészt azért, mert a lelkész – remélhetőleg – megfelelő lelkigondozói képzettséggel rendelkezik.²⁹

Nagy Tibor szerint a lelkész éppen a temetés alkalmával van a legközelebb a halál rettenetéhez, ezért tudatosítania kell önmagában, hogy sokszor a miértekre adott emberi válaszok és érvelések érvénytelenek, és hogy ezekre a kérdésekre egyedül Isten szava adhat megnyugtató választ. Következésképpen a lelkész tiszte az, hogy ezt az isteni üzenetet megkeresse és megfelelőképpen közvetítse, hogy hatására az emberek megértsék: Isten itt van közöttünk. Éppen ezért a lelkésznek testvérként kell a ravatal mellé állnia, és hirdetnie kell azt a vigasztalást, amelyet ő már megkapott, és amely Isten jóvoltából mindenkire eljut. A lelkész nem „fölülről” szól, a német közmondás szerint ő nem a „mennyország kapusa”,

²⁸ Moser David. „So that you may not grieve as others” – *Preaching The Funeral Sermon*, <http://www.preaching.com/resources/articles/11549467/> [2010. október 18.]

²⁹ Az elvárásokról és az archetípusokról lásd bővebben Hézszer: i. m., 32–44; 198–205.

aki eldönthetné, ki mehet be, vagy ki maradjon kívül, hanem ő Isten szeretetének hirdetője!³⁰

Fekete Károly meghatározásában a lelkész a temetéskor kettős minőségben áll a koporsó mellett. Egyrészt ő „a földi közösség egy tagja”, és ez az ő természetes „állapota”, másrészt ő a gyülekezet pásztoraként „Jézus Krisztus szolgája”, és ez pedig az ő hivatása.³¹

A kérdésről egyéni módon vélekedik Tódor Csaba. Könyvének egyik fejezetében az unitárius lelkészt úgy nevezi, hogy *palástos protagonista*, mégpedig abból a megfontolásból, hogy szerinte egy lelkész, egy dráma *protagonistájához*, főszereplőjéhez hasonlóan, egyszerre írója, rendezője és cselekvője annak a szertartásnak, amit éppen vezet.³² Az angol unitárius temetéseken szolgáló lelkészek szerepéről azt mondja, hogy liturgiai és lelkigondozói szerepük van. Úgy véli, hogy ez a szerep a temetés különböző fázisaiban a „terapeuta-segítő”, „ceremoniamester”, és a „hagyományos papi szerep” között váltakozik, s a lelkész ezeknek a szerepeknek a dinamikájában temet. Önmaga meghatározásában a következőképpen ír: „Unitárius lelkészként nem terapeutának vagy segítő foglalkozásúnak érzem magam, hanem keretében a hagyományos papi szerephez tartozónak, tartalmában szabadelvű protestáns keresztény vezetőnek határozom meg unitárius papi mivoltomat.”³³

Egy angol földön megjelent, temetési gyakorlatokkal foglalkozó kézikönyv, a *Funerals and Ministry* tanítása szerint a temetésen a lelkésznek kettős szerepe van: liturgiai és pasztorális szerepe. Nemcsak azért felelős, hogy vezesse a szertartást, hanem – és ez a fontosabb! – feladata leginkább a gyászban lévő család pasztorolása. Éppen ezért a gyászolók rendelkezésére kell hogy álljon, részvételéről és együttérzéséről biztosítva őket. Ennek a pasztorális jelenlétnek az lesz az eredménye, hogy a temetési szertartás sokkal személyesebbé és elmélyültebbé válik, és mivel a lelkész „a gyülekezet képviselőjeként” van jelen, a gyászolók fájdalmának elhordozásában már egy közösség is szerepet kap.³⁴

³⁰ Nagy Tibor: *Temetési szolgálatunk az ezredfordulón*. Református Egyház 2001. 288–289.

³¹ Fekete Károly: *Temetési szolgálatunk kérdései*. 117.

³² Tódor Csaba dolgozatában megjegyzi, hogy őt ehhez a felismeréshez a Jacob Levy Moreno nevéhez fűződő pszichodráma tanulmányozása vezette el, amelynek az az egyik alapelve, hogy az egyén a közösségtől kapott sebeit közösségben gyógyíthatja meg, játék formájában. Vö. Tódor: i. m., 70.

³³ Uo. 93.

³⁴ *Funerals and Ministry to the Bereaved. A Handbook of Funeral Practices and Procedures*. London, 1989, Church House Publishing. 2–3.

A prédikálással és liturgiával foglalkozó homiletikai szakkönyv, a *Leadership Handbook of preaching and worship* a lelkész szerepét a következőkben látja: Mivel a temetés valójában istentisztelet, a lelkész legfontosabb feladata Isten jelenlétének tudatosítása! Ezek után a lelkésznek ki kell mondania, hogy a halál jelen van, de azt is tudatosítania kell, hogy szembe lehet nézni vele. Ezek után támogatni kell a gyászolókat, hogy méltóképpen megemlékezzenek az elhunyttról, hogy a hiányérzetük csökkenjen. Végül szembe kell nézni a „nagy kérdéssel”, azaz, hogy mi fog történni a halál után, és reménységgel kell beszélni róla, vallási meggyőződésünknek megfelelően!³⁵

Scott W. Alexander amerikai unitárius-univerzalista lelkész a temetésen szolgáló lelkész feladatát a szerettei (ti. a gyászolók) iránti gondoskodásban látja.³⁶ Véleménye szerint a temetés alkalmával a lelkésznek integráló szerepe van, és legfontosabb feladata az, hogy miután odafigyel mindenki – különösen a gyászoló család tagjainak megnövekedett igényeire –, távlatokat próbál felmutatni számukra, és éreztetni próbálja a közösség elfogadó szerepét is.³⁷

Az elmondottak alapján megkísérelhetjük összefoglalni, kik is vagyunk mi, lelkészek a temetési szertartáson? Mindenekelőtt azt kell elmondanunk, hogy hivatásunkból fakadóan, mint Isten és az ember szolgálatára felszentelt/felavatott lelkészek, egyházunk képviselőiként veszünk részt a szertartáson. Mi vagyunk „az evangélium hirdetői”. „Isten titkainak sáfáraiként” (1Kor 4,1), istentiszteleti körülmények között, „együttérző testvéreként” veszünk részt a szertartáson, ahol egyházi tanításainknak megfelelő módon hirdetjük Isten atyai szeretetét, a jézusi evangélium vigasztalását. Halandó emberekként az elmúlás tényének alávetett embereknek prédikálunk azzal a meggyőződéssel és bizonyossággal, ami a hivatásunkból ered, és a hitünkben fakad. Nem a halottnak, nem a halott nevében, nem a halottért beszélünk, és nem is próbáljuk meg „beprédikálni” őt az örökkévalóságba! Tudatában kell hogy legyünk liturgusi szerepünknek, de különösen fontos éreznünk pasztorális, lelkigondozói mivoltunkat! Szavainknak súlya van, ezért képzetten, a „végső dolgokkal” kapcsolatos világos teológiai meggyőződéssel és szilárd hittel kell szólnunk. Célunk a vigasztalás, Isten gondviselésének és az emberi közösségek gyógyító erejének a hangsúlyozásával. Valójában nem „mi

³⁵ Berkeley, James, D. (szerk.): *Leadership Handbook of preaching and worship. Practical insight from a cross section of ministry leaders*, 1990. 463–464.

³⁶ Scott W. Alexander szó szerint így mondja: „to minister to the loved ones” – Lásd Alexander, Scott W. (szerk.) *Handbook of Religious Service*. Boston, 1990, Published by the Church of the Larger Fellowship. 37.

³⁷ Uo.

temetünk”, a temetést sem „tartjuk”, hanem – helyes szóhasználattal – vezetjük a temetési szertartást. Bibliai textus alapján prédikációt mondunk, amellyel beavatkozunk a gyászolók lelki életébe, hogy abban változást idézzünk elő. „Isten emberei” vagyunk, de nem a „túlvilági”, hanem az „evilági dolgok tudói”, akik hitükkel, emberségükkel, szeretettel és empátiával próbálnak vigaszt nyújtani – „az Úr Lelke van énrajtam, mert felkent engem” (Lk 4,18) biztatása alapján.

A temetési prédikáció

Textusválasztás

Gellérd Imre megfogalmazásában a textus legfontosabb homiletikai funkciója a bibliai keresztény üzenet közvetítésén túl abban áll, hogy „átszöje” az egyházi beszédet.³⁸ Ha ezt szem előtt tartjuk, akkor ezt a tételt alkalmaznunk kell a temetési prédikációra is arra figyelve, hogy üzenete valójában átszöje mindazt, amit a temetés alkalmával mondunk. Kissé sarkítottan fogalmazva: pontosan a jól megválasztott textus és annak a beszédben való alkalmazása fogja megkülönböztetni a lelkész által mondott temetési beszédet a manapság egyre gyakoribb, a sírnál mondott ún. „világi” búcsúbeszédektől. A lelkész rendelkezésére áll az isteni kijelentésnek a Bibliában megtalálható megannyi gyöngyszeme, ezért annak megtalálása, a gyászolók felé való közvetítése nehéz, de nagyszerű lelkészi feladat!

Azt mondtuk, hogy a jó lelkész esetében a textus gondolata már a temetést megelőző beszélgetés alkalmával körvonalazódik. A legtöbb homiléta azonban óva int attól, hogy a legelső „beugró” textust végleges textusnak tekintsük! A textus megkeresése nagy körültekintést, alapos mérlegelést feltételez!

Nagy István Trillhaast és Bohrent idézi, akik szerint a lelképászorok – főleg temetés és esketés alkalmával – visszaélnék a textussal, főleg azért, mert ekkor az emberi tényezők annyira előtérbe nyomulnak, hogy maga az igehirdetés teljesen feledésbe merül! Meggyőződése, hogy „a kazuáliák³⁹ nem tesznek jót a tex-

³⁸ Vö. Gellérd Imre: *A prédikáció textuszerűsége*, In *A lélekből építő. Gellérd Imre emlékére*, (szerk. Jakabffy Tamás): Kolozsvár, 2007, Kiadja az Országos Dávid Ferenc Ifjúsági Egyelet és az Unitárius Lelkészek Szövetsége. 112.

³⁹ A kazuália klasszikus megfogalmazását a homiletikus Wolfgang Trillhaas az alábbiak szerint adta meg: „A kazuális fogalmával az igehirdetésnek azt a sajátos formáját jelöljük, amely egy eset (casus) által jön létre. A személyek meghatározó köre, akik az alkalmon jelen vannak, sajátos elvárást jelentenek a kazuális igehirdetés számára. Az ilyen igehirdetés leggyakoribb formája a jelenlegi kereszténységben a gyerekkereszttség, a házasságkötés

tusnak”, és figyelmeztet, hogy „a textus uralja a szituációt, s ne fordítva!”⁴⁰ Óvakodni kell azoktól a bibliai textusoktól, amelyek azonnal „passzolnak” a halottal, vagy magával a „casus”-szal. Véleménye szerint ilyenkor az a veszély leselkedik a lelkipásztorra, hogy a textust csak felületesen érti meg, és azt elhamarkodottan alkalmazza az elhunyt életére. Ebben az esetben is érvényes az az alapelv – mondja –, amely szerint a textust eredeti összefüggéseiben kell megérteni, és csak a megfelelő megértés után lehet „aktualizálni”, az elhunyra vonatkoztatni. Ehelyett azt ajánlja, hogy a lelkész engedje a bibliai üzenetet hatni, hogy az „hadd beszéljen”, és fejtse ki hatását, a textus alkalmazása, „applikációja” pedig legyen a halottra való rámutatás. Így a halott jellemét a bibliai textus összefüggésében lehet felmutatni, és a textus megmutatja az illető életében megnyilvánuló „igei hatást” is.⁴¹

Fekete Károly szerint nagy kísértés, hogy egyből olyan bibliai textust akarunk találni, amelynek minden sora alkalmazható az elhunyt életére. Soha ne azt a textust keressük, amely egyből tálcán kínálja az alkalmazást, és ne próbáljunk meg mindenáron kapcsolódási pontokat találni a textus és az alkalom között. Nem a halotthoz, még csak nem is az alkalomhoz kapcsolódunk, hanem az élőkhöz. Éppen ezért azt a textust kell keresni, amellyel Isten szól a gyászolókhöz, hogy vigasztalást adjon!⁴²

Szenes László úgy véli, az elhunyt életéből kiinduló módszer – az ún. „rákeresett textus” módszere – nagyon gyakori, és főleg a kevesebb tapasztalattal rendelkező lelkészek számára ajánlja azt, hogy tanuljanak az elődök illyenszerű textusválasztásából. Szerinte lehet olyan bibliai textust választani, amely emlékeztet az elhunyt személyes vonásaira, frappánsan összefoglalja az eltávozott életének főbb jellemzőit. Mindezekhez azonban hozzáteszi, hogy az elhunyt személyére és a gyászolókra vonatkozó utalások „másodrendűek”, hiszen a textus akkor jó, ha magában foglalja az evangélium „nagy üzenetét”, azaz a vigasztalást.⁴³

Sándor Endre azt tartja, hogy a temetés nagyon személyes alkalom, amelyben a befejezett élet olyan „igazságot” hoz magával, amelynek meg kell találni a bibliai gyökerét, és meg kell szólaltatni azt! Így, véleménye szerint a temetési prédikáció textusát alapjaiban az elhunyt élete határozza meg.⁴⁴

és a temetés” - idézi Nagy István: *A kazuáliák, mint a gyülekezetépítés eszközei*. Református Egyház 1999. 32.

⁴⁰ Uo. 25.

⁴¹ Nagy István: *Temetési szolgálatunk kérdései*. Studia Caroliensia 2001/3. 78.

⁴² Fekete Károly: *Temetési szolgálatunk kérdései*. 118.

⁴³ Szenes László: i. m. 264.

⁴⁴ Sándor Endre: *A temetési prédikációkról*, Református Egyház 1995/3. 66.

Ifj. Fekete Károly a Makkai Sándor által írt temetési beszédek elemzése alapján írja, hogy a püspök is a rákeresés módszerét használta azzal a céllal, hogy az elhunyt élete és a bibliai textus közötti kapcsolódási pontot megtalálja – egyrészt azért, hogy az elhunyt életének jellemző vonásait fedezze fel benne, másrészt azért, hogy ezáltal mutasson rá a keresztyén hit valamely nagy tanítására.⁴⁵

Ezzel a felfogással megegyező a Gellérd Imréné is, aki nemcsak a textussal, hanem a teljes temetési beszéddel kapcsolatosan javasolja a „rákeresés” módszerét.⁴⁶ A *székely Jákób* című temetési beszédében a következőket írja: „Biblia nélkül el se tudok képzelni temetési beszédet. A temetési beszéd a halott jellemzése Isten bibliai mondanivalója alapján. A kijelentés egyik eszköze, akárcsak a Biblia maga is. Ezért elválaszthatatlan a temetés a Bibliától. Amint a halálesetet bejelentik, azonnal kezembe veszem a Bibliát, s keresem benne a halottat. Mert benne van. Mindenki benne van. A Biblia sok száz szereplője között negatív vagy pozitív ott van; közvetlenül vagy közvetetten, de ott van.”⁴⁷

A textusválasztás másik problémája az, hogy megmaradnak a mottó szintjén, olyan lesz, mint bármely más beszéd elején olvasható „apropó”. Némethy Sándor írja a 19. századi református temetési beszédek elemzése kapcsán, hogy textusuk legtöbbször csak mottó marad, és így természetesen a beszédek nem textusszerűek, és ebből fakadólag „erőtlenek”, mivel nem támasztanak elegendő hitet.⁴⁸ Megjegyzendő, hogy ez a jelenség több, jelenleg is olvasható temetési beszédnél megfigyelhető, amelyek ezek alapján megmaradnak az „emlékbeszéd” vagy a „búcsúzás” szintjén.

Ifj. Nagy Lajos a textusról gyönyörűen írja: „[...] A textus ablak, amelyen keresztül az Isten Igéje teljes fényének kell beözönlennie minden esetben a lelkékbe.”⁴⁹ Ezt az „ablakot” kell a lelkésznek megtalálni, és megfelelő rálátás és elmélkedés után úgy „nyitogatnia”, hogy az üzenet elérje a vigasztalásra vágyó gyászolókat!

Ezek után következik az a folyamat, amely arról szól – Fekete Károly szóhasználatával élve –, hogy „kítartó párbeszédbe kell kezdeni a textussal”, azaz el kell kezdeni az „exegézis” és a „meditáció” alapos munkáját: meg kell érte-

⁴⁵ Ifj. Fekete Károly: *Makkai Sándor gyakorlati teológiai munkássága*, Kolozsvár, 2000, Az Erdélyi Református Egyházkerület kiadása. 110.

⁴⁶ Gellérd Imréné a prédikáció textusáról kifejtett álláspontját lásd bővebben: Gellérd Imre: i. m., 110–118.

⁴⁷ Gellérd Imre: *Beszédek*. Chico, CA, 1990, Center for Free Religion. 200.

⁴⁸ Némethy Sándor: *Az Ige teológiája alapján álló temetési igehirdetés*. Református Szemle 1960. 269.

⁴⁹ Ifj. Nagy Lajos: *A temetési beszéd mint igehirdetés*. Református Szemle 1948. 386.

ni a textus eredeti mondanivalóját, és a mi gyülekezetünkhöz szóló üzenetét is! Itt jön a textusválasztás igen lényeges lépése: nemcsak a textusba kell beleélni magunkat, hanem a gyászolók helyzetébe is, hogy megtalálhassuk a nekik szóló legmegfelelőbb üzenetet. Azaz fontos az exegézis, a szövegkörnyezet, a kontextus, az „ott és akkor” világának a tisztázása, de mindez azért kell, hogy eljussunk a textus alkalmazásához, hogy azzal az „itt és most” helyzetében a gyászolókat tudjuk segíteni!⁵⁰

Sokan szeretik a rövid textusok használatát, abból a meggondolásból, hogy ezek könnyebben megjegyezhetők. Ez így is van, de ebben az esetben még jobban oda kell figyelni arra, hogy ne váljanak mottóvá! Fekete Károly figyelmeztet, hogy ezzel a legnagyobb veszély az, hogy a pár szavas mottót az elhunyt, a gyülekezet vagy éppen a magunk „szájába adjuk”, teljesen kiragadva azt eredeti szövegkörnyezetéből.⁵¹

Szenes László azt ajánlja, hogy ha nem találunk egyetlen, minden szempontból megfelelő textust, akkor válasszunk két vagy három helyről, a legtalálhatóbbnak gondolt textusokat.⁵² Nagy István határozottan ellenzi ezt a módszert, mert szerinte a különböző helyekről összeválogatott textusoknak más a kontextusa, kifejtteni mindegyiket idő hiányában nem tudjuk, tehát „ráolvasás” lesz az eredmény.⁵³ Magunk is láttunk már néhány elrettentő példát, amikor a lelkész négy-öt helyről vett bibliai idézettel (textusnak nem nevezném) az elhunyt egyegy jellemvonását próbálta kidomborítani! Ha már semmiképpen nem tudunk egyetlen textust kiválasztani, akkor legfennebb két textus alapján próbáljunk beszélni, lehetőleg úgy, hogy az egyik textus a halállal kapcsolatos bibliai vigasztalás, másik az elhunyt életére (is) vonatkoztatható textus legyen.

Összegzésképpen: textuskeresésükben a lelkészek próbálják megtalálni a „legalkalmasabb” textust, amely a bibliai kijelentésben Istentől származik, s amelynek nemcsak akkor, adott helyzetében, hanem a ma világában is üzenete van. Ha elég jól ismertük az elhunytat, akkor „rá is kereshetünk” arra a textusra, amely „mintha róla szólna”, de tegyük ezt azzal a homiletikai fegyvelmessel, amely szem előtt tartja, hogy az egyetemes üzenet nem szűkíthető le személyekre és alkalmakra. Ne „prédikáljunk bele” a textusba, hanem a „textus alapján” szóljunk Isten vigasztaló üzenetéről! Ne ózdkodjunk kapcsolatot teremteni

⁵⁰ Fekete Károly: *A temetési igehirdetés kérdései*. 11–12.

⁵¹ Uo.

⁵² Szenes László: i. m., 264.

⁵³ Nagy István: *A kazuáliák homiletikuma*, Nagyköros, 2004, Kiadja a Károli Gáspár Egyetem Hittudományi Karának Gyakorlati Tanszéke. 23.

a textus és az elhunyt élete között, de ezt úgy tegyük, hogy vigyázzunk arra: a textus magyarázása és alkalmazása közben a textuson erőszak ne essék! Fekete Károly intése megszívlelendő: a textusválasztás, majd a textusszerűség exegetikai és homiletikai kérdés, szabályait be kell tartani!⁵⁴

A híveivel állandó kapcsolatot tartó lelkész tisztában van sokak vallásosságával, ismeri jellemüket, családlátogatáskor esetleg már följegyezhetette „kedvenc textusaikat”, amelyeket aztán fölhasználhat beszéde elkészítésében. Segítségünkre lehetnek a gyászjelentőkön olvasható bibliai gondolatok, a temetést megelőző beszélgetés alkalmával a családtagok által közölt kérés, bár ez utóbbival óvatosan kell bánni!⁵⁵ Válasszunk szép, erős adó, üzenetükben is vigasztalást hordozó textusokat, amelyeknek már a pusztá felolvasása is segíti a gyászfolyamat elindulását. Kifejtésük, alkalmazásuk, az egyetemes isteni kijelentéssel és a felismerhető emberi vonatkozásokkal való összhangjuk megteremtése a lelkészi munka fáradtságos, de ugyanakkor gyönyörűséges művészete!

Meghatározás

Ahhoz, hogy pontosan meghatározzuk, mi a temetési prédikáció, először el kell mondanunk, hogy mi *nem* lehet a temetésen elhangzó egyházi beszéd. Árus Lajos azt mondja, hogy a temetési beszéd nem lehet pusztán életrajz, nem lehet sem a halott dicsérete vagy vádolása, és nem lehet egyszerű búcsúztató sem.⁵⁶ Némethy Sándor úgy véli, hogy nem a halotról, hanem Istenről szóló beszédnek kell lennie, következőképpen nem a halotthoz, hanem az élőkhez kell szólnia. Nem a halott állapotán kíván változtatni, nem a halottat kívánja erényekkel felékesíteni, hanem a gyülekezetnek kíván vigasztalást hirdetni.⁵⁷

Kovács István szerint a temetési beszédben alkalom kínálkozik a lelkész számára, hogy az élőkhez szóljon. A koporsó mellől felmérhető az egyéni élet egésze, és bár ez megrendíti az embert, egyben tanít és vigasztal is. Szerinte három gondolatot kell kiemelni: a fájdalom, a tanulság és a megvigasztalódás gondolatát, amelyek olyan alappillérek, amelyekre támaszkodhatunk.⁵⁸

⁵⁴ Fekete Károly: *Temetési szolgálatunk kérdései*. 118.

⁵⁵ Lelkészi szolgálatomban volt néhány eset, amikor a családtagok elmondták az elhunyt „utolsó kívánságát”, amelyben arra kért, hogy „kedvenc textusa” alapján prédikáljak. Minden esetben nemes veretű, szép bibliai versek voltak, amelyek felhasználása és alkalmazása nem okozott gondot.

⁵⁶ Árus Lajos: *A temetési igehirdetés*. Református Szemle 1971. 451.

⁵⁷ Némethy Sándor: i. m., 271.

⁵⁸ Kovács István: i. m., 42.

Gellérd Imrének a 18. század temetési beszédeivel kapcsolatos jellemzése ma is megállja a helyét: „Tudatában vannak a prédikátorok annak is, hogy nekik vigasztalniuk kell. Ezt a célt három úton igyekeznek elérni: az evangélium vigasztaló szavainak művészi használatával és alkalmazásával, a halott életéből vett gondolatokkal, és az örökélet hitének felébresztésével.”⁵⁹

A fenti megnyilatkozásokkal magunk is egyetérthetünk. Hozzátehetjük, hogy a temetési prédikáció nem lehet „nekrológ”, nem lehet „búcsúbeszéd”, nem lehet sem „baráti elköszönés”, sem fájdalmas „istenhozzád” – mint ahogy nem lehet pusztá textusmagyarázás vagy a halálesettől teljesen eltekintő prédikáció sem.

Ezek után megkísérrelhetjük az unitárius temetési beszéd mibenlétének, céljának és alapelveinek az összefoglalását:

A temetési beszéd istentisztelet keretében elhangzó prédikáció, amelynek textusa van, és rá a prédikáció általános szabályai érvényesek. Sajatossá az alkalom teszi, amelyet a haláleset idéz elő, ezzel egyediséget biztosítva neki. Feladata az evangélium hirdetése, a mindenkire érvényes keresztyén, hiterősítő üzenet megszólaltatása. Van egy pásztori oldala is, amely a gyászolókkal való együttérzésben nyilvánul meg. Ezért fontos feladata a vigasztalás, amely Isten atyai szeretetébe vetett reménységbe és az örök életbe vetett hitben nyilvánul meg. Benne egészséges egyensúlyra törekszünk úgy, hogy az evangélium minden alkalommal elhangozzék, de a személyes jelleg is biztosítva legyen. Éppen ezért a prédikációnak olyan „üzenetnek” kell lennie, amely „szeretettel és igazsággal”⁶⁰ telített, benne az isteni és emberi vonatkozások egyensúlyban vannak. Nem a halottnak szól, hanem az élőknek, ezért célja a gyülekezet közösségi erejének mozgósítása, hogy segítse a gyászolókat a fájdalom elhordozásában. Alapelve, hogy köszönetet mondjon Istennek a nekünk ajándékozott életért, hitet ébresztően beszéljen a „végső dolgokról”, és hitvallásszerű bizonyosságot tegyen az örök életről. Legyen textusszerű, evangéliumi ihletésű, bizonyágtévő, pasztorális hangvételű, megfogalmazásában egyszerű, mégis „csak egyszer”, csak az elhunyt temetésekor elmondható beszéd, amelyen érzik, hogy a lelkész alaposan átgondolta, átímadkozta, és gondosan kimunkálta.

⁵⁹ Gellérd Imre: *Négyszáz év...* 152.

⁶⁰ Utalás Helmut Schreiner „Üzenet – szeretet nélkül” és „Üzenet – igazság nélkül” kifejezéseire, ahol az első esetben az történik, hogy evangélium hirdetése teljesen háttérbe szorítja az elhunyt személyét és a gyász alkalmát, illetve a másik esetben a Biblia igazságai teljesen elsikkadnak, helyette az emberi szempontok és a személyes jelleg teljesen eluralkodik a beszéden, és benne banalitások hangzanak el.

Megfontolandó a római katolikus professzor, Rolf Zerfass gondolata, aki *Nevedet hirdetem* című, rendkívül gyakorlatias könyvében egy társadalomtudományi fogalmat vezet be a prédikálással kapcsolatosan. Szerinte minden olyan alkalommal, amikor prédikálunk (márpedig a temetés is ilyen alkalom!), úgynevezett „intervenciót” végzünk, azaz befolyást gyakorolunk egy nagyobb egészen belül. Ez megtörténik az istentisztelet keretében (a mi esetünkben a temetés keretében), megtörténik a hallgatóság tudatában, akiket pillanatnyi lelkiállapotukban szólítunk meg, megtörténik a gyülekezet rendszerén belül, és megtörténik a társadalom egészen belül is (amennyiben a temetésen a társadalom más szegmenséből érkező emberek is jelen vannak). Zerfass szerint az intervenciót azért végezzük, hogy segítsünk, úgy ahogyan azt Jézus is tette Simon farizeus házában (Lk 7,36–50). Ehhez szükség van arra a pasztorális érzékenységre, amely a temetések alkalmával már önmagában is gyógyító hatású!⁶¹

Meg kell fontolni Hézszer Gábor figyelmeztetését is, aki tudatosítani szeretné, hogy a temetési beszéd általában a gyásznak a sokk- és a kontrollált fázisai határán hangzik el. Azt mondja, bármilyen furcsán is hangzik: a kontrollált szakasz nem jelenti azt, hogy a közvetlen hozzátartozók olyan lelkiállapotban lennének, hogy a hallottakat teljességgel fel tudnák fogni – ott és akkor a *teljes* temetési szertartás szimbolikája és liturgikus rítusa, a temetés „hangulata” jelenti számukra a legnagyobb segítséget!⁶²

A temetési beszédet ennek ellenére úgy kell megírni és elmondani, mintha minden szavunk tisztán és érthetően eljutna a gyászoló család minden tagjának tudatáig! Figyelembe kell venni azt is, hogy a vigasztalás az *egész* gyülekezetnek szól! Isten vigasztaló üzenetét minden gyászolóhoz el kell juttatni!

A temetési beszéd felépítése

A temetési beszéd felépítésére nézve természetesen nincs „recept”, nem lehet egy követendő „sablon” megfogalmazni. Tudatosítani kell, hogy vannak olyan részek, amelyeknek egyik beszédből sem szabad hiányozniuk, de ezeknek elhelyezése az alkotói szabadság tágkörű, lehetőleg nem rosszul értelmezett kategóriájába tartozik. A beszédet nagymértékben befolyásolja a lelkész egyénisége, de a felkészültsége is – talán itt is érvényes az a megállapítás, hogy sok minden függ a befektetett munka mennyiségétől és minőségétől.

⁶¹ Zerfass, Rolf: *Nevedet hirdetem. A homiletika alapelemei*. Budapest, 1994, Kiadja a Szent István Társulat, 164–172.

⁶² Hézszer Gábor: i. m., 203.

Szász Ferenc írja a 19. századi unitárius temetési beszédek szerkezetének vizsgálata kapcsán – megjegyezve, hogy ez érvényes a református és a katolikus beszédekre is –, hogy felépítésük a klasszikus hármas felosztást követi: bevezetés, tárgyalás, befejezés. A *bevezető*ben a szerző általában megnevezte beszédének témáját, és vázolta beszédének alap gondolatát, azt a textust, amelyet beszéde alapjául választott, és amely úgy volt kiválasztva, hogy az elhunyt életére érvényes legyen. Ezek után alázatos kéréssel fordult a hallgatósághoz, hogy hallgassák őt türelemmel. A *tárgyalás* rendjén a szerzők maguk jelölték meg a felépítést, amely jól elkülöníthető főpontokból és világosan következő alpontokból tevődött össze, és ez volt – Szász Ferenc jellemzése szerint –, „a beszéd lelke”. Ezek után következett a *befejezés*, amely magában foglalta az elmondottnak az elhunyt életére való alkalmazását, az ún. „applikációt”. A beszéd búcsúzással zárult, amelyben a prédikátor név szerint felsorolta az elhunyttól búcsúzók hozzátartozókat.⁶³

Szenes László szerint a temetési beszéd felépítését nagyban befolyásolja az a hármas feladat, amely a lelkészre vár minden alkalommal. Ezeket ő a következőkben határozza meg: Először is bele kell helyezkednünk a gyászolók helyzetébe, ezek után ki kell emelnünk valamit az elhunyt személyes vonatkozásaiból, majd a harmadik részben hirdetni kell „az Ige” üzenetét! Ezek után részletesen kifejti, hogy miként nézhet ki egy temetési beszéd, és hasznos tanácsokkal látja el a lelkészeket: fontos, hogy a lelkész, még a beszéd elmondása előtt, tudatosítsa magában, hogy a Róm 12,15-ben megfogalmazott „Sírjatok a sírókkal!” megbízást kapta Istentől. Ennek alapján bele tud helyezkedni a gyászolók helyzetébe, együttérez velük, és szavakba is tudja önteni fájdalmukat és elszenvedett veszteségüket. Prédikációja bevezetőjében ezt próbálja baráti, testvéri hangnemben, röviden elmondani. Ne tépje fel a sebeket, szavai hassanak gyógyítólag! Mutasson rá egy olyan bibliai vigasztalásra, amely fájdalmukra gyógyírt jelent, bánatukat enyhíti. A cél az, hogy e bevezetés révén a gyászolók fel tudjanak készülni a továbbiak befogadására. A második rész a személyes vonatkozásokat tartalmazza. Törekedjünk arra, hogy sajátos, megkülönböztető jegyet emeljünk ki az elhunyt életéből, és lehetőleg ne túl sokat. Ezt a részt úgy vezessük be, hogy egyedül csak Isten a megmondhatója annak, hogy az elhunyt ki volt, milyen ember volt. Ismerték őt a rokonai és a gyülekezet tagjai, és lelkészként nekünk is volt némi rálátásunk életére, amelyből az alábbi jellemvonásai ragadtak meg stb. Figyelmeztet, hogy ne csússzunk el az „emlékbeszéd” felé, és ezt úgy tehetjük meg, ha a rendelkezésünkre álló információt kellőképpen megrostálva az „Ige mérlegére” helyezzük. Szenes László a beszéd harmadik részét „derekas résznek” ne-

⁶³ Szász Ferenc: *A halál és az örökélet...* 4.

vezi, és azt mondja, hogy ezt úgy kell végezni, hogy a benne foglalt gondolatok mindenkire érvényesek legyenek. Hozzáteszi: e tanácsok betartásához elengedhetetlen az alapos előkészület, és csak ezután várhatjuk el azt, hogy temetési beszédünknek hatása legyen⁶⁴

Hármas felosztásban látja J. Timothy Allen is a temetési beszéd felépítését. Azt javasolja, hogy a temetési beszéd elején fókuszáljunk a halálra és arra a félelemre, amely ilyenkor betölti a szíveket. Jó, ha célirányos nyelvezetet használunk, és nem eufemizmusokat, amelyekkel a halál tényét elmiszticizáljuk. Ennek célja az, hogy – bármennyire fájdalmasan hangzik is – a szertartáson elhangozzék a halál ténye, mert – véli Allen – a gyógyulási folyamat csak ennek tudatosítása után indul el. Ennek a temetési istentisztelet a legjobb helye, mert itt Isten, a felebarátok és a gyülekezet közösségében indulhat el a gyász munka, és így a megosztott teher elviselhetőbbé válik. A második részben elkezdődhet az emlékezés – mondja Allen –, amely szintén a gyászfolyamat része. Ez a temetési beszéd „egyedi” része, amely segíti a családot az önkifejezésben, elvégre szerettük élettörténete fontosságát nyer azáltal, hogy a lelkész istentiszteleti körülmények között emlékezik meg róla. Ezzel az elhunytat „a templom közepébe” helyezzük, ami általános felfogás szerint „Isten helye.” Ezt a „múlt újjáteremtésének” nevezi, amely azért fontos, mert a család és a közösség előtt történik. A harmadik részt úgy nevezi, hogy „elengedés.” Ekkor már a gyászolók „újraélték” a közös emlékeket, és azáltal, hogy a „templom közepébe” helyezték az elhunytat, már „át is adták” Istennek. Ez az érzés megnyugtató – véli Allen –, mert a gyászolókat vigasztalja az a tudat, hogy szerettük „már Isten kezében van”, az örökkévalóságban. Hozzáteszi: fontos, hogy a lelkész belefoglalja beszédébe, hogy most már el kell búcsúzni az eltávozottól, és ezután meg kell vallani az egyház halállal és örökléttel kapcsolatos hitét.⁶⁵

A temetési beszédek felépítése kapcsán álljon itt illusztrációként Gellérd Imre néhai unitárius lelkész *A szeretet* című beszéde, amely az 1Kor 13,1–13 alapján egy asszony temetésére készült. Bár vázlatosan maradt ránk, általa mégis fogalmat alkothatunk a 20. század közepe unitárius temetési beszédeinek felépítéséről:

A beszéd a textuskeresés „műhelytitkának” felfedésével indul: „Be kell valanom, nem egyszer lapoztam végig a Bibliát, hogy e szomorú alkalomra készülő beszédemnek textust keressek. Drága halottunk életét kerestem a Bibliában, s

⁶⁴ Szenes László: i. m., 266.

⁶⁵ Allen, Timothy J.: *Reconsidering the Funeral Sermon* – <http://www.preaching.com/sermons/11567296/> [2010. október 18.]

fordítva: a Bibliát kerestem halottunk életében. Mert minden temetési beszéd a Szentírás s a halott életének a találkozásából születik. Szébbnél szebb gondolatok születtek meg bennem ebből a találkozásból. Valami újra vágytam. S mégis, a Bibliám a régi helyre nyílt ki: a szeretetre, a régi textust kínálta, a szeretet textusát.”

Láthatjuk, hogy Gellérd Imre a „rákeresés” módszerét választja azért, mert számára a Biblia üzenete és az elhunyt közötti kapcsolat rendkívül fontos! Szándéka szerint a textus fő üzenete magában foglalja az elhunyt életének legjellegzetesebb tulajdonságát, ami „a szeretet himnuszának” fényében aztán a gyülekezetnek is tanulságként szolgáló üzenet.

A beszéd második részében az elhunyt életének számbavétele következik, nem tényszerűen felsorolt „életállomások” ismertetése által, hanem a textusból fakadó, szeretetről szóló tulajdonságok alapján: „nem kérkedik, nem keresi a maga hasznát” stb.

A harmadik rész a gyülekezethez szól: „Íme, az igazi szeretet!” Itt van a pozitív példa, a megvalósítható szeretet – mondja –, egy olyan asszony részéről, „aki szeret, mikor meghal, nem azt mondja: mi lesz velem, hanem: mi lesz veletek?” Ezek után következik a szeretet Isten felé megnyilvánuló vonatkozása, mert Gellérd Imre így zárja ezt a részt: „Aki szeret, [...] nemcsak mások boldogságában olvad fel, hanem Istenben is.”

A befejezésben a búcsúzásé a fő szerep. A textusban elmondott jellemzők alapján mindenki az elhunyra ismerhet. Az, aki „szenvedve kereste, hogy ki szenved”, és „sírva mások könnyeit [élt], megérdemli, hogy tőle méltóképpen elbúcsúzzunk!”

Gellérd Imre legtöbb temetési beszéde ezt a felépítést követi. Ha a fenti beszédben nem is, de a legtöbb beszédében a befejező rész a gyászolókhöz szóló vigasztalás! Az evangélium fényében a textusban megtalált értékek szólnak a gyászoló gyülekezet felé, rendszerint azok után, hogy a hallgatóság ráismert az elhunytak a textusban is megszólaló főbb jellemvonásaira. A vázlatok nagy részéből hiányzik ugyan a textus bővebb kifejtése, de tudjuk, hogy Gellérd Imre biblikus ember volt, ránk maradt általános beszédeiben a textus magyarázatára nagy hangsúlyt fektetett. Jellemző rá az illusztrációk használata: a textus fő gondolatát rendkívül egyszerű, így mindenki számára érthető példákkal, történetekkel, idézetekkel illusztrálta. A beszédek értelemszerűen, de nem szenvtelenül, hanem együttérző hangnemben beszélnek az elmúlásról. A középpontban az ember van, aki Isten teremtényeként életével például szolgálhat hozzátartozói és a gyülekezet előtt.

Személyes gyakorlatunkban temetési beszédeink nagy részét a következőképpen építettük fel: az általános *bevezető*ben tudatosítani próbáltuk a halál beálltának tényét, amely egyéni, gyülekezeti és közösségi életünkben fájdalmas veszteséget okozott. Ezután rátértünk arra a legtöbbször rákereséses módszerrel, gondosan kiválasztott bibliai *textusra*, amely megpróbáltatásunk és gyászunk közepette erőt adhat, vigasztalást nyújthat. A textust az „akkor és ott” összefüggésében szemlélve megpróbáltuk kibontani és magyarázni, hogy nyilvánvaló és rejtett üzenete is világos legyen, és ezt hangsúlyozva a beszéd fő gondolatává, egyetemes üzenetévé tettük. Ezek után *összekapcsolási* pontokat kerestünk a textus és az elhunyt élete és jellemvonásai között. Rövid *életrajz*ában hangsúlyoztuk az isteni gondviselés látható jeleit, kiemeltük azokat a tulajdonságokat, amelyek őt egyedivé tették. *Tanulságokat*, következtetéseket vontunk le, követendő példákra mutattunk rá. Következett a *textus alkalmazása* a gyászoló gyülekezetre, ezek után a halállal és örök élettel kapcsolatos *hitvallás*, majd a vigasztaló szavakat tartalmazó, a textushoz kötődő *búcsúzás*.

Lakatos Sándor

Unitárius anyakönyvek a Brassó és Hargita megyei állami levéltárakban

Az Erdélyi Unitárius Egyház anyakönyveinek történetéről, illetve az 1996. évi Román Országos Levéltári Törvényről Molnár B. Lehel publikált tanulmányt a *Keresztény Magvetőben*¹ 1999-ben. Jelen írás konkrét összesített adatokat nyújt a Brassó (Brassó)², illetve Hargita megyei (Csíkszereda)³ levéltárakban található unitárius anyakönyvekről. Írásunkban csak a fent említett két megyei levéltár unitárius anyagát összesítettük. Minél hamarabb fel kellene mérni a Maros, Kovászna, Kolozs, Szeben, Fehér és Hunyad megyei állami levéltárakban található unitárius anyagot is. Tisztában vagyunk azzal, hogy ez sok munkát igényel, de azt is tudjuk, hogy szellemi kincseink megmentése nem hárítható másra.

Az 1950-es évektől állami tulajdonba került egyházi anyakönyveink 1996-ig teljesen el voltak zárva a kutatás elől. A múlt század közepén megjelent állami rendelkezések értelmében minden egyházközségnek a néptanácsoknak kellett átadnia a tulajdonában lévő anyakönyveket. A néptanácsoktól a Román Állami Levéltár rajoni, majd megyei fiókjai vették át a begyűjtött dokumentumokat. Az 1996-os levéltári törvény nyomán lehetőség nyílt arra, hogy a száz évnél régebbi adatokat tartalmazó anyakönyveket az érdeklődők kutathassák. A megyei levéltárak külön katalógusokban származási hely és felekezeti megoszlás szerint összesítették a megyéből begyűjtött anyagokat. Sok esetben a néptanácsok – ké-

¹ Molnár B. Lehel: Az Erdélyi Unitárius Egyház Anyakönyvei, *Keresztény Magvető* 1999/1–2. 23–27.

² Brassó Megyei Állami Levéltár, Brassó / Direcția Județeană Brașov ale Arhivelor Naționale, str. Gh. Barițiu nr. 34, 500025 Brașov.

³ Hargita Megyei Állami Levéltár, Csíkszereda / Direcția Județeană Harghita ale Arhivelor Naționale, str. Bulevardul Frăției, nr. 6., 530112 Miercurea Ciuc.

sőbb polgármesteri hivatalok – kivárták az időt, amíg az anyakönyvek kora átlépi a 100 évet, és csak ezután kerültek azok a megyei levéltárak tulajdonába. Esetenként előfordult, hogy az egyházközségek által beszolgáltatott anyakönyvek évekig vagy évtizedekig a helyi hivatalok levéltárában voltak. Példaként említem meg, hogy a brassói levéltárban a 00664 jelzet alatt található Olthévízi Unitárius Anyakönyv (1870–1916) csak 2005-től kutatható. Tapasztalatunk szerint falvakon előfordulhat, hogy a polgármesteri hivatalok ma is őriznek 19–20. századi egyházi anyakönyveket. Az ennél régebbi anyagok begyűjtéséről már az 1950-es évektől kezdődően „gondoskodtak” az állami szervek.

Sokakban felmerülhet a kérdés, vissza lehet-e igényelni az elkobzott anyakönyveket az állami levéltáraktól. A válasz sajnos egyértelmű: az egyházi anyakönyvek a hatályos törvények szerint a Román Állam levéltári fondjának (állományának) szerves részét képezik. A dokumentumok a törvény rendelkezéseinek értelmében kutathatók ugyan, visszaszolgáltatásra egyelőre még sincs jogi lehetőség. Fontos előrelépés az, hogy magánszemélyek is kutathatnak, illetve digitális másolatokat igényelhetnek. Az ingyenes kutatói engedély kézhezvétele után az illető kutatónak jogában áll naponta öt anyakönyvet igényelni és tanulmányozni. Ha a kutató digitális felvételeket szeretne, akkor a megyei kincstárba befizetett hét lejért korlátlan számú felvételt készíthet.

Az anyakönyvek egyházközségeink legértékesebb darabjai; akár az egyes egyházközségek története, akár demográfiai mutatóinak vizsgálata, akár egyszerűen az egyes családtörténeti adatok szempontjából pótolhatatlan forrásul szolgálnak. Célszerűnek látszana egy központi, az államosított anyakönyvekről készített digitális adatbázis létrehozása még akkor is, ha – mint köztudott – a legbiztonságosabb adathordozó még mindig a papír (pillanatnyilag nem ismert a digitális adathordozók időállósága). Családfakutatás szempontjából kétségtelenül nagy előnyt jelentene, ha ezek az anyagok elektronikus formában elérhetőek lennének.

Addig is, amíg a fenti elképzelés megvalósul, közöljük a két megyei levéltár tulajdonában lévő dokumentumok lajstromát (Colecția de registre confesionale și de stare civilă).

Néhány érdekesség és „használati utasítás” az alábbi anyaghoz:

a. A táblázatok úgy mutatják az adatokat, ahogyan azokat a kutató a levéltár katalógusában megtalálja. A település román nyelvű megnevezése mellett legfontosabb az anyag helyrajzi számának, azaz jelzetének az ismerete. A brassói anyagban ez a „Cota” oszlopban látható, a Hargita megyei anyagban a „Poziția”

oszlopban. Egy sorszám rendszerint egyetlen kötetet jelöl, bár a felsorolásban a keresztelési, esketési és halotti anyakönyvek külön jelennek meg.

b. Mindkét anyagban két azonosító szám szerepel, egy régi, és egy új. A régi azonosító számot a beszolgáltatáskor, az újat pedig az újrendszerezés során kapták az iratok. A dokumentumok igénylésénél természetesen az új jelzetet kell használni. A brassói anyagban megtalálható pl. a levéltárba való bekebelezés évszáma is.

c. A Hargita megyei anyagban látható az is, hogy a megfelelő sorszám alatt hány oldalnyi anyag áll rendelkezésre, milyen nyelven íródott (latin vagy magyar), illetve, hogy ezek eredeti, másolati vagy kivonat jellegű iratok.

d. Esetenként előfordul, hogy az anyaegyházközség anyakönyvei tartalmazzák a leányegyházközségek anyakönyvezését is. (Pl. Szentábrahám anyakönyvei tartalmazzák Magyarandrásfalva és Csekefalva adatait is. Hasonlóképpen a székelyszentmihályi anyakönyvek tartalmazzák a bencédi adatokat.

e. A „megjegyzések” oszlopban láthatjuk, hogy az anyakönyv tartalmaz-e a megszokottakon kívül más adatokat is – pl. lakossági adatokat, oltási kimutatókat, konfirmálási névsorokat, jegyességi jegyzőkönyveket, gyűjtések kimutatását, egyéb egyházi utasításokat, ki- és betérések jegyzékét, vagy egyedi papi jegyzeteket.

f. Előfordul, hogy az új anyakönyv kezdésekor a lelkész bemásolta az új könyvbe a régi, esetleg nagyon megrongálódott anyakönyv tartalmát (lásd például Karácsonyfalvát).

g. Olvasunk az összesítőben arról is, ha az anyakönyvvezető szélsőségesen rendszertelenül, vagy kiolvashatatlanul végezte a munkáját (lásd Firtosmartonos esetében).

h. Az énlaki anyakönyveknél az összesítés megjegyzi, hogy díszített előlappal ellátott, igényes kivitelezésű anyakönyvről van szó.

i. Érdekes módon a jegyzékek szerint a homoródszentpáli anyakönyvek egy része Csíkszeredában, másik része Brassóban lelhető fel.

A Brassó megyei (brassói) Állami Levéltárban levő unitárius egyházi anyakönyvek

Helységbeli unitárius anyakönyvek		Kezdő év	Bezáró év	Kutatásban .....-től	Átvételi azonosító (nr. preluare)	Száma (cota)
Brassó (Braşov)	esketési	1886	1950	1986	1 – inv. vechi	00151
	halotti	1886	1950	1986	1 – inv. vechi	00151
	keresztelési	1886	1950	1986	1 – inv. vechi	00151
Datk (Dopca)	keresztelési	1840	1885	1940	2 – inv. GN	00666
	keresztelési	1886	1950	1986	2 – inv. GN	00667
	esketési	1859	1868	1959	2 – inv. GN	00666
	esketési	1886	1950	1986	2 – inv. GN	00667
	halotti	1838	1885	1938	2 – inv. GN	00666
	halotti	1886	1950	1986	2 – inv. GN	00667
Olthévíz (Hoghiz)	keresztelési	1873	1908	1973	2 – inv. GN	00664
	esketési	1905	1914	2005	2 – inv. GN	00664
	halotti	1873	1914	1973	2 – inv. GN	00664
Homoród-szentpál (Sînpaul) <i>1886–1890 hiányzik</i> <i>1886–1890 hiányzik</i>	keresztelési	1789	1883	1889	1 – inv. vechi	00293
	keresztelési	1885	1894	1985	1 – inv. vechi	00294
	esketési	1798	1881	1898	1 – inv. vechi	00293
	esketési	1885	1894	1985	1 – inv. vechi	00294
	halotti	1789	1882	1889	1 – inv. vechi	00293
	halotti	1885	1894	1985	1 – inv. vechi	00294
Ürmös (Urmeniş)	keresztelési	1888	1943	1988	2 – inv. GN	00901
	keresztelési	1850	1887	1950	2 – inv. GN	00974
	esketési	1850	1907	1950	2 – inv. GN	00974
	halotti	1850	1896	1950	2 – inv. GN	00974
Felsőrákos (Racoşu de Sus)	keresztelési	1858	1881	1958	1 – inv. vechi	00360
	esketési	1858	1881	1958	1 – inv. vechi	00360
	halotti	1858	1881	1958	1 – inv. vechi	00360
Alsórákos (Racoş)	keresztelési	1886	1895	1986	1 – inv. vechi	00361
	esketési	1886	1895	1986	1 – inv. vechi	00361
	halotti	1886	1895	1986	1 – inv. vechi	00361

inv. = inventar

A Hargita megyei (csíkszeredai) Állami Levéltárban levő unitárius egyházi anyakönyvek

Helységbeli unitárius anyakönyvek	Kezdő év	Bezáró év	Oldalszám	Régi szám	Megjegyzés	Sor. poz.	
Abásfalva (Aldea)	keresztelési	1843	1902	132 old. magyarul	lakossági adatokat tartalmaz az 1837–1905 időszakból	5	
	esketési	1844	1900				
	halotti	1844	1902				
	esketési	1806	1872				
Bencéd (Bențid)	keresztelési	1826	1873	246 old. magyarul	székelyszentmihályi anyakönyvek (tartalmaz bencédi, kobátfalvi és más helységek bejegyzéseit is)	395	
	esketési	1826	1873				
	halotti	1826	1873				
	keresztelési	1874	1932				
Bözödújfalva (Bezidul Nou)	esketési	1874	1950	62 old. magyarul	20/296	396	
	keresztelési	1874	1950	61 old. magyarul	20/297		
	esketési	1833	1886	137 old. magyarul	20/117		196
	halotti	1833	1895				
Alsóboldogfalva (Bodogaia)	keresztelési	1870	1924	116 old. magyarul	a kőríspataki anyakönyvet is tartalmazza	55	
	esketési	1870	1924				
	halotti	1870	1924				
	keresztelési	1872	1950				
Fenyéd (Bradești)	esketési	1872	1950	171 old. magyarul	udvarhelyi anyakönyvv, tartalmazza: Kénos, Bögöz, Fenyéd stb.	477	
	keresztelési	1872	1949				
	halotti	1872	1949				

Kiskadács és Nagykadács (Cadaciu)	keresztelési	1760	1863	86 old. latinul és magyarul	20/489	oltások és egyebek 1812–1898 között	71
	halotti	1789	1914	109 old. latinul és magyarul	20/490	–	72
	esketési	1848	1950	89 old. magyarul	20/47	–	73
	keresztelési	1888	1894	42 old. magyarul	20/89	a 14–28. oldalak másolatok	74
	esketési	1888	1894				
	halotti	1888	1894				
esketési	1864	1950	111 old. magyarul	–	–	800	
Szentábrahám (Avramești) és Magyarandrá- falva (Andreeni), Csekefalva (Cechești)	keresztelési	1758	1863	253 old. latinul és magyarul	20/15	tartalmazza Magyarandrásfalva és Csekefalva adatait. Oltási listák 1812–1839 és más bejegyzések 1847-ig.	25
	esketési	1763	1863	127 old. magyarul	20/16 20/17 20/18	tartalmazza Magyarandrásfalva (Andreeni) adatait is	26
	halotti	1785	1862				27
	keresztelési	1863	1950				28
	esketési	1863	1950	84 old. magyarul	20/59	csekefalvi anyakönyv, tartalmaz szentábrahái adatokat és lelkeszi jegyzeteket	89
	halotti	1863	1950				
	keresztelési	1762	1872	84 old. magyarul	20/59	tartalmaz szentábrahái adatokat és lelkeszi jegyzeteket	89
	esketési	1806	1872				
Csekefalva (Cechești)	keresztelési	1762	1872	13 old. magyarul	20/586	–	90
	esketési	1806	1872	35 old. magyarul	20/60	–	91
	halotti	1807	1875	keresztelési	20/60	–	91
	keresztelési	1885, 1890	1893				
	esketési	1885, 1889	1893	keresztelési	20/60	–	91
halotti	1885, 1888	1893	halotti	20/60	–	91	

Csehétfalva (Cehetel)	keresztelési	1848	1911	131 old. magyarul	20/61	jegyeségi jegyzőkönyv, házasság előtt 1851–1895	92
	esketési	1845	1933	129 old. magyarul	20/62		–
Nagykede (Chedea Mare) Kiskede (Chedea Mică)	halotti	1845	1933	13 old. magyarul	20/63	az anyakönyvek mindkét falu adatait tartalmazza	94
	keresztelési	1842	1867	70 old. magyarul	20/65		
	esketési	1846	1863	62 old. magyarul	20/64		96
	esketési	1864	1950	108 old. latinul és magyarul	20/70		
	halotti	1878	1950	235 old. magyarul	20/69		101
keresztelési	1867	1941	171 old. magyarul	20/327	székelyudvarhelyi anyakönyv, tartalmazza: Kénos, Bögöz, Fenyéd	477	
keresztelési	1803	1870	180 old. magyarul	20/90			149
Kénos (Chinușu)	keresztelési	1803	1870	180 old. magyarul	20/90	áltérések 1882–1900, konfirmációk 1881–1901	
	esketési	1803	1870	23 old. kivonatok magyarul	20/90		
	keresztelési	1871	1950	1885, 1891, 1893	1894	–	150
	esketési	1871	1950				
	keresztelési	1871	1937	1885, 1891, 1893	1894	–	150
	esketési	1871	1937				
	keresztelési	1872	1950	1885, 1891, 1893	1894	–	150
esketési	1872	1950					
keresztelési	1872	1949	1885, 1891, 1893	1894	–	150	
esketési	1872	1949					
Homoród- keményfalva (Comănești)	keresztelési	1825	1881	23 old. kivonatok magyarul	20/90	–	150
	esketési	1825	1881				
	halotti	1825	1882				
	keresztelési	1825	1882				
Homoród- keményfalva (Comănești)	keresztelési	1885, 1891, 1893	1894	23 old. kivonatok magyarul	20/90	–	150
	esketési	1885, 1891, 1893	1894				
	halotti	1885, 1891, 1893	1894				

Kobátfalva (Cobatești)	keresztelési	1826	1873	246 old. magyarul	20/88	székelyszentmihályi anyakönyvek (tartalmazták bencédi, kobátfalvi és más helységek bejegyzéseit is)	395		
	esketési	1826	1873	139 old. magyarul	20/296		396		
	halotti	1826	1873				62 old. magyarul	20/297	397
	keresztelési	1874	1932				61 old. magyarul	20/298	398
	esketési	1874	1950	49 old. latinul és magyarul	20/103		tartalmaz lelkeszi jegyzeteket	163	
	halotti	1874	1950	39 old. latinul és magyarul	20/104		tartalmaz lelkeszi jegyzeteket, ill. egyházi leiratokat	164	
	keresztelési	1760	1830	91 old. magyarul	20/105		-	165	
	esketési	1790	1830	113 old. magyarul	20/106		-	166	
	halotti	1790	1830	151 old. magyarul	20/107		-	167	
keresztelési	1831	1860	58 old. kivonat magyarul	168					
esketési	1831	1887	66. old. magyarul	764					
keresztelési	1861	1924	260 old. magyarul	20/113	-	175			
Korond (Corund)	keresztelési	1826	1873	139 old. magyarul	20/296	székelyszentmihályi anyakönyvek (tartalmazták bencédi, kobátfalvi és más helységek bejegyzéseit is)	395		
	esketési	1826	1873				62 old. magyarul	20/297	396
	halotti	1826	1873				61 old. magyarul	20/298	397
	keresztelési	1874	1932	49 old. latinul és magyarul	20/103		tartalmaz lelkeszi jegyzeteket	163	
	esketési	1874	1950	39 old. latinul és magyarul	20/104		tartalmaz lelkeszi jegyzeteket, ill. egyházi leiratokat	164	
	halotti	1874	1950	91 old. magyarul	20/105		-	165	
	keresztelési	1760	1830	113 old. magyarul	20/106		-	166	
	esketési	1790	1830	151 old. magyarul	20/107		-	167	
	halotti	1790	1830	58 old. kivonat magyarul			168		
keresztelési	1831	1860	66. old. magyarul	764					
keresztelési	1861	1924	260 old. magyarul	20/113	-	175			
Homoród- karácsonyfalva (Crăciunel)	keresztelési	1826	1873	139 old. magyarul	20/296	székelyszentmihályi anyakönyvek (tartalmazták bencédi, kobátfalvi és más helységek bejegyzéseit is)	395		
	esketési	1826	1873				62 old. magyarul	20/297	396
	halotti	1826	1873				61 old. magyarul	20/298	397
	keresztelési	1874	1932	49 old. latinul és magyarul	20/103		tartalmaz lelkeszi jegyzeteket	163	
	esketési	1874	1950	39 old. latinul és magyarul	20/104		tartalmaz lelkeszi jegyzeteket, ill. egyházi leiratokat	164	
	halotti	1874	1950	91 old. magyarul	20/105		-	165	
	keresztelési	1760	1830	113 old. magyarul	20/106		-	166	
	esketési	1790	1830	151 old. magyarul	20/107		-	167	
	halotti	1790	1830	58 old. kivonat magyarul			168		
keresztelési	1831	1860	66. old. magyarul	764					
keresztelési	1861	1924	260 old. magyarul	20/113	-	175			

Székelykeresztúr (Cristuru Secuiesc)	keresztelési	1803	1878	90 old. eredeti és másolatok magyarul	50/42	áltérések 1803–1841 rekonstrukció 1841-ben	188
	halotti	1803	1878	33 old. magyarul	50/43	rekonstrukció 1841-ben	189
	keresztelési	1807	1834	51 old. magyarul	50/44	oltási jegyzék és jegyességi jegyzék 1819–1832	190
	esketési	1807	1835				
	halotti	1807	1834	69 old. magyarul	50/45	az 1–6. old. megismétlődnek a 9–10. old.	191
	keresztelési	1834	1847				
	esketési	1834	1867				
	halotti	1834	1860	33 old. kivonatok magyarul	20/122	–	192
	keresztelési	1885, 1888	1894				
	esketési	1885, 1888	1894				
halotti	1885, 1888	1894					
Kőröspatak (Crișeni)	keresztelési	1833	1886	137 old. magyarul	20/117	tartalmaz bőződújfalvi adatokat is	196
	esketési	1833	1905	48 old. magyarul	20/117	tartalmazza az egyházközség könyvtár jegyzékét 1918-ból	197
	halotti	1833	1895				
	keresztelési	1886	1905	138 old. magyarul	20/141	tartalmazza az oltások jegyzékét 1838–1866-ból és lelkesízi jegyzeteket	215
	Székelyderzs (Dirjju)	keresztelési	1798	1862	94 old. magyarul	20/143	áltérések 1888–1895-ből és lelkesízi jegyzetek
esketési		1798	1857				
halotti		1798	1857	92 old. magyarul	20/144		217
esketési		1858	1906	65 old. magyarul	20/142		218
halotti		1858	1898	109 old. magyarul	20/571	székelyderzsi anyakönyv	219
Miklósfalva (Nocolești)	keresztelési	1863	1886	109 old. magyarul	20/142		218
	keresztelési	1886	1906				

Székely-szenterzsébet (Eliseni)	keresztelési	1889	–	10 old. kivonatok magyarul	20/147	–	228	
	esketési	1889	–					
	halotti	1889, 1891, 1894						
Fiatfalva (Fíliai)	keresztelési	1852	1915	143 old. magyarul	20/159	–	235	
	esketési	1852	1915					
	halotti	1852	1915					
Firtosmartonos (Firtanus)	keresztelési	1818	1864	201 old. latinul és magyarul	20/164	fordított bejegyzések a szerző hibájából	236	
	esketési	1788	1860					
	halotti	1792	1864	88 old. magyarul	20/165	–	237	
	keresztelési	1865	1896					
	esketési	1861	1950	82 old. magyarul	20/166	–	238	
	halotti	1865	1950					
		keresztelési	1775	1860	140 old. latinul és magyarul	20/160	a jegyzések folytatását lásd a 96. oldalon	239
		halotti	1790	1860				
	Firtosváralja (Firtuşu)	esketési	1776	1930	66 old. latinul és magyarul	20/161	–	240
		keresztelési	1861	1940				
halotti		1961	1940	157 old. latinul és magyarul	20/162	–	241	
keresztelési		1885–1888, 1890–1894						
esketési		1885, 1890–1891, 1893–1894		36 old. kivonatok magyarul	20/163	másolatok	242	
halotti		1885, 1888, 1890–1892, 1894						
Gyepes (Ghipeş)	keresztelési	1845	1899	93 old. magyarul	20/204	–	285	
	halotti	1846	1900					
	esketési (k)	1846	1950	106 old. magyarul	20/205	áttrések és konfirmációk	286	

Gagy (Goagiu)	keresztelési	1852	1876	121 old. magyarul	20/202	-	287
	esketési	1853	1877				
	halotti	1853	1877				
	keresztelési	1891	-	9 old. kivonatok magyarul	20/203	-	288
	esketési	1891	-				
	halotti	1889, 1891, 1892					
Énlaka (Inlaceni)	keresztelési	1773	1877	199 old. latinul és magyarul	20/220	díszített előlap; egyházi levelek 1819–1878 közötti időszakból	315
	esketési	1773	1877				
	halotti	1773	1877				
	keresztelési	1877	1921				
	esketési	1878	1933				
	halotti	1878	1926				
Lókod (Locodeni)	keresztelési	1795	1876	114 old. latinul és magyarul	20/248	tartalmazza az oltások jegyzékét 1814–1877 között; lelkészi jegyzetek	343
	esketési	1796	1876				
	halotti	1796	1877				
	keresztelési	1885, 1891	1894				
	esketési	1885, 1891	1894				
	halotti	1885, 1891, 1893	1894				
Homoródszent- márton (Martinis)	keresztelési	1884	1870	81 old. magyarul	20/273	tartalmazza a konfirmáltak listáját 1854–1870-ből	374
	esketési	1884	1870				
	halotti	1884	1870				
	keresztelési	1871	1922				
	esketési	1871	1949				
	halotti	1871	1946				
	keresztelési	1871	1946	91 old. magyarul	20/274	konfirmáltak 1872–1918	375
	esketési	1871	1949				
	halotti	1871	1946				
	keresztelési	1871	1946	93 old. magyarul	20/275	áttérések 1871–1926	376
	esketési	1871	1949				
	halotti	1871	1946				
	keresztelési	1871	1946	91 old. magyarul	20/277	-	377
	esketési	1871	1946				
	halotti	1871	1946				

Medesér (Medisor)	keresztelési	1835	1881	139 old. latinul és magyarul	20/492	papi bejegyzésekkel 1789–1850	382
	esketési	1835	1881				
	halotti	1835	1881				
	keresztelési	1885, 1889, 1891	1893	28 old. kivonatok magyarul	20/287	-	383
	esketési	1885, 1889, 1891	1893				
	halotti	1885, 1889, 1891	1894				
	keresztelési	1882	1924	177. old. magyarul	-	-	801
	esketési	1882	1924				
	halotti	1882	1924				
	keresztelési	1830	1868	193 old. magyarul	20/288	tartalmazza az 1868–1889 közötti konfirmalók listáját	384
esketési	1830	1892					
halotti	1830	1873					
Homoródalmás (Merești)	keresztelési	1868	1913	285 old. magyarul	20/211	-	385
	halotti	1873	1914				
	keresztelési	1891, 1893	1894	56 old. kivonatok magyarul	20/289	a kereszteltetk és halotti jegyzék másolat	386
	esketési	1891, 1893	1894				
	halotti	1891, 1893	1894				
keresztelési	1826	1873	246 old. magyarul	20/88	Kobátfalva, Bencéd és egyebek	395	
esketési	1826	1873					
halotti	1826	1873					
Szekelyszentmihály (Mihaileni)	keresztelési	1874	1932	139 old. magyarul	20/296	Kobátfalva, Bencéd és egyebek	396
	esketési	1874	1950	62 old. magyarul	20/297		
	halotti	1874	1950	61 old. magyarul	20/298		
		1874	1950				

Bögöz (Mugeni)	keresztelési	1872	1950	171 old. magyarul	20/327	udvarhelyi anyakönyvv. tartalmazza: Kénos, Bögöz, Fenyéd stb.	477
	esketési	1872	1950				
	halotti	1872	1949				
Székelymuzsna (Mujna)	keresztelési	1785	1818	36 old. latinul és magyarul	20/304	tartalmazza püspökségi leiratok másolatait is	411
	esketési	1785	1822				
	halotti	1786	1818				
	keresztelési	1817	1869				
	esketési	1818	1869				
	halotti	1817	1869				
Székelyszentmiklós (Nicoleni)	keresztelési	1870	1915	100 old. magyarul	20/305	tartalmaz püspökségi leiratokat is	412
	esketési	1870	1914				
	halotti	1870	1914				
	keresztelési	1783	1877				
	esketési	1885, 1888	1894				
	halotti	1885, 1888–1889, 1892, 1894	1894				
Homoródoklánd (Ocland)	keresztelési	1878	1900	66. old. magyarul	–	természeti csapások kapcsán segélyek, gyűjtések 1779–1827	802
	esketési	1878	1947				
	halotti	1878	1949				
	keresztelési	1878	1948				
	esketési	1838	1900				
	halotti	1838	1900				
Homoródoklánd (Ocland)	keresztelési	1832	1900	134 old. latinul és magyarul	20/312	tartalmaz egyházi leiratokat 1888– 1901 között	425
	esketési	1832	1900				
	keresztelési	1832	1900	120 old. magyarul	20/313	–	426

Homoródvárosfalva (Orășeni)	keresztelési	1781	1863	134 old. latinul és magyarul	20/357	tartalmaz áttérési és konfirmálási jegyzéket is	478
	esketési	1782	1863				
	halotti	1781	1865				
	keresztelési	1863	1950	174 old. magyarul	20/358	áttérések, oltások és konfirmálások 1862–1960 között	479
	esketési	1863	1950	48 old. magyarul	20/359	–	480
	halotti	1865	1950	115 old. magyarul	20/359-a	papi jegyzetekkel	481
Homoródszentpéter (Petreni)	keresztelési	1803	1844	49 old. latinul és magyarul	20/369	–	495
	esketési	1792	1845				
	halotti	1786	1845				
	keresztelési	1845	1949	85 old. magyarul	20/370	konfirmálók jegyzékével	496
	esketési	1846	1950	42 old. magyarul	20/371	–	497
	halotti	1846	1949	58 old. magyarul	20/372	–	498
Nagyalambfalva (Porumbeni Mari)	keresztelési	1777	1877	249 old. magyarul	20/381	vegyes jegyzetekkel	509
	esketési	1745	1857				
	halotti	1745	1857				
Recenyéd (Rareș)	keresztelési	1788	1902	84 old. magyarul	20/401	áttérések jegyzékét is tartalmazza	534
	esketési	1788	1902	23 old. magyarul	50/80	–	535
	halotti	1836	1906	83 old. magyarul	20/421	tartalmazza az 1871–1913 közötti konfirmálók listáját	556
Homoródújfalva (Satu Nou)	keresztelési	1852	1888	24 old. kivonatok magyarul	20/422	másolatok	557
	esketési	–	–				
	halotti	1852	1888				
	keresztelési	1891	1894				
	esketési	1891	1894				
	halotti	1891	1894				

Újszékely (Secuieni)	keresztelési	1815	1846	42 old. magyarul	20/587	jegyzeteket is tartalmaz	568	
	esketési	1816	1846					
	halotti	1816	1846					
	keresztelési	1847	1914	149 old. magyarul	-	-	569	
	esketési	1846	1914					
	halotti	1847	1914					
Homoródszentpál (Sinpaul)	keresztelési	1862	1910	144 old. magyarul	20/442	konfirmáltak 1948-ig	596	
	esketési	1837	1950	116 old. magyarul	20/441	-	597	
	halotti	1865	1950	93 old. magyarul	20/443	-	598	
	keresztelési	1885, 1891	1894	30 old. kivonatok magyarul	20/444	másolatok	599	
	esketési	1885, 1891	1894					
	halotti	1885, 1891, 1893	1894					
	Siménfalva (Simonești)	keresztelési	1885, 1888	1895	39 old. kivonatok magyarul	20/493	-	633
		esketési	1885, 1888	1895				
		halotti	1885, 1888	1895	209 old. magyarul	-	tartalmazza a konfirmáltak, ill. az áttérések jegyzékét	805
		keresztelési	1864	1935				
esketési		1864	1935					
halotti	1864	1924						

Nagysolymos (Soimoşul Mare)	keresztelési	1774	1847	64 old. latinul és magyarul	20/471	-	638
	esketési	1776	1847				
	halotti	1774	1847	50 old. magyarul	20/472	-	637
	keresztelési	1847	1890				
	esketési	1847	1890				
	halotti	1847	1889	22 old. kivonatok magyarul	20/473	-	640
	keresztelési	1891	1894				
	esketési	1891, 1893	-				
	halotti	1890	1894				
	Kissolymos (Soimoşul Mic)	keresztelési	1891	1947	70 old. magyarul	-	796
esketési		1891	1944				
halotti		1891	1950	60 old. latinul és magyarul	20/478	-	643
keresztelési		1777	1835				
esketési		1786	1819				
halotti		1787	1835	174 old. latinul és magyarul	20/479	-	644
keresztelési		1836	1889				
halotti		1836	1889	77 old. magyarul	20/480	-	645
esketési		1820	1889				
keresztelési		1890	1894				
Kissolymos (Soimoşul Mic)	esketési	1890	1894	38 old. kivonatok magyarul	20/481	-	646
	halotti	1890	1893				

Tarcsafalva (Tarcești)	keresztelési	1790	1861	65 old. magyarul	20/505	oltások jegyzéke	671
	esketési	1789	1860	81 old. magyarul	20/108	aranykönyvi adatokat tartalmaz	672
	halotti	1785	1888	82 old. magyarul	20/109	-	673
	keresztelési	1862	1898	85 old. magyarul	20/506	konfirmálók 1865–1909	674
	esketési	1860	1950	89 old. magyarul	20/507	tartalmazza az áttértek listáját	675
	halotti	1888	1949	45 old. magyarul	20/508	-	676
	keresztelési	1885, 1888	1894	kivonatok és másolatok magyarul	20/509	-	677
	esketési	1885, 1888	1894				
	halotti	1885, 1888	1894				
	keresztelési	1799	1856	171 old. latinul és magyarul	20/585	oltások jegyzéke és más jegyzetek	701
Tordátfalva (Turdeni)	esketési	1799	1856				
	halotti	1799	1856				
	keresztelési	1856	1923	162 old. magyarul	20/521	-	702
	esketési	1856	1923				
	halotti	1856	1923				

Pap Mária

A mustármagnyi hit

„Amikor a sokasághoz értek, odament hozzá egy ember, térdre borult előtte, és ezt mondta: „Uram, könyörülj a fiamon, mert holdkóros, és nagyon szenved, mert gyakran esik a tűzbe, gyakran a vízbe is. Elhoztam őt tanítványaidhoz, de nem tudták meggyógyítani. Jézus erre így válaszolt: „Ő, hitetlen és elfajult nemzedék, meddig leszek még veletek? Meddig szenvedlek még titeket? Hozzátok őt ide!”

Ekkor Jézus rákiáltott, és kiment abból az ördög, a gyermek pedig meggyógyult még abban az órában. Akkor a tanítványok külön odamentek Jézushoz, és megkérdezték: „Mi miért nem tudtuk kiűzni?” Ő így válaszolt: „Kishitűségetek miatt. Bizony mondom néktek: ha akkora hitetek volna, mint egy mustármag, és azt mondanátok ennek a hegynek: Menj innen oda! – odamenne, és semmi sem volna nektek lehetetlen.” (Mt 17,14–20)

Kedves Testvéreim!

A csalások, hamisítások és lopások korát éljük. Kezdve az egyszerű kisember mindennapi életétől, fel a nagypolitika szereplőihöz, általánossá vált az igazság ferdítése, az önhaszon keresése, a látszat felmagasztalása és elfogadása a valóság kárára. Azt már megszoktuk, hogy becsapnak bennünket, és úgy látszik, lassan azt is megszokjuk, hogy becsapjuk önmagunkat is. Míg az elsőnél fennen tiltakozunk, mérgelődünk és idegeskedünk, addig a másodikat szépen, csendben tudomásul vesszük, és az élet megy tovább.

Ha bemegyünk egy-egy nagy bevásárlóközpontba vagy akár a piacra, rengeteg a hamisított termék – egy-két betű eltérés, amelyet a vásárló sokszor észre

sem vesz... és boldogan viszi haza az Adibas terméket Adidas gyanánt. Úgy gondolja, jó vásárt csinált, hiszen potom pénzért világmárkát kapott, és dicsekedhet a szomszédságnak. Az már nem számít, hogy pár napon vagy héten belül az ilyen termék már használhatatlan: *fő a látszat*. Jól mondták a régiek, hogy olcsó húsnak híg a leve, de úgy látszik, hiába tudjuk a közmondást, nem okulunk belőle.

Miért vásároljuk az olcsót, az értéktelent, a bővilit?

Azért, mert olcsó, mert megfizethető, mert a zsebünkhöz van mérve – mondanák sokan. Lehet, hogy pillanatnyilag így van, de hosszú távon mi magunk is jól tudjuk, hogy rajta veszítünk, hiszen az olcsó termék életképessége nagyon rövid, és jöhet az újabb kiadás. Ez azonban nem számít, ha csak egy rövid ideig is be tudjuk csapni magunkat és környezetünket, hogy márkás dolgokban járunk, azt a kis betűcserét amúgy sem veszi észre senki, hiszen az emberek legtöbbször azt látják, amit látni akarnak, és nem azt, ami a szemük előtt van.

Szomorú, de valahogy az egész életünk erről kezdett szólni, az igénytelenység, a látszat uralmáról, melyet hangzatos szövegekbe és pótcselekvésekbe öltöztetve valóságként adunk el önmagunknak és egymásnak. Hogy *meddig?* – ez itt a kérdés. Mikor jön el az a pillanat a magunk és közösségeink életében, amikor „színt kell vallani”, amikor lehull a látszat nyugtató és bódító meze, és szembe kell nézni a rideg valósággal?

Máté, Márk és Lukács evangéliumában egyaránt megtalálható egy gyógyítási történet, amely a tanítványoknak a sajátunkhoz hasonló élethelyzetét mutatja be, és keresi rá a választ.

A felolvasott bibliai versek számomra egy csodálatos pillanatot örökítenek meg. A tanítványok, a mester nyomában haladva, példáját követni törekedve, gyógyítani akarnak. Már egy jó ideje Jézus árnyékában élnek, és most itt az alkalom, hogy bizonyosságát adják annak, hogy tanultak a mestertől. Hallgatták Jézus tanításait, jelen voltak gyógyításainál, és látták, hogy nincs semmi különleges jel, rituálé, amit ők ne tudnának megtenni. Így hát megpróbálják a holdkóros fiút meggyógyítani, de csúfos kudarcot szenvednek.

Mekkora csalódás, mekkora megaláztatás! Az evangélista elbeszélése nyomán szinte megelevenedik szemünk előtt a tanítványok értetlen és szégyentől égő arca, amint Jézushoz fordulnak szemrehányóan.

Az is érdekes és nagyon is emberi, ahogy az evangélista hangsúlyozza, hogy „...akkor a tanítványok külön odamentek Jézushoz...” Külön, távol a tömegtől, a meggyógyult betegől, távol megaláztatásuk színhelyétől. Külön, mert talán abban reménykednek, hogy most csak az ő fülüknek, csak nekik, Jézus elárulja a nagy titkot, a nagy varázslatot, amely miatt az ő gyógyításuk nem sikerült.

Figyeljétek meg, hogy ez a magatartás is mennyire jellemző ránk, emberekre. A hibát nem önmagunkban keressük, hanem rajtunk kívül – van valami, amit nem tudunk, olyan ismeret, amelyet nem birtokolunk, de ha ez megvan, akkor minden jóra fordul. Ezért szinte vádloán kérdezik meg a mestertől: „Mi miért nem tudtuk kiűzni?”

Tényleg... Miért? Hiszen veled voltunk végig, tanítottál bennünket, napon-ta láttuk cselekedeteidet, vállaltuk, hogy követünk téged, úgy cselekedtünk mindent, ahogy azt tőled láttuk, nekünk mégsem sikerült. Miért? Valamit elhallgatál előlünk, valamit nem mutattál meg nekünk, ezért most arra kérünk, hogy oszd meg velünk ezt a titkot, ezt a tudást, hogy máskor meg ne szégyenüljünk.

Íme a látszat és a valóság ütközése. *Látszatra* a tanítványok mindent tudnak, amit Jézus is tud, de a *cselekvés* pillanatában kiderül, hogy valami mégis hiányzik.

Jézus válasza meghökkentő a tanítványoknak, de nekünk is: „Kishitűségetek miatt vallottatok kudarcot” – mondja Jézus, mert „ha csak egy mustármagnyi hitetek is volna, hegyeket mozgatnátok helyükről.”

Gondolkozzunk el egy kicsit Jézus válaszán! A kishitűség nem egyenlő a hitetlenséggel, inkább a csüggedésre, kétkedésre hajlamos embert jellemezzük vele. Ilyen értelemben mindnyájunk életében vannak pillanatok, amikor kishitűségről teszünk bizonytságot. Jézus azonban továbbmegy, és azt kéri számon a tanítványain, hogy *még egy mustármagnyi hitük sincs*.

Ez súlyos állítás, hiszen a rabbinikus irodalomban a mustármag úgy szerepel, mint a magok között a legkisebb. A két felhozott indok, bár első hallásra ellentmond egymásnak, valójában kiegészíti egymást, hiszen a kishitűség nem a hit csekély voltáról, hanem annak erejéről/erőtlenségéről szól, míg a mustármaghoz való hasonlat valóban a hit mértékére utal.

Itt kell megemlítenünk azt is, hogy bár a mustármag a legkisebb a magok között, a mustárnövény elérheti a 3 méter magasságot, tehát a Jézus válaszában használt jelképben ott van nemcsak a kicsiny kezdet, hanem a hatalmas kiteljesedés lehetősége is.

Mit válaszol hát Jézus a tanítványoknak, mi a kudarc oka?

Röviden és magyarul: kevés a hitük, és az is gyenge lábon áll.

Fordítsuk meg Jézus tanítását, és kezdjük a hit mértékével. Lehet-e mérni a hitet? Vajon úgy nő velünk együtt, ahogy mi cseperedünk? Gyermekes és naiv kezdetben, majd öntudatos és lázadó, aztán bölcs és beletörődő, mint fizikai létünk állomásai?

Valószínű – legalábbis Jézus válasza ezt sugallja –, de e növekvő vagy éppen csökkenő, kiteljesedő vagy éppen haldokló folyamatnak egy előfeltétele van: a

mag, a kezdet. Vagyis az, hogy *legyen*. Jézus azt tanítja, hogy kezdetnek elég egy mustármagnyi hit, amely, ha „fel nő”, az azt birtokló ember világot tud teremteni és alakítani.

Milyen gyönyörű jellep! Valóságát naponta megtapasztaljuk életünkben, mégis vakok vagyunk észrevenni! Az elültetett mag kicsírázik, szárba szökken, a kisgyerek felnőtté cseperedik – a teremtett világban minden önmaga kiteljesedésére törekszik, sokszor segítség nélkül és akaratunk ellenére.

Így van ez a lélek világában is. De – akárcsak a fizikai világban – itt sem elég csak a kezdet, szükség van a folytatásra, a munkára, az áldozatra. Az elültetett magot ápolni kell, a vállalt gyermeket nevelni kell, a meglévő hitet erősíteni kell. Ahogy mérjük a termést, ahogy látjuk gyermekünkben a nevelés sokszor áldásos vagy éppen romboló hatását, úgy mérhetjük hitünk mélységét és tisztaságát is naponként életünk és cselekedeteink révén. Sokan vannak gyülekezeteinkben és közösségünkben, akik ezt megcselekszik, bár legtöbbször nem tudatosan, nem is mindig a közösség összefüggésében, hanem Isten gyermekeként.

Ez a mérés és tudatosítás azonban nem mindig áll összhangban a közösségünk által elvárt vagy megkövetelt, cselekedetekben is megnyilvánuló hit mértékével. És talán ez is az egyik baja életünknek. Hogy intézményileg igen sokat és sokszor méricskélünk, s lassan fontosabbá válik a szám, mint a lélek. A sok felmérés híveinkről, gazdasági állapotunkról, közösségi életünk gyengeségeiről, egyszerűen a fizikai és gazdasági létünk állapotáról nem igazán járul hozzá a hitünk megerősödéséhez, inkább letör bennünket.

Nem azt mondom, hogy nincs szükség ezekre. Pillanatig sem vonom kétségbe, hogy fontos a *valóságban* élni, és nem a szépnek mutatott *látszat* mögé bújni. Szükség van a felmérésekre, de csak akkor, ha van is valami célunk vele, ha nem pusztá adathalmaz, kallódó papíros, hanem a jövődönnek, a reménységnek, a változásnak a kiinduló mozzanata.

És itt van életünk és közösségeink igazi gondja, amellyel nekünk is viaskodnunk kell, amely bennünket is arra indít, hogy a tanítványok keserűségével megkérdezzük mesterünktől: „Mi miért nem tudjuk kiűzni?”

Miért nem tudjuk kiűzni anyagi és lelki félelmeinket, miért nem tudjuk kiűzni a közömbösséget, a fásultságot, miért nem tudjuk végre kiűzni a magunk és közösségeink életéből azokat a gondokat, amelyek évről évre megnyomorítanak bennünket – mert minden évben végigbeszéljük őket, de megoldást nem találunk?

Mi miért nem tudjuk ezeket a gondokat kiűzni, hiszen mi is a mester tanítványai vagyunk, és van hitünk, még ha néha le is ragad a mustármag nagyságánál?

Azt hiszem, nem a hitünk mértékével van az igazi baj, hanem hitünk erejével. Jézus nekünk sem tud mást mondani, mint amit a tanítványoknak mondott: kudarcunk oka nem a hitetlenség, hanem a kishitűség. Mi is, mint a tanítványok, meglegedünk a látszattal, és amíg lehet, homokba dugjuk a fejünket. De egyéni és közösségi életünkben egyszer csak eljön az a pillanat, amikor muszáj szembenézni a valósággal, és minél később ejtjük meg ezt a számvetést, annál nagyobb a csüggedésünk, annál inkább szükségünk van a hit bátorító erejére.

A kishitűségünk sokrétű. Először is önmagunkban nem bízunk eléggé. Hitünkben, tudásunkban, képességeinkben – ez az oka annak, hogy az első kudarc vagy csalódás után már nem is próbálkozunk. Mind több és több embertársunk fogadja el, néha meg éppen tetszeleg is a vesztes, az elnyomott, a meg nem értett szerepében; ilyen emberekkel pedig legfennebb múltat siratni és temetni lehet – és nem jövődőt építeni.

Másodszor: kishitűek vagyunk közösségünket illetően. Itt is sokszor a számok vonzásában élünk, és nem merjük, vagy nem akarjuk megtörni a bűvös varázst. Mert egyszerűbb elfogadni, hogy kevesen vagyunk, mert egyszerűbb az áldozatvállalás csökkenő voltát kimagyarázni, mint merni és változtatni. Nézzétek csak meg az egyházfenntartások kérdését. Az EKT megszabta a minimális egyházfenntartást 50 lejben, vajon hány egyházközség tartotta ezt be? Kifogás mindig van: szegények vagyunk, sok az idős, több lesz a hátrálékos – pedig ha jól megnézzük az egyházközségek életét, épp hogy nem „a szegény özvegyasszony két fillére” hiányzik a kasszából.

Magunkban nem hiszünk, másokban még kevésbé – a bizalmatlanság, a reménytelenség forog körbe és megmérgezi még az egészségeseket is. A kishitűségért nagy árat fizetünk, mind gazdaságilag, mind lelkileg, hiszen ha nem bízunk magunkban és közösségünkben, akkor nincs előrelépés, nincs változás, csak stagnálás és visszaesés. Akkor nincs és nem lesz jövődő, csak hosszú agónia.

És végül ez a mustármagnyi hitünk is sokszor ingadozik Istenben, amikor megcsap bennünket a bánat, a szenvedés, a halál előszele amikor ő nem az a „Jóistenke”, akinek elképzeltük.

Ez a valóság, Kedves Testvéreim, amely köré felépítettük a kishitűségünkkel szembenézni-nem-akarás „minden rendben” vagy éppen „minden rendben lesz” látszathalálát. Ez a fal azonban akaratunktól függetlenül is omlani kezdett, mert a külső világ nyomása mindinkább ránk nehezedik. Ebben a változó világban olyan kihívásokat kell elviselnünk, amelyekre egyelőre sem fizikailag, sem lelkileg, sem szellemileg nem vagyunk rákészülve.

Szükségünk lesz hitünkre, önbizalmunkra, tudásunkra és mindenekelőtt közösségünkre, hogy megmaradjunk, és nekünk sincs más, mint ez a mustármagnyi hit.

Jézus azonban arra tanít, hogy a mustármagból lehet hatalmas fa, a kicsiből is lehet nagy, az erőtlenből erős, a reménytelenségből remény – csak hinni kell, s e hitet cselekedetekbe ültetni.

Ehhez azonban nem elég az egyes ember hite és munkája – mindnyájunké kell. Mindnyájunké! Ezért két bűvös szót kell megtanulnunk – *egyetértés* és *együttműködés* – s e tudást törekednünk kell valósággá változtatni.

Higgyünk hát magunkban, közösségeink jövődjében, és tegyünk érte közösen. Meglátjátok, hogy Isten reményeinkben meg nem szégyenít. Hogy mi is vallani tudjuk az apostollal: „Mi nem vagyunk a meghátrálás emberei, hogy elveszünk, hanem a hitéi, hogy örök életet nyerjünk.” Ámen.

Katona Dénes

A hűség

Esketési beszéd

„Jobban boldogul kettő, mint egy: fáradozásuknak szép eredménye van. Mert ha elesnek, az egyik ember fölemeli a társát. De jaj az egyedülállónak, mert ha elesik, nem emeli föl senki.” (Préd 4,9–10)

„Sok ember hirdeti, hogy ő hűséges, de ki találhat megbízható embert?” (Péld 20,6)

Az ember társas lény. Rettenetesen irtózik a magánytól, de annál szenvedélyesebben keresi a társaságot, a társat. A kisgyermek játszótársat, az iskolás padtársat, a dolgozó ember munkatársat, a rab sorstársat, az idegenbe szakadt honfitársat keres, és nem nyugszik, amíg azt valamiféle szimpátia alapján meg nem találja. Ahhoz viszont, hogy bárki a maga közösségi életét kiépítse, olyan nélkülözhetetlen építőanyagokra van szüksége, mint a jóság, szeretet, megbecsülés, türelem, megbocsátás. Így a kisgyermeket a játék élménye vezeti a játszótárhoz, a jól nevelt tanulót a jóság teszi szeretett padtárssá, a szakember köré a tisztelet és az elismerés épít közösséget, a rabot az azonos sors, az idegen kenyéren élőket a honvágy készíti a tárhoz. Ezek a keresztény erények azonban a társas életnek csak a nyers építőelemei: kövek, téglák, gerendák, amelyek önmagukban értékesek ugyan, de rendeltetésüket képtelenek betölteni, míg össze nem fogja őket a *bizalom* habarcsa, a *hűség* cementje.

Kedves ifjú Pár! Ti – a közfelfogással egybehangzóan – társak, házastársak és élettársak kívántok lenni. Én azt kívánom, hogy legyetek egymásnak többek, mint társak! A társkapcsolatok ugyanis változnak: a legkedvesebb útitárs is egyszer elköszön, a játszótárs továbbbszalad, a diák kinövi az iskolapadot, a mester nyugdíjba vonul, a rab kiszabadul, a bujdosó hazatér!

A társkapcsolatok tehát többnyire ideiglenesek. Ezért arra biztatlak, hogy ti legyetek többek, mint társak: egymásnak párja legyetek!

Legyetek pár, mint a szemek, amelyek együtt sírnak és együtt nevetnek. Pár, mint a kezek, amelyek együtt ölelnek, és együtt kulcsolódnak imádságra. Pár, mint a lábak, amelyek egy irányba lépnek, együtt sietnek. Pár, akik nemcsak egy-

más mellé rendeződtek, hanem egymáshoz illenek, akik kiegészítik egymást. Pár, akik tudják, hogy csak párban hasznavehetők, csak párban van létjogosultságuk.

Legyetek pár, oly egyszerűen, mint ahogyan a kesztyűnek és a cipőnek párja van, vagy oly művészien, mint ahogyan a vonó „párja” a hegedűnek.

Pár legyetek olyan fölemelő vágyódással, büszkeséggel és meggyőződéssel, ahogyan József Attila vallja: „De én a párom mosolyogva várom, / Mert énvelem a hűség van jelen / Az üres úrben tántorgó világon.”

Tehát párban, bizalommal és hűséggel kell élnetek, mert ezek nélkül fáradásaitoknak elmarad a szép jutalma, elillan a boldogság, a siker, az eredményesség és a családi béke, feldúlt lesz az otthon nyugalma. A mai eskü is feltétlen és sírig tartó hűségre kötelez. Ezért nevezzük „holtomiglannak”. A hűtlenkedés elpusztítja a bizalmat. „Sok ember hirdeti, hogy ő hűséges – figyelmeztet a Szentírás –, de ki találhat megbízható embert?”, mikor a hűség – ismét csak József Attilát idézve – „talpig nehéz” viselet!

Szerencsére van egy megbízható ígélet mindazok számára, akik kiállják a próbát. Az áldások adója, maga Isten bátorít most titeket, kedves Ifjak. „Légy hű mindhalálig, és én néked adom az élet koronáját.” (Jel 2,10) A hűségnek tehát nemcsak ára, de jutalma is van: a dicsőséggel megkoronázott élet. Éppen ezért soha meg ne feledkezzetek arról, hogy „itt éltetek és jártatok e tájon, ahonnan a halál sem fújhat el, de elfújhat a legkisebb sápatag szél is, ha bomlik köztetek a hűség kötése.”

Éljetek Isten ígérete szerint lankadatlan hűségben, kitartó szeretetben, és úgy adjatok ma itt egymásnak esküsztöt, kezet és szívet, hogy a Mindenható Isten e szóra, kézre és szívre koronáját feltegye! Ámen.

Jakabházi Béla-Botond

Az igazi tanítványság

Úrvacsorai agenda

„Új parancsot adok nektek: Szeressétek egymást! Amint én szerettelek benneteket, úgy szeressétek ti is egymást. Arról tudják meg rólatok, hogy tanítványaim vagytok, hogy egymást szeretitek.” (Jn 13,34–35)

Kedves Testvéreim!

Az Úr asztalát megterítettük, és rá a Jézus életére, tanítására, életpéldájára és halálára emlékeztető jegyeket: a kenyeret és a bort helyeztük. Ilyenkor kell feltennünk magunknak a kérdést: fel vagyunk-e készülve erre a csodálatos alkalomra? Megtartottuk-e azt az önvizsgálatot, amely nélkül az úrvacsora közösségformáló ereje elvész, s amely nélkül a szeretetben és türelemben való megerősödés elmarad?

Kérdem Tőled, hogy megszentelted-e magad, Testvérem, s érzed-e hogy most már méltóvá tetted magad arra, hogy emlékezzél, és megerősödjél hitben és szeretetben, cselekvési vágyban és bölcsességben?

Ezeket a kérdéseket azért jó most megválaszolni, mert talán túl gyakran fordul elő, hogy hiányérzetünk támad az úrvacsora-vétel után, s időnként úgy érezhetjük, hogy hiányzott valami, hogy talán nem voltunk kellőképpen felkészülve az ilyen alkalmakra, talán nem végeztük el az önvizsgálatot sietség nélkül és teljesen őszintén.

Ha így érzed, Testvérem, akkor tudd meg, hogy ez egy utolsó lehetőség arra, hogy ezen még változtatni tudjál, ez még egy lehetőség az úrvacsora-vétel előtt, hogy méltóvá tegyed magad az emlékezésre és a megerősödére.

Önvizsgálatot nehéz tartani. Most, a megterített asztalnál fel kell mérnünk életünket, ami egyáltalán nem könnyű dolog, hiszen hány olyan ember van, aki tudatosan végzi el ezt az önvizsgálatot, s tudja, hogy mire kell figyelni, mit kell kihangsúlyozni úgy, hogy semmi se maradjon rejtve lelki szemeink előtt.

Először is meg kell állnunk, el kell csendesítenünk gondolatainkat, és hogy az önvizsgálatból semmi fontos ne maradjon ki, jó az, ha egy rendszert alkotunk, s ezen keresztül vizsgáljuk meg életünk minden vetületét. Ha nem így tesszük,

akkor nagy az esélye annak, hogy elménk sok fontos dologra már nem tud kitérni. Azt javasolom, Testvéreim, hogy önvizsgálatunkban haladjunk belülről kifelé: saját magunk felől, a társadalmon és természetesen keresztül a világmindenségig és Istenig.

Először is meg kell vizsgálnunk önmagunkat. Ez minden további vizsgálódásunk alapja. Fel kell tennünk itt a kérdést: kik és mik vagyunk mi tulajdonképpen (szülők, gyermekek, házastársak, munkatársak stb.), milyen szerepeket vállalunk magunkra, melyek az erényeink és erősségeink, mi okoz számunkra szomorúságot, mik a képességeink, és hol vannak egyéni korlátaink, mik a gondjaink, melyek vágyaink? Tisztán és őszintén számba kell vennünk céljainkat, és azt, hogy mennyit vagyunk képesek áldozni céljaink elérésére. Önvizsgálatunk első lépésének a vezérelve az „Ismerd meg önmagadat!” felhívás kell hogy legyen!

Másodszor: fel kell mérnünk viszonyunkat és kapcsolatainkat, melyek embertársainkhoz, felebarátainkhoz fűznek bennünket. Vizsgáljuk meg, hogy milyenek vagyunk a családban, munkatársainkkal való viszonyunkban, hogyan bánunk szomszédainkkal, rokonainkkal. Melyek az igazán mély, egészséges kapcsolataink, amelyekhez ragaszkodunk, s kik azok az emberek, akikkel, valamilyen okból nem sikerül jó kapcsolatot kiépítenünk? Tisztáznod kell, Testvérem, mit vársz el embertársaidtól, s azt is látnod kell, hogy tőled mit várnak el felebarátaid. Milyen elvárásoknak vagy hajlandó örömmel eleget tenni, és melyek azok, amelyeket jobb visszautasítanod. Kik azok az emberek, akikhez szívesen tartozol, milyen közösséget alakítasz ki, hogyan viszonyulsz hittestvéreidhez, Egyházadhoz. Önvizsgálatunk második lépésénél a vezérelv a jézusi megfogalmazásban így hangzik: „Szeresd felebarátodat, mint magadat!” (Mt 22,39)

Harmadszor: számba kell vennünk viszonyunkat és viszonyulásunkat a világhoz olyan értelemben, hogy meg kell néznünk helyünket és szerepünket a társadalomban, s meg kell vizsgálnunk életünket az egész emberiség szempontjából is. Ha teszünk valamit, ha nem, valamiféle kapcsolat mindig van közöttünk és a szegények, otthontalanok, kitaszítottak és elnyomottak között – még akkor is, ha ezt sokszor nem ismerjük el. Persze könnyebb volna azt hinni, hogy ezekért az emberekért nem tehetünk semmit. Természetes, hogy nem oldhatjuk meg csak magunkra utalva az emberiség minden nagy gondját, de azért nagy a felelősségünk, hiszen mindig tehetünk valamit a nálunk nehezebb helyzetben élők segítségére. Önvizsgálatunk harmadik lépésénél a vezérelvünk, ugyancsak a Mester megfogalmazásában, így hangzik: „Éhes voltam, és ennem adtatok. Szomjas voltam, és innom adtatok. Idegen voltam és befogadtatok. Nem volt ruhám és felru-

háztatok. Beteg voltam, és meglátogattatok. Börtönben voltam, és fölkerestetek!” (Mt 25,35–36). Bárcsak mi is egyre gyakrabban tudnánk így tenni!

Negyedszer: felül kell vizsgálnunk a természethez és környezetünkhöz való viszonyunkat. Ennek a kérdésnek is legalább két nagyon fontos vetülete van: tehetünk-e többet környezetünk tisztaságáért, a természet rombolása ellen? Vajon mennyit használunk el a természeti kincsek közül fölöslegesen? Mennyire tiszteljük az állat- és növényvilágot, tudunk-e értelmesen gazdálkodni a vízkészleteinkkel, szennyezzük-e a környezetet? A másik dolog pedig az, hogy milyen a személyes kapcsolatunk a természettel: mennyi időt töltünk a természet ölén, tudunk-e örvideni a természetben töltött csendes perceknek, óráknak? Önvizsgálatunk negyedik lépésénél a felhívás így hangzik felénk: Csak annyit vegyünk el a természetből, amennyire szükségünk van!

Végül, ötödször, meg kell vizsgálnunk kapcsolatunkat a Világmindenséggel. Ide tartozik az élet és a halál nagy kérdése, az, hogy mi a célja az életünknek, mit is jelent az, hogy ma még itt vagyunk és élünk, holnap pedig már nem leszünk? Meg kell próbálnunk felmérni azt, hogy mit jelent ezen a parányi kis bolygón élni milliárd csillag és beláthatatlanul sok galaxis között. Meg kell értenünk, hogy mindezt Isten teremtette, s Isten beláthatatlan művében egy végtelenül kicsi, mégis fontos helyet foglalunk el. Vajon milyen fontosságot tulajdonítunk Istennek, hiszen az Ő tervében mindannyian helyet kapunk? Önvizsgálatunk ötödik és utolsó lépésénél a vezérelvünk ez kell hogy legyen: „Szeresd az Urat, a te Istenedet teljes szívedből, teljes lelkedből, teljes elmédből és teljes erődből!” (Mk 12,30)

Láttatok, kedves Testvéreim, hogyan haladtunk belülről kifelé önvizsgálatunkban, s hogy amikor a leginkább eltávolodtunk magunktól, ott volt Isten, aki egyben bennünk is ott van. Ezzel létrejött az a kapcsolat közöttünk és Isten között, mely a vallásosságunk alapja is: saját magunkból indulunk kifelé Isten keresésében, hogy végül, amikor megtaláljuk Őt, megértsük: valójában Az, Akit kívül keresünk, bennünk van.

Ha így elvégeztük az önvizsgálatot, akkor emlékezzünk meg Jézusról, aki itt, az úrvacsora vétele előtt így szólít meg bennünket: „Új parancsot adok nektek: Szeressétek egymást!” Ezt a tanítást kell szívünkbe zárnunk és magunkkal vinnünk mindennapjainkba, hogy lássuk és megértsük, hogy sokszor hibázunk, sokszor megsértjük embertársainkat, de mindaddig, amíg a szeretet vezérli lép-teinket, van esélyünk visszatalálni ebbe a közösségbe, Istenhez és legjobb önmagunkhoz. Nem csekély a felelősségünk, óriási a kihívás. A kérdés az, hogy készek vagyunk-e Jézus igazi tanítványainvá válni, készek vagyunk-e lemondani a bosszúállás, a harag, a gyűlölet érzéseiről, s át tudjuk-e adni magunkat Isten és

felebarátaink igaz és feltétlen szeretetének. Jézus tisztán és félelmetesen egyszerűen fogalmaz: ha a szeretet szerint élsz, akkor tanítványa vagy, és ha nem a szeretet szerint élsz, akkor távol állsz még Jézustól és attól a vallásosságtól, amelyet ő képviselt.

Vegyünk példát Jézus szeretetéről, próbáljunk meg mi is úgy élni, ahogyan ő tette. Ehhez erős hitre, mély bizalomra, Istenbe és emberbe vetett bizalomra, rendíthetetlen bátorságra van szükségünk. Meg kell éreznünk azt az erőt, azt az ellenállhatatlan hatalmat, amely az Istent és a tanítványi közösséget szenvedélyesen kereső ember jellemzője.

Kedves Testvéreim, készek vagyunk-e úrvacsorát venni? Ha igen, akkor álljuk körül mindannyian a tanítványi közösség asztalát, s emlékezzünk, hogy megerősödünk a szeretetben. Ámen.

Orbán Erika

Karácsony: az élet forrása és világossága!

„Mert nálad van az élet forrása, a te világosságod által látunk világosságot.” (Zsolt 36,10)

„Kezdetben volt az Ige, és az Ige Istennél volt, és Isten volt az Ige. (...) Benne élet volt, és az élet volt az emberek világossága. A világosság a sötétségben fénylik...” (Jn 1,1;4–5a)

Kedves Testvéreim!

Vannak életünkben olyan visszatérő időszakok, amelyek tartalmukban, hangulatukban sok-sok hasonlóságot hordoznak. A fény fogatkozásával, a rövidülő nappalokkal szívünkbe költözik az advent, a várakozás ideje. A mesterséges csillagfényben, fahéj- és narancsillatban, a dísz-szívekben és -angyalokban évről évre kibontakozó adventeket mégis megkülönbözteti az a cél, amelyre belső fényünk, reményünk, türelmünk, akaratumk, kíváncsiságunk irányul. Sötét téli esteiken felnézünk az égre, csillagot választunk; imára kulcsoljuk kezünket, és áhítatos lélekkel készülünk az ünnepre. Az évek során megtapasztaltuk már, hogy „életünk minősége attól függ, milyen szellemi állapotban vagyunk várakozásaink idején”. (G. Peter Fleck) Ezért különösen vigyáztunk érzéseinkre, gondolatainkra. És az ünnep meghálálja ezt!

Isten hozott, Kedvesem, karácsonyba! *A születés, az élet, a fény, a világosság ünnepébe.* És most ne zavarjon, hogy Jézus születése mellett a fény, a világosság ünnepének is nevezem ezeket a napokat. Épp úgy, ahogy a zsidók is nevezik a Makkabeusok-féle győzelem-ünnepüket (hanukkah), amely néhány nappal ez előtt ért véget. Hisz úgy gondolom, a karácsonyi örömezenet, a Jézusban testet öltött isteni valóság nem áll távol attól a hitvilágtól, amely szerint a Betlehemben született gyermek számunkra fényvé, názáreti mesterré, életünk világosságává növekedik.

János evangéliumának bevezető gondolataiban visszaköszön a zsolttáros mondanivalója: „nálad van az élet forrása” – „benne élet volt”, és: „világosságod által látunk világosságot” – „az élet volt az emberek világossága”. Ám míg a zsolttárban a világosság az élet forrásának metaforájaként jelenik meg, evangéliumában János az életet már magával a világossággal azonosítja, „az élet az emberek

világossága”. Úgy tűnik, mintha e két fogalom, a *világosság* és az *élet* minőségi-leg átváltozott volna az Ószövetség idejétől János evangélistáig. A zsoltaáros hite szerint Isten minden élet forrása; és minden emberi élet tükre lehet Istennek. Az új szövetség idejére az élet új tartalommal telítődik. És ez az élet az Istennél levő, vele azonos isteni Igében van, ami – néhány későbbi vers tanúsága szerint (Jn 1,14) – testté lesz, megtestesül. A negyedik evangélium szerzője, sajátos teológiájának megfelelően, ezzel az „életet rejtő Igével” Jézusnak az Atyában öröktől fogva való jelenlétére utal. Mit is jelent ez?! Hogyan értsük *unitárius* hitünk, gondolkodásunk szerint?

A jánoszi hitben – a kétdimenziós létezési módnak megfelelően – megjelenik az ember názáreti Jézus földi létezésének valóságos preegzisztenciája az égi, isteni létezésben. Ezt azt jelenti, hogy a látható, tapasztalható, megismerhető világon túl létezik egy másik, transzcendens valóság, amelyben az ember Jézusnak ugyanúgy volt előélete, preegzisztenciája, mint minden egyedi emberi földi életnek, az emberiség Istentől eredő biológiai és tudati-lelki életfolyamatában (Sztankóczy Zoltán). Vagyis: *Jézus életének forrása is Isten*. Úgy is mondhatjuk: Isten csendes emlékezetében valamennyien öröktől fogva élünk. Mindannyiunk élete és természeti világunk is e szellemi, isteni teremtő erőből fakad. És amint a napfény létezik minden hajnal előtt; a forrás vize a föld alatt, felszínre törése előtt, vagy amiként a magban benne rejlik az egész növény élete, úgy élhettünk mindannyian Isten képzeletében már földi megszületésünk előtt. Ez a szellemi teremtő erő, vallásos hitünk Istene, létezésünk örök folyamatában jelen van, és gondoskodik arról, hogy a teremtéskor élő cél felé haladjon, és beteljesedjék életünk. Ennek megfelelően a mindenütt jelenvaló kinyilatkoztatja magát, és ráatalálhatunk az emberi tudatban, az egyes ember és az egész emberiség hitvilágában. Keresztény istenhitünk kulcsa, hogy a mi belső Istenünk és a világmindenség Istene hasonló, egymással kapcsolatot teremtő valóságok. Ennek a hitnek, lelki-szellemi valóságnak volt prófétája Jézus, akinek születését karácsonykor ünnepeljük.

Mária és József gyermekeként, a valóságos emberi világba született Jézus itt, ebben az emberi világban ébredt rá arra az isteni sugallatra, amelynek fenntartás nélkül átadta magát. Itt érezte meg önmagában azt az Istentől kapott erőt és hatalmat, amely küldetése teljesítéséhez, a Szeretet-Isten hirdetéséhez prófétai lélekkel töltötte be. *Isten szava, Logosza, Igéje itt testesült meg benne*. Így nem az asszonytól született ember eredetét kell az emberi világon kívül, elérhetetlen messzeségben keresni, hanem az őbenne testet öltött isteni szó, akarat eredetét, amely mindig csak ott lehetett, ahol maga az Isten is; ahol az Ő Szava, Igéje, Lelke is találkozhatott az emberrel (Sztankóczy). Jézus tanítása és unitárius hitünk

szerint az „evangélium”, vagyis az örömmézenet pontosan az, hogy *Isten minden ember számára megnyitja, feltárja magát*. Személyes kapcsolatot alakíthatunk ki Vele; az Ige, *Isten Szelleme mindannyiunkban testet ölthet*; és ezáltal egy új, más minőségű élet születhet bennünk. Ilyen élet rejlik Jézusban, aki az isteni Szellem, Ige, a Logosz hirdetője. És míg *minden élet forrása Isten, addig az istenközeli élet forrása Jézus példája*. Ezt ünnepeljük karácsonykor. Ez a más minőség János szerint világosság, amely a sötétségben fénylik; Lukács evangéliumának angyalai szerint az öröm-alapú élet: „hirdetek nektek nagy örömet, amely az egész nép öröme lesz.” (Lk 2,10) Karácsony ünnepe egy más minőségű, az istenközeli élet forrása lehet számunkra; az öröm megszületésére. Oly módon, ahogy a költő is fogalmaz:

„Fény, fény, sugarak! Fények vagyunk
mind: isten lelke, öröm, remény.
Óh, szállni, lobogva a föld felett!
A rettenetes életet,
az örömet akarom én.”
(Szabó Lőrinc: *Fény*)

Szellemlünk, a bennünk élő isteni valóság fénye akkor világít igazán, ha sötétség van körülöttünk. Ebben a látszólagos ellentétpárban, a világosságban-sötétségben, benne van a „rettenetes élet” teljessége. Nem véletlenül alakult az egyház története során úgy, hogy karácsony ünnepe pontosan a téli napforduló közelébe essék. Amikor a sötétség szárnyai a legmélyebben suhognak, éppen akkor születik meg Jézus által „a világ világossága”. Hányszor vagyunk úgy életünkben, hogy a hullámok összecsapnak fejünk fölött, hogy teljesen kilátástalannak érzékeljük helyzetünket! Milyen sokatmondóan fejezi ki nyelvünk: *kilátástalan*, azaz távlatok nélküli, beszűkült. Csak a tornyosuló problémákat látjuk, a nehézségek súlya alatt görnyedünk. A jézusi tanítás Isten örök közelségéről és gondoskodó szeretetéről, a világosság olyankor is ott van a felhők mögött. Csak nincs kilátásunk rá... Csak szomjazunk egy jobb, örömtelibb, minőségibb életre, de nem hisszük, hogy minden nehézség közepette van hatalmunk és emberi képességünk örömtelibbé varázsolni napjainkat.

A szomjúságról eszembe jut egy kórházbéli beteg asszony története. Az ő megnevezése szerint „vizenyősséggel” kezelték, vagyis olthatatlan szomjúság gyötörte. Olykor két liter víz sem volt elég egyetlen éjszakára. Csontsovány életéről így vallott: „Volna étvágyam, ha nem idegesítenek, nem bosszantanak föl... De hazamegyek, és mindent leesznek rólam. Férjem olyan uralkodó típus,

nem engedi, hogy bármit is csináljak. Régebb sokat ivott, 3–4 literrel is naponta. Olyankor nem lehetett hozzá szólni, durva volt. Most csak sört iszik... Apósom, aki kilenc hónapja hunyt el, tudathasadásos volt, sokszor rántott kést rám. Első házasságomból származó nagy fiamat szüleim nevelték, de a férjem megtiltotta, hogy tartsam velük a kapcsolatot. Anyámnak is csak a temetésére mehettem el. Apámmal néha az utcán találkozunk... Otthon semmit nem szabad nekem. Mindenről számlát kell vigyem, nem olvashatok, nem tévézhetek. Hetedikes lányom az apjára ütött, ő is uralkodik. Vagy 90 kilós, gyűl föl benne a víz... A gyárban, ahol dolgozom, arra sincs idő, hogy hátraforduljak, s igyak... Nincs mit tenni!..."

Vajon mire szomjazott valójában ez az asszony? Mi hiányzott az életéből? Vajon tényleg nincs mit tenni? Mégis: mi élte, mi tartotta benne a reményt? Lelte-e valamiben örömét?... A családi békéért teszi, mondta. De miféle béke az, amelyben az egyén csillapíthatatlanul szomjas marad?

Hiszem, hogy az *ünnep* akkor lesz „különbözés, mély és varázsos rendhagyás”, akkor válik „az élet rangjává” (Márai), ha *célja önmagára irányul*; ha nem válik eszközzé semmiféle vágy kielégítésében. Ekképp betegek, magányosak, egészségesek, szegények, megbékéltek és búsulók számára egyformán a rohanó, percekben, napokban mérhető időt, a kronoszt fölváltja a kairosz, a minőségi idő. S mivel ennek legfontosabb jellemzője, hogy megszokott eszközeinkkel, órával, nappal nem mérhető, így pontosan sosem tudhatjuk, mennyit tart. Titok marad, kinek mikor, mivel érkezik, és meddig tart karácsonya. A lényeg az, hogy a sok reménnyel, türelemmel, kétellyel, hittel, akarattal „megtömött” időt szabadítsa föl, váltsa meg a világosságba való megérkezés. És ez az Isten-közeli állapot szórja ránk az öröm fényét, csillámporát.

Ne legyen gyáva bennünk az *élet fölötti öröm*! Ünnepejünk afféle szent örömmel, amely mindannyiunk világosságává válik, és így fénylünk a sötétben. Bízunk abban, hogy hitünkéből akadó örömünkkel fényt tudunk sugározni környezetünkbe. A gyakorlat nyelvére fordítva Bagdy Emőke klinikai szakpszichológus, mentálhigiénés szakember gondolatait hívom segítségül, aki öt kulcsszóhoz kapcsolja az örömkereső ember útját: *kacagás, kocogás, lazítás, érintés és segítés*. Mikor lenne aktuálisabb e fogalmak „kihangosítása”, ha nem épp karácsonykor?!

(1) A mosoly, a kacagás vagy „zsigeri kocogás” (Norman Cousins) egészségvédő, gyógyító erejéről számos kísérlet tanúskodik. Nemcsak a hasi szervek mozgását fokozza, de különböző agyi pályarendszereket aktiválva testi működéseinkre is hatást gyakorol. A humor, a nevetés nemcsak örömkifejező, de stressz- és feszültségoldó, féleleműző, derűt, megnyugvást és gyógyulást hozó

lehet. Lelkigondozóként ugyanakkor emlékeztetek a *rajta nevensz – vele nevensz* közti hangsúlyos különbségre!

(2) A kocogás vagy a legalább 20 percig tartó egyenletes mozgás testi-lelki harmonizáló folyamatokat indít be. A jobb agyfélteke aktivitásának fokozódásával nő az endorfin-, az örömhormon-termelés. A rendszeres testmozgás különösen fontos téli időszakban, amikor megnő a sötétségre termelődő hormonszint (melatonin), és ezáltal hajlamunk a passzivitásra.

(3) Harmadik kulcsszavunkra – lazítás – Bagdy paradox technikával, fizikai feszítések provokálásával serkent. Számomra, lelki megközelítésben, a tízparancsolat negyedikét juttatja eszembe: az ünnepnapokat szenteld meg! Valóban, e „lazító megszentelést” akkor érzékelheted, ha előtte volt „megfeszített munka”. Fizikai értelemben az apró, bemelegítő gyakorlatok, a tánc, az ének; lelki síkon a dolgainkhoz való másként viszonyulás, az önmagunktól való eltávolodás jelenthet feszültség-levezetést. Nagyszerű lehetőség erre az ünnep!

(4) Az érintésben való örömkereséssel „bőrünket visszük vásárra”, a szó mind átvitt, mind konkrét értelmében. Ismert tény, hogy bizonyos bőrfelületeken (ajak, talp, tenyér) a receptorok velünk születetten érzékenyebbek; így könnyebben ingerelhetőek. Ám az érintés nemcsak a testi kapcsolat üzenetsatornája, hisz lelki értelemben is megérintődésről beszélünk. A korai anya-gyerek kapcsolat, a bőr és az érintéskontaktus milyensége az idegrendszeri fejlődés befolyásolásával a stressztűrést és -szabályozást határozza meg. Az ide vonatkozó csecsemőkísérletek helyett most Jézus gyakorlatára utalok, aki szavai mellett érintéssel, kézrátétellel gyógyított. Az érintés érzelmi megérintő hatalmáról egy kísérletet mesélek el. Egy telefonfülkében szándékosan pénzt „felejtettek”, hogy megvárják, míg a megtaláló kilép vele. Minden esetben a pénzt megtaláló elé lépett egy betanult viselkedésű egyetemista, és megkérdezte, vajon megtalálta-e a bennfelejtett pénzét. Minden második személynek megérintette a felkarját, amikor a kérdést fölvette. Hogy mennyire kiváltó ingere lehet az együtt érző, becsületes viselkedésnek egy csekélyke érintés, annak bizonyítéka, hogy csak és kizárólag a „megérintettek” adták vissza a pénzt, míg az érintés hiányában az „érzelmileg érintetlenek” letagadták a pénztalálást, és részvétlenül továbbálltak. Hogy mennyire létszükségletünk az érintés, mind fizikai, mind lelki értelemben, azt igazolja az a tény is, hogy angolul az érintés *stroke*, ami ugyanakkor csapást is jelent. Vagyis, még az ütés is jobb, mint az érintéshiány, a közöny, a magány. Kultúránkból még nem kopott teljesen ki eme érzelmi igény kielégítésére irányuló válaszgyakorlat. Gondoljunk csak arra, hogy találkozáskor nemcsak kezet fogunk, hanem gyakran még meg is pusziljuk egymást. Vagy a templomi gyülekezetben a pap is kezet fog egyenként, mindenkivel. Éltsük, gyakoroljuk tehát

az érintést, otthon, szeretteink és ismerőseink körében; simogassuk jobbra ezt a világot!

(5) Meglepő lehet, de végül a segítséget is mint örömforrást említi Bagdy. Emberi létünkben kisebb-nagyobb mértékben, de kölcsönösen egymásra vagyunk utalva boldogulásunk útján. Az önzetlenül és önkéntesen, mások hasznára irányuló segítség – emberszolgálat. Hogy kiben mennyire hangos a lelkiismeret *nem tehetsz mást!* parancsa, az változhat. De tudományos kísérletek igazolják, hogy szervezetünk mélyének bölcs ítéletében a jóság pusztá látványa is erősíti szervezetünk ellenálló és védekező képességét. Egy kísérleti csoportnak a kalkutai Teréz anya lepratelepén készült filmet mutattak, a jóságos asszony gondoskodó és betegek iránti szeretetet kifejező cselekedeteivel. A film bemutatása után voltak, akik úgy vélekedtek, hogy álságos és kenetteljes, túlzó és követhetetlen Teréz anya tette, mégis minden nézőnek javultak a nyálminta alapján kimutatható immunparaméterei. A „jobb adni, mint kapni”; vagy az „aki ad, annak adatik” szólások igazságtartalmát akkor értjük meg, ha személyesen megtapasztaljuk, jót teszünk, és mi magunk leszünk erősebbek általa.

Ha a karácsonyba *az ünnepért magáért* képesek vagyunk önfeláldozóan belemerülni, ha a világosságot hozó jézusi tanításnak megnyitjuk szívünket, és aktív, örömkereső hittel, cselekvő akarattal elindulunk a fény felé, ez eljuttathat minket is olyan lelkiállapotba, amely felszabadító, élvezetes, örömteli, boldogságos. A békesség, a beteljesülés, a könnyed lebegés, az erős önbizalom akkor is megvalósulhat, ha mi magunk nem leszünk tökéletesek. Ám emberségünkben is fölragyoghat a Szellem fénye, bennünk is testet ölthet Isten Szava, ereje. Mi is válhatunk sötétségben fénylő világossággá! Amikor Isten szárnyain repülünk, és Ő mosolyog bennünk. Ha erre a derűs életre vágyunk mindannyian, hát induljunk el! Bár az ünnep tovaszáll, áldásai örökre elkísérnek. Örömteli, fényes ünnepet kívánok! Ámen.

KÖNYVSZEMLE

Gálffy Attila Szenior: *Non omnis moriar?* Művelődés, Kolozsvár, 2009. 307 l.

Amikor 1958 karácsonyán Gálffy Zsigmond, a kolozsvári Unitárius Kollégium egykori tekintélyes tanára, több mint másfél évtizedig igazgatója örök nyugovóra tért, méltán írhatták a Márkos András tervezte klasszicizáló sír-emlékre a horatiusi szállóigét: *Non omnis moriar*. „Nem teljesen halok meg” – szokták fordítani, Kosztolányi így tolmácsolta a másfél sort: „Meg nem halhatok én. Azt, ami bennem jobb, sír se földheti már...” És eltelt egy fél század, s a város mai műveltebb polgárai – még az unitáriusok is – aligha tudják, kivel azonosult egykor e név. A latin feliratot sem értik, s a szállóige szerzőjéről is csak kevesen mondják meg, hogy a római kor leghíresebb költője volt. A sír sok mindent eltakar. Nehéz ezt tudomásul venni. Az emberről pár sornyi lexikon-adat marad: a *Romániai Magyar Irodalmi Lexikon* 18, a Kelemen Miklós szerkesztette *Unitárius Lexikon* (1999-ben) mindössze 7 sort szentel neki, s e sorokat is első-sorban műfordítóként érdemli ki. Az utóbbi helyen még halála időpontja is bizonytalan: „1959 után”. Úgyhogy jogosan tehet kérdőjelet a horatiusi szavak után Gálffy legkisebb fia, kötetünk szerzője, id. Gálffy Attila. E könyvet, „életregényt” is azért írta, hogy vissza-

hozza édesapja emlékét a köztudatba. Ne csak a legutóbb megjelent iskola-történet 10 sorából kapjanak pár száraz, nem is eléggé pontos adatot a 21. század emberei.

Gálffy Attila „sírások” után kutat, s ha rá is bukkan kettejükre, mára már nehéz igazságot tenni. Akkoriban – a nagy világegést követően – lehet, hogy méltánytalanul állították félre, de mára csak a megszokott tanársors jut neki is: egy tanárember emlékezete rendszerint addig él, amíg tanítványai fel tudják azt idézni, amíg egykori iskolája életeti. Szerencsésebbek azok, akik után néhány testesebb kötet maradt, mert azokra lehet hivatkozni, azok hosszabb időre megőrzik a szerző nézeteit, gondolatait, esetleg újabb kiadást érhetnek meg. Gálffy Attila most éppen azt pótolja, ami jórészt kimaradt édesapja pályájából: megpróbálja írásban is maradandóvá tenni kétségtelenül tanulságos élettörténetét, mintaszerű egyéniségét.

A több mint 300 oldalas könyv 70 hosszabb-rövidebb fejezetben mutatja be a 72 évre terjedő életutat. A szerző, ahol szükségesnek véli, tágítja a keretet, s elmagyarázza azokat a helyrajzi alapismereteket, világtörténeti eseményeket, amelyek meghatározzák az

életpályát, s feltételezhetően a fiatalabb olvasók számára nélkülözhetetlenek. Mi a könyv fejezeteit nyolc gócpont köré csoportosítottuk, ezek egyben az életpálya szakaszait jelzik.

Gálffy Zsigmond az Aranyos menti Mészki szülötte, azé a falué, amelyben Balázs Ferenc munkássága hagyott maradandó emlékeket. Módosabb, gazdálkodó szülők legkisebb gyermeke. Kolozsvárt iskolázott bátyja korai halála után csak Eszter nővérével ketten maradnak. Eszterre hárul a szülők gyámolítása, majd a mészki gazdaság vezetése. Az értelmes kisfiút a négy elemi elvégzése után – a tanító biztatására – az édesapa beadja a tordai algimnázium ötödik osztályába. Négy fejezetben ismerkedhetünk meg a tordai Unitárius Algimnázium majd Polgári Iskola történetével, századvégi állapotával. Az internátusi élet szabályaival, rideg, katonás rendjével. Új szint hoz a kisdíák életébe a házitanítószkodás. Megismerheti egy mesterember és egy orvos családját. Az utóbbi helyen egy számára ismeretlen, nagypolgári világba kap betekintést. Eddig a szülők, s Greiner tanár úr, az osztályfőnök játszanak fontos szerepet Gálffy életében. A továbbtanulás útja évszázadokon át Tordáról Kolozsvár felé vezetett. Ezúttal a fiatal mészki pap győzi meg az édesapát a továbbtaníttatás szükségességéről.

A következő hét fejezet a kolozsvári diákévekre vonatkozik. Innentől a szerző már sokkal több adattal rendelkezik. Mindenekelőtt az évenként

megjelenő kollégiumi értesítőkből kaphat képet a nemrég befejezett, minden igényt kielégítő épületben működő tanintézet belső rendjéről, életéről. Nagy dolog volt ekkoriban a szülők részéről lemondani a fiúgyermek segítségéről, s ilyen távolra küldeni őt iskolába. A vidékről érkezetteket vizsga alapján írhatták be a kolozsvári főgimnáziumba. Márkos Albert vizsgáztatási módját is ecseteli a szerző néhány latin mondatot beiktatva. A vizsga kitűnően sikerül. Mert bizonyára nem a könyvbéli szókapcsolatokat használták: ezekben annyi az írás- és egyeztetésbeli hiba, hogy a jóindulatú Márkos tanár úr szégyenkezne hallattukra. Az induló 38 fős osztály négy év alatt 24-es létszámmá csökken. Gálffy a jó tanulóknak kijáró számos kedvezményben részesül. Ezekhez járul még a magántanítványoktól kapott honorárium. Úgyhogy ekkoriban már nem szorul a szülei támogatására. A Gál Kelemen igazgató vezette iskola csapatával jut el először Budapestre is egy országos tornaverseny alkalmából. Igen kedves jellemzést kap az iskola tornatanára, a németes kiejtéssel beszélő, de sikeres, pontos László Gyula. Megismerkedünk a kollégium Apolló kör néven ismert zenedéjével is, itt, az iskolai zenekarban tanul meg elég jól hegedülni a kis Zsigmond. Első tartós barátsága Borbély Ferencsel, a későbbi magyar tanárral ezekre az évekre vezethető vissza.

Az 1907-ben letett, a kötetben nem részletezett érettségi után – mint a tehetséges, jól felkészült fiatalok többsége – a kolozsvári Ferenc József Tudományegyetemen folytatta tanulmányait. Ekkorra már az egyetem túljutott az első negyedszázad kezdetlegességéin, felépültek pompás épületei, a tanszékeket országos hírű tudósok töltötték be. Gálffy az orvosi karra iratkozott be, talán tordai magántanítós élményei hatására. Hamar kiderült, hogy nem bírja a boncolást, a látvány és a szag hatására rosszullet fogja el. Emellett Gál Kelemen igazgató, mint előrelátó iskolaszervező, a jó latinos diákját a klasszika-filológia felé irányította, mert a kollégiumnak szüksége volt egy jól képzett latintanárra. Így aztán a fiatalember átiratkozott a bölcsészeti karra. Az egyetemi végbizonyítványt akkoriban hat szemeszter (vagyis három tanév) alatt meg lehetett szerezni. Az itteni tanulmányokról kötetünk szinte semmit sem részletez, egyedül a jóindulatú Csengery professzor nevét említi. Pedig bizonyára a másik klasszika-filológus, Szamosi János, az ókori történelmet előadó Schilling Lajos is tanította. S a tanári diplomához szükséges volt a nagyhatású pedagógus (Schneller István), valamint az iskolateremtő filozófus (Böhm Károly) előadásainak látogatása is. Ha a Gálffy leckekönyve nem maradt fenn, akkor az egyetemi évkönyvekből is bőven lehetett volna adatokat meríteni ezekre a tanévekre. Akkoriban a tanulmányokat vagy

a doktorátus, vagy pedig az Országos Középiskolai Tanárvizsgáló Bizottságnál tett vizsga alapján kibocsátott tanári diploma tetőzte be. Ennek megszerzését gyakran évekig halasztották a fiatalok. E nélkül csak tanárjelöltek voltak, s helyettesként taníthattak.

Gálffy egyetemi éveit is a kollégiumban lakott. Eleinte magántanítványok vállalásával biztosított jövedelmet magának, de 1911-ben már internátusi felügyelő tanárként, majd óraadói minőségben is alkalmazták. Az internátusért felelős Gál Kelemen igazgató ekkor alaposan megismerhette jövődöbéli kollegáját.

Újabb, öt fejezetből álló tömb a katonáskodással és a világháborús élményekkel foglalkozik. A szerző ezekhez fontos dokumentációt kapott a budapesti Hadtörténeti Levéltárból. Az egyetem utáni „önkéntes” katonai szolgálatát 1910-től Királyhidán végezte. Aztán 1914 júliusának végén a világháború forrataga ragadta magát. Kezdetben Gyulafehérváron hadapród-örmester, majd zászlósként kerül a galíciai harctérre, itt a húsvétot együtt ünneplik a „magán-tűzszünetet kötő” magyar és orosz katonák. Az egyik ütközetben megsebesül, amiért utóbb – már hadnagyként – Signum laudisszal tüntetik ki. Utóbb Dél-Tirolba vezényelik, itt az isonzói harctéren éri sebesülés.

A következő öt fejezetből álló tömb a trianoni döntés hatásával és a pályakezdéssel foglalkozik. Gálffy

a kollégiumban kap szállást, állást, s 1919-ben rendes tanárrá választják. Közben számára is felcsillan a lehetőség, hogy az elmenekülő egyetemmel tartson, tanársegédi kinevezés reményében. Ő azonban ragaszkodik a kollégiumhoz. Itt internátusi felügyelő tanár, majd barátja, Sándor János zene-tanár öngyilkosságát követően a konviktus irányítását is rá bízza az igazgató. Pár év alatt az iskola alapemberévé válik. 1923 őszén megnősül, egy helybéli kereskedőcsalád lányát, Györke Terézt véve feleségül. Egy darabig apósánál laknak, majd megkapják az Eötvös utcai egyik tanári lakást. Megszületik két első gyermekük: Zsigmond és Miklós. Közben Gál Kelemen igazgató lemond, helyét Borbély István magyartanár foglalja el, de három év után ő is távozásra kényszerül. Az Egyházi Főtanács 1928 őszén Gálffy Zsigmondot választja igazgatóul.

Ezzel megkezdődik a könyv középső tömbje, az 1928 és 1944 közötti időszakot bemutató 25 fejezet. E korszak elején a szerző, Gálffy Attila is az igazgatói lakásban napvilágra jön, s a továbbiak egy részéről már személyes élményei alapján is tanúságot tehet. Megismerhetjük a kollégiumépületben kialakított négyszobás igazgatói lakást, az igazgatói család életrendjét, az igazgatói munkát, a román inspektorok önkényeskedését. Közben szó esik a mészki rokonságról, az ottani vagyongyarapításról is, karácsony és a Zsigmond-napok megünneplé-

séről, a kis Attila életveszélyes betegségéről. Nagy fordulat következik be 1940 őszén: a második bécsi döntés eredményeként újra Magyarországhoz tartozik Kolozsvár. Valóságos népvándorlás alakul ki: a dél-erdélyi magyarok északra, az észak-erdélyi románok a déli országrészbe húzódnak át. Az iskola is megtelik menekült gyerekekkel. Itt sikeres portrét kapunk az iskolától megválni kényszerülő román tanárról, Vlad Valeriurol, aki éppen Gálffy tanácsára nem menekül el. Az iskola átállása az új tanügyi rendszerre zökkenőmentesen történik. Gálffyt 1941 nyarán újraválasztják igazgatónak. De ez a nyár egy szörnyű balesetet is hoz: az igazgató leesik a biciklijéről, és combnyaktörést szenved. Több havi fekvés után – orvosi hanyagságnak is tulajdoníthatóan – nem forr össze rendszeren a csontja, álzület keletkezik. Ennek következtében élete végéig sánta marad. A betegség alatt Benczédi Pál vallástanár és László Tihamér fizikatanár helyettesítik az igazgatót. Úgy tűnik, hogy Lászlót utódjául igyekezett kinevelni az igazgató. Ekkor a dúló világháborúban újságfelhívásra az érettségi előtt álló VIII. osztály diákjainak többsége önkéntesen katonai szolgálatra jelentkezik. Köztük az igazgató Zsigmond fia is. Erről csak utólag értesül az iskola vezetősége. Az édesapa csak annyit tehet, hogy fiát a katonatiszti pályára, a Ludovika Akadémiára irányítja.

1944 őszén a helyzet kezd veszélyessé válni, Kolozsvár is hadszíntér lehet. Úgyhogy megindul a menekülők áradata. Gálffy csak a gyermekeit küldi a biztonságosabbnak tűnő Budapestre. Szeptember vége felé maga az igazgató is Pestre utazik, hogy lássa fia ottani helyzetét. S ezzel megkezdődik a kötet írásainak utolsó tömbje, mely 15 fejezetet ölel fel. Mint a szenvedések sorozatát – római számmal jelölt stációkat – mutatja be e megpróbáltatásokat a szerző. A kálvária azzal indul, hogy az úton meghűl Gálffy, tüdőgyulladással az egyik fővárosi kórházba kerül, majd a háborús helyzet miatt nem utazhat vissza Kolozsvárra. Végig kell szenvednie Pest szovjet ostromát. 1945 februárjában tér haza két kisebb fiával együtt, többnapos kalandos utazást követően. Még csak ezután kezdődik az igazi kálvária: a purifikálás. Felfüggesztik tanári állásából, azzal is vádolják, hogy elmenekült. Ez akkoriban „bűnnek” minősült. Ezt a vádat orvosi papírokkal meg tudta cáfolni az igazgató. A könyv szerzője szerint két kolléga is szeretne volna megkapni az igazgatói széket, s igyekeztek befeketíteni a hazatérőt. Még az a vád is felmerült, hogy a VIII.-os diákok az ő tudtával jelentkeztek katonának. Ezt is sikerült megcáfolni. Bizonyítania kellett, hogy a négy év alatt mind a románokhoz, mind pedig a zsidókhoz barátilag viszonyult. Végül ismételt fellebbezések után megengedték Gálffynak, hogy tanárként a nyugdíjkorhatár eléréséig dolgozhasson. De

közben, hogy családját eltartsa, még kisiparosnál köszörűs munkát is vállalt. Az egyház 1947-ig csak megbízott igazgatót nevezett ki az iskola élére. 1948-ban Gálffyt nyugdíjazták.

Az elmeneküléssel kapcsolatban akkoriban a felfüggesztett igazgatónak kellett igazolnia magát. Csak a családja, s pár kollegája tudhatta, hogy mi is történt vele a fővárosban. Mert ez egy kivételes eset volt. A front elől százak menekültek, mindent maguk mögött hagyva, mivel – úgy hitték – az életüket mentették. Nemcsak politikusok vagy tisztségviselők, hanem tanáreberek is szép számmal. Köztük az egyetlen majdnem teljes tanári kara. Ma ezt nehéz vádként felfogni. Mert akkor elmenekült, áttelepült íróink, művészeink egész sorát bűnösnek nyilváníthatnánk! Gálffy Attila most tisztázza az édesapját ért vádakát, a vele szemben elvtelenül viselkedőket is megnevezi. Hadházy Sándor és Bodor András ekkori szerepét még további kutatómunkára alapozva kellene egyértelművé tenni.

A hátralévő évek viszonylagos nyugalmat hoztak Gálffy Zsigmond életében. Egy kötet számára görög verset tolmácsolt. Volt diákjai időnként megemlékeztek róla. Szíve kezdett rendetlenkedni. Még megérte, hogy legkisebb fiától született unokáját is gondolja. Aztán szívszélhűdés zárta le életútját. Fia kérésére az unitárius templomból temették, a menet végig haladt a Főtéren, majd bensőséges bú-

csúszavak után a Házsongárd befogadta újabb halottját.

Gálffy Attila tulajdonképpen azt szeretné bizonyítani az életút felrajzolásával, hogy édesapja „jó igazgatója volt a kollégiumnak”. Ezt bizonyítja, hogy az unitárius Főtanács ötször választotta meg e tisztségre, hogy a magyar hatóságok tanügyi főtanácsosi címmel tüntették ki. Sok-sok adatot összegyűjtött e mű megírásához. Mindenekelőtt az évkönyvekre alapozott, de levéltári anyagot is kézbe vett, a család iratait is felhasználta. Ismételt vallomása szerint regényt, életregényt írt. Pár novellát követően első regényét. Ráadásul ennek folyamán kellett a modern világ csodájával, a számítógéppel is megismerkednie. Ez a kezdő státus meglátszik a kötetben.

A szerző bizonyára elgondolkozott azon, hogy milyen műfajban írja meg apológiáját. Választhatta volna az emlékiratot, a tudományosabb monográfiát is. Ő maga is bevallja, hogy még lett volna hol tovább kutatni, de arról lemondott. Könyve így néhol emlékirat, néhol regény. A regénynek, még a legmodernebbnek is, vannak bizonyos követelményei. Világot kell teremtenie a szerzőnek, s azt végigvezetnie a kötet folyamán. A párbeszéd és az elbeszélő rész bizonyos egyensúlyát kell kialakítani. A szereplőket megváltoztatott névvel lehet bemutatni, a cselekmény hiányzó lánczemeit pedig a fantáziával is ki lehet pótolni. Az idézetek betűszerinti hűségéhez sem kell ragasz-

kodni. Az emlékirat ezzel szemben a szerző szempontjai, meglátása szerint rendezheti az anyagot, egyéni kommentárokat tesz lehetővé. Néhol idézetek, sőt párbeszéd is beiktathatók. A tudományos monográfia már megköveteli a pártatlanságot, a források pontos megjelölését, a tudományos, szabatos nyelvhasználatot. Kötetünknek az első része még inkább regénynek tekinthető. A szerző némi fantáziával kikerekíti az adatokat, néhol hangulatot is teremt. Nagyon zavaró, hogy a már kibontakozó történet folyását minduntalan megzavarja a személyes viszonyulás. A hősként bemutatott Miklós, Zsiga hirtelen „nagyapám, édesapám” lesz. Aztán még a szerző is elmondja kételyeit, feltételezéseit. A kötet második része már sokkal inkább a szerző emlékezetére épít, úgyhogy közelebb áll az emlékirathoz.

Akármelyik műfajba is soroljuk be a könyvet, lényegében megismertet egy olyan generáció életpályájával, amelyiknek erdélyi viszonyok közt végig kellett élni két világháborút, három hatalomváltást, sőt még egy társadalmi rendszerváltást is. Ha ehhez hozzáteszünk, hogy az életpálya a tanügy kereteihez kötődött, még nagyobb nyereséggel jár a feldolgozás. Mert a 20. században a hatalom- és rendszerváltásokat elsősorban a tanügy szenvedte meg. Nem kis teljesítmény volt e viszonyok közt helytállni, tiszta lelkiismerettel vezetői székét betölteni. A máig is működő kisebbségi, feleke-

zeti iskolák szoborral, emléktáblával örökíthetnék meg egykori igazgatóik emlékét. Időről időre felidézhetnék nemcsak a névadók, de a kiemelkedő tanáregyéniségek munkásságát is a diákok előtt. Az 1940-es évekig ez természetesnek számított. A mai idősebb olvasó talán fölöslegesnek vélheti e kötetben a politikai események háttérének és következményeinek a részletezését, hiszen ezeket maga is átélte vagy a szülei visszaemlékezéseiből jól ismeri. De már a következő generációknak nem árt ismét elmondani azt, amin át-estünk, aminek az utóhatását ma is nap mint nap érezzük.

A könyv megjelent, s most már saját „sorsát” éli. Bizony jó lett volna a szárnyra bocsátás előtt egy jószemű korrektor kezébe adni, aki a számítógépes hibákat, meg a nyelvi bizonytalanságokat is helyesbítse. A vesszők, a -ba/-ban ragok szabályszerű használata, a mind/mint, -kor/-kór helyes írása egy szakember közreműködését igényelte volna.

Az Unitárius Kollégium 1910-es évekből való képét és Márkos András Gálffy-fejszobrát kombináló könyvborító Jánosi Andrea sikeres munkája. A kötetnek ott a helye minden magyar tannyelvű iskolánk könyvtárában.

Gaal György

Gaal György, Gránitz Miklós: Örök Házsongárd. Kolozsvár és sírkertje a századok sodrában. I–II. Pharma Press, Budapest, 2010.

Ritkán adatik meg az életben, hogy fotóművészt irodalom- és művelődéstörténésszel, nagylelkű könyvkiadóval és igényes szerkesztővel hozzon össze a sors. „Páratlan vállalkozás”, s az eredmény: két impozáns kötet az erdélyi magyarság történetéről, a Város fölött virrasztó Házsongárról. Emlékalbum, amelynek ihletett szerzői találoán az *Örök Házsongárd* címet adták. Van valami sorsszerű ebben a címben, a „pusztuló múlton és fájó jelenen” felülkerekedett az Örök, mert „tört kövek és porladó kereszték”, düledező sírkövek fölött ott van a leírhatatlan, de mégiscsak megtapasztalható Örök. Gaal Györgynek és Gránitz Miklós-

nak, ha csak egy szempillantásnyira is, de sikerült felülkerekedni a múltó Időn. Nem hiszem, hogy pusztán a szerencsés véletlen működött közre abban, hogy a fotóművész a Házsongárd Alapítvány igazgatójával és önzetlen munkásával, Gergely Istvánné Tökés Erzsébettel találkozza megismerkedhetett Gaal Györggyel. A gondviselés útjai át- meg átszövik a Házsongárd apró ösvényeit, és e csodálatos szöttesben egymásra talált a temető sorsát szíven viselő Nagyasszony, a Művész, az Író, és a Könyvkiadó. Dávid Ferenc, a magyarországi Pharma Press Nyomdaipari Kft. ügyvezető igazgatója támogatása tette le lehetővé e csodálatos

emlékalbum megjelenését, a Város és a Temető történetét, és ebből született a századok sodrával szembeszálló szirt, az Örök Házsongárd.

A *Keresztény Magvető* olvasóinak talán nem kell bemutatni Gaal György irodalom- és művelődéstörténészt, hiszen az 1971-ben újraindított folyóiratnak most már ő a legrégebbi munkatársa. Kolozsvár múltjának és unitárius örökségünknek kiváló ismerője az *Örök Házsongárd*ban is közös múltunkat hozza közelebb. A két-kötetes album első része 264 oldalnyi terjedelemben a város történetével párhuzamosan 1850-ig mutatja be az eseményeket és azok egykori szereplőit. A kronologikus sorrendet követő város- és temetőtörténetet a kiváló fotókban elevenedik meg az olvasó előtt. A legnagyobb elismeréssel szólunk Gránitz Miklós művész ihletett és igényes teljesítményéről. Több mint félezer fénykép illusztrálja a két kötetet – több mint hatezer felvételből kellett válogatni –, és mutatja meg azt a páratlan gazdagságot, ami mellett lehet, hogy évekig közömbösen haladtunk el. A korabeli metszetek, képeslapok, könyvek, plakátok, pénzérmék, portrék kötetbe emelése nagyszerű ötletnek bizonyult. Az unitárius olvasók szívét-lelkét is sokszor megsimogatja a fényképek vagy reprodukciók valamelyike. A *kinces város* címet viselő fejezetben, a 33. oldalon János Zsigmond és Izabella királyné portréi köszönnek ránk, a régiség szerelmesei pedig az unitári-

us fejedelem által veretett aranyforintokban is gyönyörködhetnek, mintegy felkészülve a következő oldalak adta meglepetésekre. A 34–35. oldalon bizonyára minden unitárius szívet megdobogtatja Körösfői-Kriesch Aladár jól ismert, az 1568. évi tordai országgyűlés magasztos pillanatát megragadó képe. Öntudatunkat erősítő ugyanitt látható a kolozsvári unitárius templom előcsarnokában őrzött kerek kő márványtáblás feliratával. A fejezetek végén angol tartalmi összefoglaló olvasható, így remélhetőleg a nem magyar anyanyelvűek is haszonnal forgatják a kötetet. A *Házsongárdi sírkert megnyitása* című fejezettel kezdődően a szerző időrendben közli a legrégebbi sírfeliratokat, és szerencsés esetben ezek fényképmellékletét is láthatjuk. Hálával tartozunk a szerzőknek, hogy az Erdélyi Történelmi Nemzeti Múzeum lapidáriumába is „behatoltak”, és a még meglévő, de közönséges halandóknak évek óta zárolt kőtárban felvételeket készítettek. Gaal György igényességét dicséri, hogy az évszázadok során elpusztult sírkövek feliratát és művészettörténeti leírását is belefoglalta kötetébe, így lett Örök a Házsongárd. Elismerésre méltó a szerző, szerkesztők törekvése, hogy a jól kiválasztott lírai részekkel helikoni magasságokba emeljenek, hogy aztán a latin síriratok veretes magyar fordításával visszavisszahozzanak a mulandóság honába.

A 16. századi unitárius síriratok közül elsőként az Enyedi György püs-

pök emlékét őrző disztichonokat olvassuk. Sajnos a híres egyházfő sírköve nem maradt fenn, „ámde a híre s a jó neve fennmaradt, élni fog egyre, // Míg csak földünk él, míg csak a sarka forog” (Tóth István fordítása). 1599-ből való az a két felirat, amely Ádám István és Trauzner Kata két, csecsemőkorban elhunyt gyermekének – talán Dávid Ferenc vallásalapító unokáinak – emlékét őrizte meg. Sajnos ez a sírkő sem maradt fenn, csupán Nagyajtai Kovács István leírásából ismerjük.

Az erdélyi „első város” temetője című fejezet már több unitárius személyiség sírfeliratát és életrajzát közli. Az unitárius kollégiumban is tanító Stegmanok s a velük ellentétbe kerülő Köpeczi Beke Miklós szenior, az orvosként is kiemelkedő Csanádi Pál életpályája ebben a fejezetben kerül ismertetésre. Sírköveik nem maradtak fenn. Szerencsés véletlen, hogy Tolnai János egykori főbíró tumbája megmaradt. „Természetesen” ez sem az eredeti helyén, hanem az unitárius templomban figyelmezteti a látogatókat arra, hogy érdemes a „legbecsületesebben” eljárni a ránk bízottakban. Az egyetlen épségben megmaradt 17. századi koporsókó Járai Sámuel kolozsvári plébános emlékét őrzi. A Házsongárd Alapítvány gondoskodott arról, hogy a 13 sornyi latin disztichon olvasható legyen. Pauli István, Frank Ádám, Enyedi János, Nagysolymosi Koncz Boldizsár, Kmita András, Almási Gergely Mihály sírkövei megsemmisültek, csak

feliratukat ismerjük. A 17. század egy másik, épségben megmaradt ereszes sírköve Lachovius András lengyel papnak állít emléket. A 19. században egy temetőrendezéskor gazdátlanok nyilvánították, szerencsére beszállították a templom kertjébe, majd 1924-ben a templom bal oldali kapuja mögötti előtérbe került. A 18. század unitáriusai közül elsőként az orvos iskolaigazgató Kolozsvári Dimién Pál sírját olvassuk. (Az unitárius iskolatörténet e jeles személyiségéről Gaal György tollából jelent meg részletes életrajz lapunk 2010/2. számában.) A fiatalon meghalt Gejza János is a kolozsvári unitárius orvosok sorába tartozott, az ő sírköve sem maradt fenn. Wissowáti András lengyel unitárius pap koporsókövének sem kedvezett a rohanó idő. Valamivel szerencsésebb osztályrész jutott Szentábrahámi Lombárd Mihálynak. A Házsongárd Alapítvány restauráltatta sírfelirat jól olvasható. Az unitáriusok szemének, szívének, szájának tartott püspök sírját 1866-ban a teológiai ifjúság mentette meg az enyészettől. Április 20-án azzal a kéréssel fordultak az Egyházi Képviselő Tanácshoz, hogy a csaknem teljesen elsüllyedt koporsókövet emeljék ki, betűit, ha szükséges vésettessék újra, majd 31-én, a püspök halála évfordulóján tartsanak egy emlékünnepeket. A Tanács az utolsó kérés kivételével hozzájárult a kezdeményezéshez, de csaknem harminc esztendőbe telt, míg a koporsókövet helyreállították. 1892-ben Hajós

János, az unitárius kollégium felügyelő gondnoka közbelépésére és anyagi támogatása mellett menekedett meg Szentábrahámi sírja a pusztulástól. A jól verselő, híres szónok, Gejza József tumbája nem volt ilyen szerencsés, feliratát Nagyajtai Kovács István örökítette meg. Márkos György teológiai tanár síremléke is már az enyészeté, a Molnos Dávidé szerencsésen megmenekült, és az unitárius templom előcsarnokában a Lachovius síremléke mellett hirdeti az egykori professzor nevét. Bölöni Farkas Sándor 2004-ben restaurált síremléke még az 1850 előtti korszak nagyjaihoz tartozik. Vele egy évben, 1842-ben halt meg Szentiváni Mihály is, az unitárius kollégium sokat ígérő, jó tollú diákja. Velük zárul az első kötet legjelesebb unitáriusainak sora. Természetesen nemcsak az unitáriusok emlékét őrzi az *Örök Házsongárd*, hanem lutheránusokét, reformátusokét és katolikusokét is.

A 352 oldalas második kötet a 19. század közepétől a 21. század hajnaláig veszi számba az erdélyi magyarság és a város nagy halottait. *Erdély központi városa* ismertetése után a temető 19. századi sorsát mutatják be a szerzők. Az arisztokrata családok sorában megismerkedünk a Jósikákkal, Bánffyakkal, az iktári és bethleni Bethlenekkel, a Rhédeyekkel, Kornisokkal, Béldiekkel, Mikókkal stb. A neves családokat az egykori városvezetők sora követi: Groisz Gusztáv, Gyergyai Ferenc, Albach Géza stb. A város kivá-

lóságainak bemutatása után az 1848-as honvédek sorakoznak fel az olvasó előtt: az unitárius Berde Mózsa kormánybiztos és alapítványtevő legendás alakja, majd az angolból magyarrá lett orvos, író, szabadságharcos, az angol–magyar kapcsolatok ápolója, John Paget elevenedik meg szemünk előtt. Az 1872-ben alapított Tudományegyetem jeles professzorai között is ott találjuk az unitáriusokat: Berde Áron, Brassai Sámuel nemcsak az egyetem, de az egyház hírnevét is öregbítette. Az orvosok, újságírók, nyomdászok, lapszerkesztők, történészek, zeneszerzők és zenészek, színészek életútján át vezetnek végig a szerzők a 19. századon. A 128. oldallal kezdődően újból az unitáriusoké a szó. Teológiai tanárok és költők, püspökök, ügyvédek és művelődésszervezők életén át pillantunk be az unitárius egyház forradalmat követő évtizedeibe. Gránitz Miklós nem elégedett meg csak azzal, hogy lefényképezze a még meglévő sírköveket, hanem az Egyházi Képviselő Tanács termében lefényképezte jelesenink portréit is. Az utolsó, terjedelmes fejezet *A Házsongárdi temető a 20. században* címet kapta, s ebben a szerzők az előző fejezet rendjét követve az arisztokrácia, az egyetem, a művészet és művelődés 20. századi történetét ismertették. Külön alfejezet foglalkozik az egyre fogyatkozó műalkotásokkal. Keserűség tölti el az olvasót a városvezetés és a temetőgondnokság közös közömbössége láttán. A kötetzáró al-

fejezetek a történelmi keresztény felekezetek és a legismertebb izraeliták életpályáját villantják fel. Az unitáriusok fejezetét Ferencz József püspök vizsgáló tekintete kíséri, de itt látjuk 20. századi püspökeink portréit is: a Boros Györgyét, Varga Béláét, Józán Miklósét, Kiss Elekét, Kovács Lajosét és Erdő Jánosét. A sort sajnós bővítenünk kell Szabó Árpád püspök nevével, aki 1996-tól 2008-ig állt egyházunk élén, majd nyugdíjba vonulása után nem sokkal ő is az Örök Házsongárd lakója lett. Nemcsak püspökeink, hanem a kollégium egykori tanárai, az egyházi központ tisztviselői, felügyelő és fő-

gondnokaink, Kolozsvár egykori lelkipásztorai is itt nyugsznak. A sportolókról és tornatanárokról szóló, utolsó résszel és a Házsongárd Alapítvány rövid ismertetőjével fejeződik be a második kötet.

Jókai Anna soraival ajánljuk e kötetet a *Keresztény Magvető* minden olvasójának: „Amíg emlékezünk, s amíg készek vagyunk meg is védeni az emlékeinket, van remény a reményre. Nem lehet olyan szuroksötét az éjszaka, hogy ne álmodjunk hajnal csillagával...”

Kovács Sándor

ABSTRACTS

Elek Rezi: *The Unitarian Christian Ethical Evaluation of Positive and Negative Effects of Globalization*

Globalization is a process of interaction, connection and integration among the people, countries, and governments of different nations of the world, a process driven by international trade and investment and aided by information technology. This process has effects on the environment, on culture, on political systems, on economic development and prosperity, and on human physical well-being in societies around the world.

This process of globalization has speeded up dramatically in the last two decades as technological advances make it easier for people to travel, communicate, and do business internationally. Two major recent driving forces are advances in telecommunications infrastructure and the rise of the internet. In general, as economies become more connected to other economies, they have increased advantages but also increased disadvantages.

The study shows that globalization is deeply controversial, however. Proponents of globalization argue that it allows poor countries and their citizens to develop economically and raise their standards of living, while opponents of globalization claim that the creation of an unfettered international free market has benefited multinational corporations in the Western world at the expense of local enterprises, local cultures, and common people.

The author of the study tries to find a right balance between the positive and negative effects of globalization with the help of Christian values and responsibilities.

József Simon: *The Status of Philosophy in the Tradition of Transylvanian Antitrinitarianism – György Enyedi*

The role of philosophy in early modern Protestant thinking turns out to be quite ambivalent regarding the cultural trends of 16th and 17th centuries. It is obvious that the emergence of modern philosophy is tightly bound to the attitudes exercised by Protestants in the Netherlands and England at this period. However, these cultural attitudes were embedded in an antiphilosophical framework. This ambivalence cannot be eliminated since the main target of Protes-

tant criticism of philosophy was the ideologically compromised wisdom of the schools in the middle ages or pagan antiquity. If an antiphilosophical attitude can be seen as a common feature of Protestant thinking, it is nevertheless the very initiator of new philosophy as well. My study investigates this twofold role of philosophy played out in the history of Transylvanian Antitrinitarian intellectual reflections in the period 1568–1598. According to the thesis of the papers, philosophy gained an increasingly higher and higher reputation among radical Protestant intellectuals in Transylvania. This story begins with the refutation of philosophical terms in theological debates in the late 1560s, develops through the emancipation of human epistemology (philosophy and fiction) in theological issues in the 1570s and reaches its end in the application of a very large spectrum of Aristotelian philosophy in antitrinitarian exegetics in the 1580s and 90s. In this sense I invite the Reader to participate in a colourful journey through the ambitious intellectual experiments by Ferenc Dávid, Jacobus Palaeologus, Christian Francken and György Enyedi.

Attila Gidó – János Pál: *Withered Branch. Sabbatarians in the Unitarian Church after 1944*

The Sabbatarian religion was the latest and most radical branch of the Transylvanian reformation. The Sabbatarian movement which appeared at the end of the 16th century had its golden age in the beginning of the 17th century. From that time their number decreased progressively and in the middle of the 18th century only Bözödújfalú had a considerable community. Between 1868 and 1940 the Sabbatarians who converted to the Jewish religion had an undisturbed life. After 1940, with the reannexation of north Transylvania to Hungary, most of them had converted to the Unitarian or Catholic denominations to evade the anti-Jewish laws.

After 1956 the Sabbatarian question appeared again in the Unitarian Church, when part of them left the Unitarian Church of Bözödújfalú and returned to the previously Jewish (Sabbatarian) religion or moved to the nearest cities or to Israel.

The documents published below present the process of disintegration of the last Sabbatarian community.

Béla-Botond Jakabházi: *The Relationship between Religiousness, Guilt and Mental Health in the Light of Empirical Psychological Research*

The first part of this article describes briefly the constructs of religion, guilt, and mental health and explores their relationship. Since Freud, religion has had a “bad reputation” among therapists and psychologists in general, but lately this attitude has changed due to the empirical research in this field.

The second part of the article presents my own research in an attempt to clarify the nature of the relationship between guilt, trait-anxiety, dysfunctional attitudes and the level of religiousness and the concept of human nature. Until now there was no research about this topic in our broader Romanian society.

I shall attempt to find answers to the question of whether there is a correlation between anxiety levels, dysfunctional attitudes and the belief in original sin. Data was collected in Cluj/Kolozsvár among students from different universities and faculties which belong to any of the historic Hungarian churches in Transylvania (Roman Catholic, Calvinist and Unitarian), who have different theological standpoints on original sin and sin in general.

Botond Koppándi: *The Homiletics of the Funeral*

Most ministers consider funerals to be the hardest task in their ministry. There are many questions raised by this sad event in the life of a congregation: certain theological questions need to be addressed, faith issues come up very often, and so very deep pastoral skills are absolutely demanding in order to be a good minister for the bereaved.

The study addresses the main issues of the funeral, mainly from a Homiletical perspective, but also addressing the Pastoral and the Liturgical side of the ministry, too. It talks about the preparation of the funeral as a pastoral act, the funeral itself as a liturgical action, but most of all, it gives a clear understanding of what a pastor should do in terms of crafting the funeral sermon. It is addressed especially to the ministers and the students who are struggling with the finding and preparation of “the right” text and words which are suitable to speak about a life which needs to be esteemed and celebrated. Others may find words of hope and comfort in the theology of the death as viewed from a Unitarian perspective.

A tanulmányok szerzői:

Jakabházi Béla-Botond – lelkész, okleveles pszichológus, Nyomát

Gidó Attila – történész, a kolozsvári Nemzeti Kisebbségkutató Intézet kutatója

Koppándi Botond – lelkész, teológiai oktató, Protestáns Teológiai Intézet, Kolozsvár

Pál János – segédlelkész, okleveles történész, Marosvásárhely

dr. Rezi Elek – lelkész, egyetemi tanár, a kolozsvári Protestáns Teológiai Intézet rektora

dr. Simon József – filozófus, a Szegedi Tudományegyetem, Bölcsész tudományi Kar, Filozófiai Tanszékének adjunktusa

STUDII

Dr. Elek Rezi Avantajele și dezavantajele fenomenului de globalizare din punctul de vedere al eticii unitariene	363
József Simon Conceptele filozofiei în tradiția antitrinitarismului transilvan – 3. György Enyedi	377
Attila Gidó – János Pál Sabatariani în biserica unitariană după 1944	386
Béla-Botond Jakabházi Religiositate, remușcare și sănătate spirituală în lumina cercetărilor psihologice empirice	396
Botond Koppándi Aspectele homiletice ale înmormântării – 1.	413

ATELIER

Sándor Lakatos Registre unitariene în arhivele de stat ale județelor Brașov și Harghita	435
--	-----

AMVON

Mária Pap Crezul – sâmburele de muștar	452
Dénes Katona Fidelitatea	458
Béla-Botond Jakabházi A fi discipol cu adevărat. Predică de cina Domnului	460

Erika Orbán	
Crăciunul: izvorul și lumina vieții!	464

RECENZII

Attila Gálffy sr: Non omnis moriar? (György Gaal)	470
György Gaal, Miklós Gránitz: Örök Házsongárd [Despre Cimitirul Central din Cluj] (Sándor Kovács)	476
Rezumate	481

Fondat în 1861. Publicat de Biserica Unitariană din Transilvania. Apare trimestrial.

Redactor șef: **dr. Sándor Kovács**

Redactor responsabil: **dr. Árpád Szabó**

Redactor: **Tamás Jakabffy**

Îngrijirea textelor/corectură: **Miklós Kürti**

Tehnoredactor: **Péter Virág**

Colectivul de redacție: **dr. Mihály Balázs, dr. Juliane Brandt, dr. Szabolcs Czire,**

Botond Koppándi, Lehel Molnár B.,

dr. Ildikó Horn, dr. Elek Rezi

Adresa redacției: B-dul 21 Decembrie 1989, nr. 9, 400105 Cluj-Napoca, Romania

Tel: +40 264 593236, +40 364 405557; fax: +40 264 595927; e-mail: keresztenymagveto@unitarius.com.

Tipărit în Tipografia GLORIA, Cluj. ISSN 1222-8370.

STUDIES

- Elek Rezi
The Unitarian Christian Ethical Evaluation
of Positive and Negative Effects of Globalization. 363
- József Simon
The Status of Philosophy in the Tradition of
Transylvanian Antitrinitarianism – 3. György Enyedi 377
- Attila Gidó – János Pál
Withered Branch. Sabbatarians in the Unitarian Church after 1944 386
- Béla-Botond Jakabházi
The Relationship between Religiousness, Guilt and
Mental Health in the Light of Empirical Psychological Research 396
- Botond Koppándi
The Homiletics of the Funeral – 1. 413

WORKSHOP

- Sándor Lakatos
Parish Registers in the State Archives of Brassó and Hargita Counties 435

SERMONS

- Mária Pap
Faith as Small as a Mustard Seed 452
- Dénes Katona
Faithfulness. Sermon for a Wedding Ceremony 458
- Béla-Botond Jakabházi
The True Discipleship. Sermon for Sharing Communion 460

Erika Orbán	
Christmas: the Source of Life and Light!	464

BOOK REVIEWS

Attila Gálffy sr: Non omnis moriar? (György Gaal)	470
---	-----

György Gaal, Miklós Gránitz: Örök Házsongárd. Kolozsvár és sírkertje a századok sodrában [The Házsongárd Cemetery through the Centuries] (Sándor Kovács)	476
--	-----

Abstracts	481
---------------------	-----

Year of Foundation: 1861. Edited by Unitarian Church. Appears quarterly.

Editor in Chief: **dr. Sándor Kovács**
Responsible Editor: **dr. Árpád Szabó**
Editor: **Tamás Jakabffy**
Copyreader: **Miklós Kürti**
Layout: **Péter Virág**

Members of the Editorial Board: **dr. Mihály Balázs, dr. Juliane Brandt, dr. Szabolcs Czire, Botond Koppándi, Lehel Molnár B., dr. Ildikó Horn, dr. Elek Rezi**

Editorial Office: B-dul 21 Decembrie 1989, nr. 9, 400105 Cluj-Napoca, Romania
Tél: +40 264 593236, +40 364 405557; fax: +40 264 595927; e-mail: keresztenymagveto@unitarius.com.
Printed in the GLORIA Printing House. ISSN 1222-8370.